

ISSN 3547-2340

**Nº17 2020
International independent scientific journal**

VOL. 2

Frequency: 12 times a year – every month.

The journal is intended for researches, teachers, students and other members of the scientific community. The journal has formed a competent audience that is constantly growing.

All articles are independently reviewed by leading experts, and then a decision is made on publication of articles or the need to revise them considering comments made by reviewers.

Editor in chief – Jacob Skovronsky (The Jagiellonian University, Poland)

- Teresa Skwirowska - Wroclaw University of Technology
- Szymon Janowski - Medical University of Gdańsk
- Tanja Swosiński – University of Lodz
- Agnieszka Trpeska - Medical University in Lublin
- María Caste - Politecnico di Milano
- Nicolas Stadelmann - Vienna University of Technology
- Kristian Kiepmann - University of Twente
- Nina Haile - Stockholm University
- Marlen Knüppel - Universitat Jena
- Christina Nielsen - Aalborg University
- Ramon Moreno - Universidad de Zaragoza
- Joshua Anderson - University of Oklahoma and other independent experts

Częstotliwość: 12 razy w roku – co miesiąc.

Czasopismo skierowane jest do pracowników instytucji naukowo-badawczych, nauczycieli i studentów, zainteresowanych działaczy naukowych. Czasopismo ma wzrastającą kompetentną publiczność.

Artykuły podlegają niezależnym recenzjom z udziałem czołowych ekspertów, na podstawie których podejmowana jest decyzja o publikacji artykułów lub konieczności ich dopracowania z uwzględnieniem uwag recenzentów.

Redaktor naczelny – Jacob Skovronsky (Uniwersytet Jagielloński, Poland)

- Teresa Skwirowska - Politechnika Wrocławskiego
- Szymon Janowski - Gdańsk Uniwersytet Medyczny
- Tanja Swosiński – Uniwersytet Łódzki
- Agnieszka Trpeska - Uniwersytet Medyczny w Lublinie
- María Caste - Politecnico di Milano
- Nicolas Stadelmann - Uniwersytet Techniczny w Wiedniu
- Kristian Kiepmann - Uniwersytet Twente
- Nina Haile - Uniwersytet Sztokholmski
- Marlen Knüppel - Jena University
- Christina Nielsen - Uniwersytet Aalborg
- Ramon Moreno - Uniwersytet w Saragossie
- Joshua Anderson - University of Oklahoma i inni niezależni eksperci

1000 copies

International independent scientific journal
Kazimierza Wielkiego 34, Kraków, Rzeczpospolita Polska, 30-074
email: info@iis-journal.com
site: <http://www.iis-journal.com>

CONTENT

AGRICULTURAL SCIENCES

Marchenko T., Lavrynenko Yu., Tischenko A. VARIABILITY OF PROTEIN CONTENT IN LINES OF PARENTAL COMPONENTS AND MAIZE HYBRIDS USING DIFFERENT GENETIC PLASMA IN IRRIGATION..3	Fatullayev P., Pashayev T., Zeynalova G. IMPROVEMENT OF TECHNOLOGY OF CROP VARIETATION OF CHICKEN10
---	---

ARTS

Borysenko O., Mygal S. DESIGN IN GALICIA: PREREQUISITES FOR FORMATION	13
---	----

ECONOMIC SCIENCES

Djurayeva G., Davlatov F., Ashurova Sh., Sadikova R., Rustamov A. THE LOGISTIC SERVICES IN OIL AND GAS INDUSTRY.18	Shaposhnikov A. WILL THE CORONAVIRUS PANDEMY BE THE END OF GLOBALIZATION?.....25
Djurayeva G., Ashurova Sh., Ashurov N., Ashurov F. THE VIEW AND DEVELOPMENT OF SERVICE ECONOMY IN CIS COUNTRIES	20

PEDAGOGICAL SCIENCES

Biduchak A. THE ROLE OF DISTANCE LEARNING IN THE TRAINING OF MEDICAL STUDENTS	Chornenka Zh. PECULIARITIES OF TEACHING IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS IN THE CONDITIONS OF PANDEMIA.....32
Petryshen O., Hrytsiuk M., Chornenka Zh., Halysh I. METHODS OF QUALITY CONTROL OF STUDENTS 'KNOWLEDGE IN DISTANCE LEARNING	Yakovets K., Yakovets R., Chornenka Zh. CONTROL OF STUDENTS 'KNOWLEDGE IN MEDICAL HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS, MAIN FUNCTIONS AND CRITERIA.....33

PSYCHOLOGICAL SCIENCES

Yerkinbekova M., Perlenbetov M., Iskhakova E., Taimanova A. PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF CROSS-CULTURAL ADAPTATION OF BEING.....43	Mitroshkina O. SPECIFICITY OF PSYCHOLOGICAL READINESS FOR CHANGES AND PERSONALITY'S TRAITS IN THE EMPLOYEES OF THE STATE CRIMINAL-EXECUTIVE SERVICE OF UKRAINE.....48
Yerkinbekova M., Turniyazova Zh., Komekbaeva L., Bektursyn M. SEXUAL HUMAN BEHAVIOR AND CULTURE: GOALS AND MOTIVES	45

SOCIAL SCIENCES

Kazimi P., Hasanova A. HISTORICAL ROLE OF LANGUAGE AND ALPHABET IN SOCIAL-CULTURAL COMMUNICATION.....53	Wallis I. SOCIO-PEDAGOGICAL THEORIES OF GIFTEDNESS.....56
	Averina I., Demidova T. ON THE PROBLEM OF PROFESSIONAL BURNOUT OF WORKERS OF SOCIAL SPHERE

AGRICULTURAL SCIENCES

VARIABILITY OF PROTEIN CONTENT IN LINES OF PARENTAL COMPONENTS AND MAIZE HYBRIDS USING DIFFERENT GENETIC PLASMA IN IRRIGATION

Marchenko T.,

candidate of Agricultural Sciences

Lavrynenko Yu.,

doctor of Agricultural Sciences, professor,

Tischenko A.

candidate of Agricultural Sciences

Institute of Irrigated Agriculture NAAS

МІНЛІВІСТЬ ВМІСТУ БІЛКА У ЛІНІЙ – БАТЬКІВСЬКИХ КОМПОНЕНТІВ ТА ГІБРИДІВ КУКУРУДЗИ ЗА ВИКОРИСТАННЯ РІЗНИХ ГЕНЕТИЧНИХ ПЛАЗМ ПРИ ЗРОШЕННІ

Марченко Т.Ю.,

кандидат сільськогосподарських наук

Лавриненко Ю.О.,

доктор сільськогосподарських наук, професор,

Тищенко А.В.

кандидат сільськогосподарських наук

Інститут зрошуваного землеробства НААН

Abstract

The highest protein content in corn grain was observed in medium-early (FAO 200-300) parent components and hybrids with siliceous grain compared to late-ripening with toothed grain and were characterized by a higher level of stability of signs, indicating the manifestation of adaptive heterosis. There is a negative correlation between the weight of 1000 grains and the protein content – the greater the weight of 1000 grains, the less protein there is in the grain. Testcrosses, created on the basis of selection of newly created self-pollinated lines (parental components) of different genetic plasmas of early maturing group, are able to provide the level of heterosis in terms of protein content under irrigation conditions over 100%.

Анотація

Найбільший вміст білка в зерні кукурудзи спостерігався у середньоранніх (ФАО 200–300) батьківських компонентів та гібридів з кременістою зернівкою у порівнянні із пізньостиглими з зубовидною зернівкою та характеризувалися вищим рівнем стабільності прояву ознаками, що вказує на прояв адаптивного гетерозису. Між масою 1000 зерен і вмістом білка спостерігається від'ємна кореляція – при збільшенні маси 1000 зерен, зменшується вміст білка в зерні. Тесткросси, створені на базі підбору новостворених самозапилених ліній (батьківських компонентів) різних генетичних плазм ранньостиглої групи, здатні забезпечувати рівень гетерозису за вмістом білка в умовах зрошення понад 100 %.

Keywords: maize, protein content, parental lines, genetic plasma, heterosis, hybrid combinations.

Ключові слова: кукурудза, вміст білка, батьківські лінії, генетичні плазми, гетерозис, гібридні комбінації.

Основною проблемою сільського господарства є збільшення виробництва високоякісного продовольчого та фуражного зерна. Зерно – джерело багатьох необхідних речовин для харчування людей і тварин, воно добре зберігається, транспортується, з нього можна виготовляти багато продуктів харчування. До складу зерна входять білки, вуглеводи, вітаміни, жири, мінеральні речовини, амінокислоти. Поліпшення якості зерна кукурудзи має важливе значення і є досить важливим показником поряд з підвищенням урожайності [1].

В сучасному світі особливу увагу приділяють рослинам різноцільового та безвідходного використання. Однією з таких рослин є кукурудза звичайна. В першу чергу кукурудза важлива харчова рослина. Кукурудзяні зернівки – джерело жирів, білків та вуглеводів. Кукурудза має високий вміст

крохмалю в зерні (65-70 %), добре пристосована до безвідходної промислової переробки, а її крохмаль широко використовується промисловістю високо розвинутих країн світу [2, 3, 4]. Вміст протеїнів в зернівках кукурудзи складає в середньому 10 %. Білок кукурудзи відноситься до легкозасвоюваних [5]. Крім того, кукурудза має важливе значення у дієтотерапії, тому що відноситься до грубоволокнистої іжі, що збагачена клітковиною [6].

Поширення кукурудзи у світовому землеробстві пояснюється її біологічними особливостями, пристосованістю рослин до різних умов вирощування, а також високою урожайністю в зв'язку з використанням явища гетерозису. Для створення сучасних гібридів потрібно мати різноманітний вихідний матеріал – самозапилені лінії, що мають властивості передавати гібридам цінні ознаки [7].

Тобто, селекціонерам потрібні вдосконалені самозапилені лінії, в яких разом із господарськими ознаками були б підвищенні адаптаційні властивості до екологічних умов зони. Нові лінії можна одержати з придатних місцевих і селекційних сортів, популяцій, ранньостиглих і середньоранніх гібридів світової та вітчизняної селекції, синтетичних популяцій. [8, 9].

Створюючи гібриди, селекціонер повинен чітко уявляти, для якої екологічної зони вони будуть призначатися. Відповідно до зони повинен підбиратися вихідний матеріал. Відомо, що різні умови вирощування впливають на хімічний склад зерна кукурудзи. Білок накопичується інтенсивніше при високих температурах. Більшу кількість білка в зерні гібриди кукурудзи пізньостиглої групи накопичують у несприятливі роки, ніж у роки з достатньою вологозабезпеченістю [10, 11]. Найкращі умови для отримання високого врожаю високобілкового зерна кукурудзи складаються при достатній забезпеченості рослин азотом, деякому дефіциті доступної води і підвищених температурах у період наливу зерна, високій інтенсивності світла, особливо короткохвильової частини спектру [12, 13].

Тому, залишаючи вихідний матеріал потрібно зважати на стресові погодні умови зони, де ведеться селекція, і добирати його за комплексом ознак: придатністю до механізованого вирощування, стійкістю до хвороб та шкідників, біохімічним складом зерна. Ефективність гетерозисної селекції кукурудзи визначається наявністю різноманітних самозапиленіх ліній, цінних за низкою господарських та біологічних ознак. Сучасна гетерозисна селекція кукурудзи – потребує застосування в селекційні

програми широкого різноманіття вихідного матеріалу та розробки нових підходів до його використання.

Мета і задачі дослідження. Встановити прояв і мінливість вмісту білка у ліній – батьківських компонентів та гібридів кукурудзи за використання різних генетичних плазм та визначити рівень гетерозису у новостворених тесткросів в умовах зрошення півдня України.

Дослідження проводились на дослідних полях Інституту зрошуваного землеробства НААН протягом 2015–2019 рр. Об’єктом досліджень були самозапилені лінії різних генетичних плазм, контрастних за групами стигlosti, та тесткроси, отримані від їх скрещування. Гібриди вивчались у контрольному розсаднику. Повторність триразова, облікова площа – 9,8 м².

Досліди проводились в умовах зрошення. Основним критерієм планування режиму зрошення був рівень передполивної вологості ґрунту (РПВГ). Біологічно оптимальним режимом зрошення кукурудзи вважається такий режим, при якому на всіх етапах органогенезу РПВГ підтримується на рівні 80 % НВ, який і було застосовано в досліді.

Методика досліджень загальноприйнята для умов зрошення та селекційних досліджень з кукурудзою [14, 15, 16].

Серед базових ліній – батьківських компонентів різних генетичних плазм найвищий вміст білка спостерігався у ранньостиглих ліній не залежно від виду плазми – від 10,04 до 10,81 % (табл. 1). Максимальний вміст білка показала лінія Х466 (ФАО 290) – 10,81 %. Найменший вміст білка в середньому показали лінії плазми Змішана – 8,56 %. Мінімальний вміст білка показала лінія ДК445 (ФАО 420) плазми Змішана – 7,25 % (табл. 1).

Таблиця 1

Характеристика базових ліній (батьківських компонентів) за вмістом білка у зерні (2015-2016 рр.)

Батьківський компонент	\bar{X} , %	S_x , %	V_m , %	Lim, %	
				min	max
Lancaster					
ДК296 (ФАО 250)	10,04	0,12	0,77	9,95	10,08
X417 (ФАО 320)	10,17	0,15	0,62	10,09	10,19
ДК2/17-3 (ФАО 380)	10,01	0,14	0,63	9,95	10,05
X33 (ФАО 380)	9,88	0,16	0,51	9,84	9,92
ДК633/266 (ФАО 390)	8,81	0,17	0,65	8,76	8,85
X450 (ФАО 400)	9,44	0,15	0,53	9,41	9,49
Кр9698 (ФАО 420)	7,31	0,14	0,61	7,28	7,35
X475 (ФАО 420)	8,44	0,11	0,52	8,41	8,48
Середнє	9,26				
Lim (min-max), %				8,41	10,19
V_g , %	10,87				
Iodent					
ДК2221 (ФАО 250)	10,11	0,14	0,44	10,08	10,15
X22 (ФАО 250)	9,96	0,15	0,25	9,95	9,99
X221 (ФАО 270)	10,21	0,15	0,43	10,18	10,25
Кр2772 (ФАО 330)	8,88	0,19	0,57	8,85	8,93
ДК257131 (ФАО 350)	9,63	0,12	0,53	9,59	9,67
ДК205710 (ФАО 380)	8,38	0,11	0,61	8,35	8,43
ДК411 (ФАО 420)	8,56	0,12	0,44	8,53	8,59
Середнє	9,39				
Lim (min-max), %				8,35	10,25
V_g , %	8,18				
Змішана					
X466 (ФАО 290)	10,81	0,12	0,53	10,76	10,85
ДК247 (ФАО 290)	10,19	0,11	0,62	10,15	10,25
X5030 (ФАО 380)	9,31	0,13	0,61	9,27	9,36
ДК445 (ФАО 420)	7,25	0,15	0,69	7,21	7,29
ДК3070 (ФАО 430)	8,06	0,15	0,71	8,02	8,11
X5040 (ФАО 500)	8,42	0,16	0,67	8,37	8,46
X44 (ФАО 550)	7,56	0,12	0,67	7,51	7,59
X18 (ФАО 550)	7,54	0,15	0,75	7,49	7,58
X18/2 (ФАО 550)	7,91	0,19	0,56	7,88	7,95
Середнє	8,56				
Lim (min-max), %				7,21	10,85
V_g , %	14,7				
по досліду					
Середнє	9,07				
Lim (min-max), %				7,21	10,85
V_g , %	11,9				

За показником «вміст білка» серед плазми Lancaster спостерігалось значне різноманіття. У переважної більшості її складових «вміст білка» був більшим, ніж середньогрупове значення. Низьким рівнем паратипової мінливості досліджуваної ознаки характеризувались всі компоненти цієї плазми. В усіх цих ліній значення V_m було нижчим від середньогрупового.

Вміст білка у лінії цієї плазми був максимальним у ранньостиглих батьківських компонентів ДК296 (ФАО 250), X417 (ФАО 320), ДК2/17-3 (ФАО 380) – 10,04, 10,17, та 10,01, відповідно. Найменший вміст білка показала середньопізня Кр9698 (ФАО 420) – 7,31 %.

У базових ліній плазми Iodent вміст білка коливався у межах від 8,38 % у середньопізньої лінії

ДК205710 (ФАО 380) до 10,21 % у ранньостиглої лінії X221 (ФАО 270).

Низьким рівнем паратипової мінливості досліджуваної ознаки характеризувались всі батьківські компоненти плазми Змішана.

Базові лінії плазми Змішана показали значну розбіжність за ознакою «вміст білка» від мінімального – 7,25 % лінії ДК445 (ФАО 420) до максимального її прояву 10,81 % у лінії X466 (ФАО 290).

Значення генотипової мінливості серед базових ліній в цілому досягла 11,9 %, середньогрупові показники паратипової мінливості (V_m) досліджуваної ознаки у всіх вивчених плазм були на низькому рівні за загальновизнаною класифікацією і не перевищували 0,87 %, що вказує на високий рівень стабільності прояву ознаки «вміст білка» у базових

ліній в зрошуваних умовах.

Усі новостворені ліній (батьківські компоненти) за показником «вміст білка» показали високу розбіжність (табл. 2). Максимальний вміст білка

спостерігався у лінії XH-20-16 (ФАО 280) плазми Змішана – 10,47 %. Мінімальну показала лінія XH-54-16 (ФАО 400) плазми Змішана – 7,25%.

Таблиця 2.

**Характеристика кращих новостворених ліній (батьківських компонентів)
за вмістом білка у зерні (2018-2019 рр.)**

Батьківський компонент	\bar{X} , %	$S\bar{x}$, %	V _m , %	Lim, %	
				min	max
Lancaster					
XH-15-16 (ФАО 300)	8,01	0,19	0,87	7,94	8,05
XH-35-16 (ФАО 300)	8,46	0,12	0,59	8,41	8,49
XH-23-16 (ФАО 400)	7,89	0,12	0,88	7,84	7,95
XH-19-16 (ФАО 400)	7,80	0,13	0,73	7,76	7,85
Середнє	8,04				
Lim (min-max), %				7,76	8,49
V _g , %	3,64				
Ident					
XH-20-16 (ФАО 280)	10,47	0,12	0,61	10,41	10,51
XH-58-16 (ФАО 300)	7,93	0,18	0,39	7,91	7,96
XH-46-16 (ФАО 400)	7,19	0,11	0,87	7,15	7,25
XH-52-16 (ФАО 400)	7,63	0,16	0,41	7,61	7,66
Середнє	8,31				
Lim (min-max), %				7,15	10,51
V _g , %	3,52				
Змішана					
XH-16-16 (ФАО 250)	10,31	0,14	0,43	10,28	10,35
XH-44-16 (ФАО 250)	10,25	0,15	0,49	10,21	10,29
XH-7-16 (ФАО 300)	8,06	0,15	0,62	8,03	8,11
XH-5-16 (ФАО 380)	8,12	0,19	0,54	8,09	8,16
XH-3-16 (ФАО 400)	7,31	0,12	0,61	7,28	7,35
XH-54-16 (ФАО 400)	7,25	0,11	0,69	7,21	7,29
Середнє	8,55			7,21	10,35
Lim (min-max), %					
V _g , %	16,2				
по досліду					
Середнє	8,3				
Lim (min-max), %				7,15	10,51
V _g , %	13,7				

Новостворені лінії характеризувались низьким рівнем паратипової мінливості досліджуваної ознаки. Значення генотипової мінливості серед новостворених ліній (батьківських компонентів) в цілому – 13,7 %. Показник генотипової мінливості (V_g) у межах ліній плазми Ident був майже в тридцять раз вищим, ніж показник мінливості модифікаційно – 3,52 % проти 0,57 % відповідно.

Аналогічний тренд був зафіксований і у батьківських компонентів плазми Lancaster та Змішана, де показник генотипової мінливості був набагато більшим, ніж модифікаційно – 3,64 % проти 0,76 % та 16,2 % проти 0,56 %. Це вказує на високий рівень генотипового різноманіття серед новостворених вихідних ліній та на високий рівень стабільноти

вмісту білка, що пов’язано з достатнім рівнем досягнення гомозиготності нового вихідного матеріалу.

Залучення новостворених елітних ліній до тестування показало, що тесткрози за вмістом білка проявили незначний гетерозис. Показники вмісту білка у гібридних комбінацій були невисокими і у більшості гібридів не перевищували відповідні показники стандартів в усіх групах. Рівень істинного гетерозису був на рівні від 93 % до 123 %. (табл. 3). Максимальний вміст білка показали новостворені гібриди за використання ліній ранньостиглих груп ФАО різних видів плазм: Kp9698 x XH-20-16 (ФАО 300) – 10,07 %, Kp9698 x XH-16-16 (ФАО 280) – 10,11 %, DK205710 x XH-7-16 (ФАО 280) – 10,20 %, XH-44-16 x XH-7-16 (ФАО 250) – 10,21 %.

Таблиця 3

Прояв істинного (Γ_{ict}) та гіпотетичного (Γ_{rin}) гетерозису за вмістом білка у тесткросів гібридів кукурудзи, що створені за участі ліній нового покоління (2018-2019 рр.)

Комбінація	Білок в зерні, %	$S_x^-,$ %	$\Gamma_{ict},$ %	$\Gamma_{rin},$ %	Вихід білка, т/га
Материнська форма ДК 445 плазми Змішана					
ДК445 x ХН-52-16 (ФАО 380)	8,04	0,43	106	108	1,22
ДК445 x ХН-54-16 (ФАО 380)	8,46	0,44	117	117	1,21
ДК445 x ХН-3-16 (ФАО 400)	7,80	0,54	107	107	1,32
ДК445 x ХН-19-16 (ФАО 400)	7,88	0,56	101	105	1,28
$V_g, \%$	3,66				
Материнська форма ДК 205710 плазми Iodent					
ДК205710 x ХН-7-16 (ФАО 280)	10,20	0,42	123	124	1,09
ДК205710 x ХН-15-16 (ФАО 300)	9,43	0,45	113	115	1,06
ДК205710 x ХН-35-16 (ФАО 300)	9,89	0,34	118	117	1,05
ДК205710 x ХН-19-16 (ФАО 300)	8,31	0,36	99	103	1,14
ДК205710 x ХН-5-16 (ФАО 350)	9,25	0,39	111	112	1,11
ДК205710 x ХН-23-16 (ФАО 380)	8,81	0,48	105	108	1,16
ДК205710 x ХН-54-16 (ФАО 400)	8,88	0,54	107	114	1,15
ДК205710 x ХН-3-16 (ФАО 400)	9,44	0,61	115	120	1,11
$V_g, \%$	6,55				
Материнська форма ДК 247 плазми Змішана					
ДК247 x ХН-20-16 (ФАО 280)	9,76	0,42	93	94	1,12
ДК247 x ХН-58-16 (ФАО 280)	9,82	0,45	95	108	1,08
ДК247 x ХН-7-16 (ФАО 280)	10,21	0,54	100	112	1,05
$V_g, \%$	2,46				
Материнська форма Кр 9698 Lancaster					
Кр9698 x ХН-16-16 (ФАО 280)	10,11	0,34	97	115	1,07
Кр9698 x ХН-44-16 (ФАО 280)	9,98	0,36	96	114	1,10
Кр9698 x ХН-58-16 (ФАО 300)	8,24	0,42	104	108	1,19
Кр9698 x ХН-20-16 (ФАО 300)	10,07	0,45	95	113	1,06
$V_g, \%$	9,46				
Батьківські форми – новостворені лінії плазми Змішана					
ХН-44-16 x ХН-7-16 (ФАО 250)	10,21	0,35	100	112	1,04
ХН-7-16 x ХН-5-16 (ФАО 300)	8,89	0,39	110	110	1,17
ХН-5-16 x ХН-54-16 (ФАО 390)	7,75	0,47	95	101	1,27
ХН-3-16 x Х5040 (ФАО 500)	9,11	0,59	109	116	1,14
$V_g, \%$	11,2				
стандарти					
Скадовський (ФАО 290)	9,84				
Каховський (ФАО 380)	8,19				
Арабат (ФАО 430)	7,81				

Не у всіх створених тесткросів показники істинного та гіпотетичного гетерозису перевищували 100 %, у восьмі комбінаціях спостерігалось проміжне успадкування та депресія даної ознаки.

Найбільшого значення показники гетерозису набули у гібридів, в яких в якості материнської форми використовували материнську форму ДК 205710 плазми Iodent: ДК205710 x ХН-7-16 (ФАО 280) ($\Gamma_{ict}=123\%$, $\Gamma_{rin}=124\%$), ДК205710 x ХН-35-16 (ФАО 300) ($\Gamma_{ict}=118\%$, $\Gamma_{rin}=117\%$), ДК205710 x ХН-3-16 (ФАО 400) ($\Gamma_{ict}=115\%$, $\Gamma_{rin}=120\%$).

Показники паратипової мінливості ознаки «вміст білка» у гібридної групі були на низькому рівні, що вказує на достатній рівень відселектованості нових ліній та стабільність прояву гетерозису у гібридів. Максимально стабільними виявили себе комбінації середньоранньої групи ФАО: ДК205710 x ХН-35-16 (ФАО 300) ($V_m=0,34$), Кр9698 x ХН-16-

16 (ФАО 280) ($V_m=0,34$), ХН-44-16 x ХН-7-16 (ФАО 250) ($V_m=0,35$).

Важливим аспектом досліду є можливість визначення рівня взаємозв'язку вмісту білка та формування урожайності зерна кукурудзи. Встановлено, що між вмістом білка і масою 1000 зерен гібридів існує тісний від'ємний кореляційний зв'язок (рис. 1).

Так, у фазу повної стигlosti коефіцієнт кореляції між вмістом білка та масою 1000 зерен гібридів складав – 0,93.

Високий від'ємний коефіцієнт кореляції став можливим завдяки, перш за все, негативному впливу маси 1000 зерен на вміст білка. Такий взаємозв'язок є характерним для всіх груп стигlosti, більш показовим для вибірок гібридів з широкою амплітудою коливання маси 1000 зерен. У ранньостиглих гібридів (до 200 одиниць ФАО) можуть бути певні оптимуми за вмістом білка, що можна

спостерігати на результатах досліджень конкретних гібридів.

Це підтверджує попередній висновок про те, що основним чинником формування високобілкового зерна є група стигlostі батьківських компонентів та генотипові особливості новостворених гібридів.

Незважаючи на вищу білковість зерна у скоро-стиглих ліній та гібридів, загальний вихід білка з гектару у гібридів все ж таки був більшим у середньостиглих та середньопізніх гібридів. Це відбулось завдяки збільшенню урожайності зерна, що пов'язано зі збільшенням групи ФАО гібридів та підвищеннем потенціалу продуктивності.

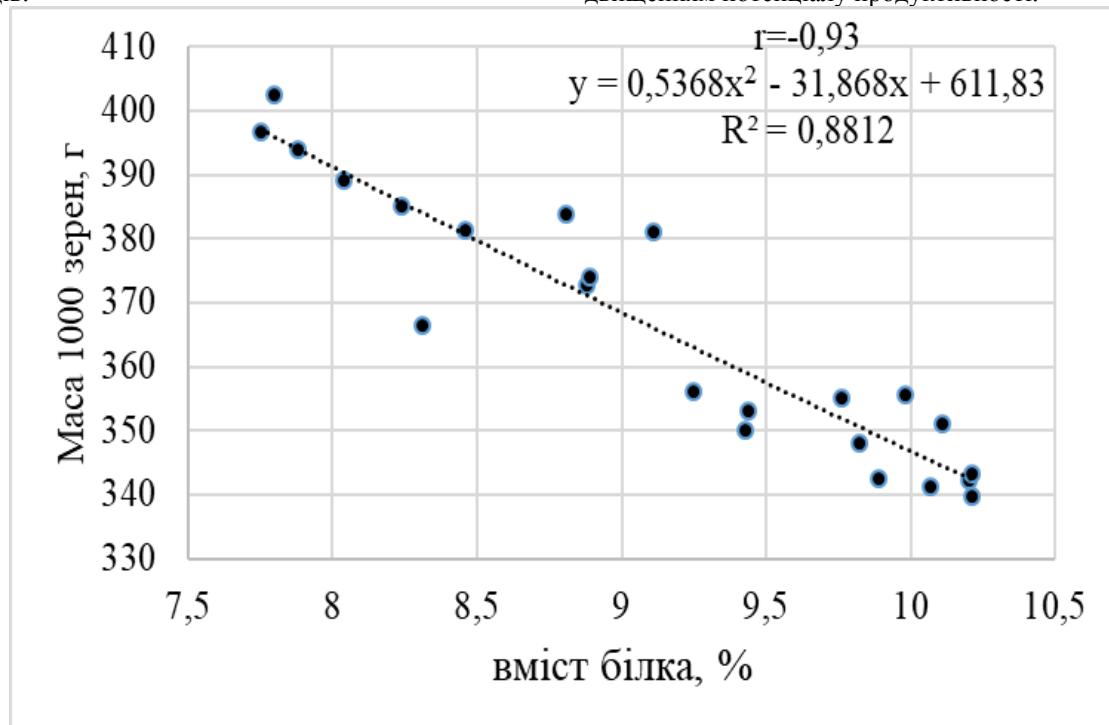

Рис. 1

Поліноміальна лінія тренду залежності маси 1000 зерен гібридів кукурудзи і вмісту білка, 2015–2019 pp.

Середні значення показників генотипової мінливості за досліджуваною ознакою були майже удвічі більше паратипової мінливості, що вказує на більший вплив генотипу на фенотиповий прояв, ніж вплив умов вирощування та можливість ефективного добору новостворених ліній за показником «вміст білка».

У батьківських компонентів перевищення показників генотипової мінливості над показниками модифікаційної мінливості були більш чіткими, що вказує на високе генотипове різноманіття вихідних ліній та вищу споріднену стійкість новостворених гібридів до дестабілізуючих умов вирощування, ніж у батьківських компонентів, що можливо пояснити проявом адаптивного гетерозису.

Створено лінійку гібридів ранньостиглої та середньоранньої груп кременістого різновиду з використанням нового вихідного матеріалу та підготовлено їх до Державного сортовипробування та реєстрації.

Висновки. Найбільший вміст білка в зерні кукурудзи спостерігався у середньоранніх (ФАО 200–300) батьківських компонентів та гібридів з кременістої зернівкою у порівнянні із пізньостиглими з зубовидною зернівкою та характеризувалися вищим рівнем стабільності прояву ознаками, що вказує на прояв адаптивного гетерозису.

Між масою 1000 зерен і вмістом білка спостерігається від'ємна кореляція: збільшення маси 1000

зерен призводить до зменшення частки білка в зерні кукурудзи.

Тесткроси, що створені на базі підбору новостворених самозапилених ліній (батьківських компонентів) різних генетичних плазм ранньостиглої групи, здатні забезпечувати рівень гетерозису за вмістом білка в умовах зрошення понад 100 %, а саме: гібриди в яких в якості материнської форми використовували материнську форму ДК 205710 плазми Iodent: ДК205710 x ХН-7-16 (ФАО 280) ($\Gamma_{ict} = 123\%$, $\Gamma_{rip} = 124\%$), ДК205710 x ХН-35-16 (ФАО 300) ($\Gamma_{ict} = 118\%$, $\Gamma_{rip} = 117\%$), ДК205710 x ХН-3-16 (ФАО 400) ($\Gamma_{ict} = 115\%$, $\Gamma_{rip} = 120\%$) та інші, що є свідченням наявності потужного потенціалу підвищення рівня вмісту білка саме з використанням вихідного селекційного матеріалу плазми Iodent.

Значення показника генотипової мінливості (V_g) за показником «вміст білка» у батьківських компонентів та тесткросів перевищувало показники паратипової мінливості (V_m), що вказує про пріоритетний вплив генотипу на реалізацію потенціалу ознаки та можливість проведення ефективного добору серед батьківських ліній та гібридів.

Загальний вихід білка з гектару у гібридів був більшим у середньостиглих та середньопізніх гібридів, що пов'язано з підвищеннем потенціалу урожайності зерна у гібридів ФАО 350–430.

Для синтезу нових високобілкових генотипів

кукурудзи в умовах зрошення перспективно використовувати у схрещуваннях лінії ранньостиглої групи стиглості з кременистою зернівкою, що створені за участі кросів ліній різних генетичних плазм.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Lavrynenko Yu. O. Breeding heritage and its role in stabilizing production of corn grain in Ukraine. Natural sciences and modern technological solutions: knowledge integration in the XXI century: collective monograph. Lviv-Torun: Liha-Pres, 2019. P. 103–119. <https://doi.org/10.36059/978-966-397-154-4/103-119>.
2. Arnoldi A. Functional foods, cardiovascular disease and diabetes. Cambridge. England. Woodhead Publishing, 2004. 488 p.
3. Lockwood B. Nutraceuticals: A quide for healthcare professionals. London: Pharmaceutical Press, 2007. 426 p.
4. Wyk van B.E. Food plants of the world: identification, culinary uses and nutritional value. Pretoria, South Africa: Briza Publications. 2005. 480 p.
5. Лавриненко Ю. О., Марченко Т. Ю., Забара П. П. Селекція гібридів кукурудзи для умов зрошення. Вісник аграрної науки: науково-теоретичний журнал НААН. Київ. 2019. Жовтень. С. 85–92. doi.org/10.31073/agrovisnyk201910-11S
6. Edelstein S. Nutrition in Public Health. 3-d ed, Jones & Bartlett Learning, 2010. 428 p.
7. Чупіков М. М. Овсяннікова Н. С., Барсуков І. П. Цінний вихідний матеріал для створення селекції гібридів кукурудзи. Генетичні ресурси рослин : науковий журнал. №4. Х., 2007. С. 64–69.
8. Гур'єва І. А., Кузьмишина Н. В. Цінний вихідний матеріал для селекції самозапилених ліній кукурудзи. Фактори експериментальної еволюції організмів. К., 2004. С. 341–344.
9. Гур'єва І. А., Вакуленко С. М., Степанова В. П., Кузьмишина Н. В. Генетичний потенціал сучасного вихідного матеріалу кукурудзи. Генетика і селекція на межі тисячоліть. К.: Логос, 2001. Т. 2. С. 610–615.
10. Глушко Т.В., Войташенко Д.П. Урожайність та якість зерна кукурудзи під впливом біопрепаратів в умовах зрошення південного степу України. Зрошуване землеробство: збірник наукових праць. 2013. Травень. Вип. 59. С. 44–47.
11. Marchenko T. Yu. Innovative elements of cultivation technology of corn hybrids of different FAO groups in the conditions of irrigation. Natural sciences and modern technological solutions: knowledge integration in the XXI century: collective monograph Lviv-Torun: Liha-Pres, 2019. P. 137–153. doi.org/10.36059/978-966-397-154-4/135-152.
12. Гож О. А., Глушко Т. В. Селекція кукурудзи на покращення показників якості зерна в умовах достатнього зволоження. Науково-технічний бюллетень Інституту олійних культур НААН. 2014. №21. С. 51–58.
13. Карпюк У.В. Дослідження вмісту жирних кислот в сировині кукурудзи звичайної деяких видів. Український медичний альманах. 2014. Том 17. № 1. С. 159–161.
14. Вожегова Р. А., Лавриненко Ю. О., Гож О. А. Науково-практичні рекомендації з технології вирощування кукурудзи в умовах зрошення Південного Степу України. Херсон : Грінь Д. С., 2015. 104 с.
15. Лавриненко Ю. О., Коковіхін С. В., Найдьонов В. Г., Михаленко І. В. Методичні вказівки з насінництва кукурудзи в умовах зрошення. Херсон : Айлант, 2008. 212 с.
16. Ушкаренко В. О., Вожегова Р. А., Голобородько С. П., Коковіхін С. В. Методика польового досліду. Зрошуване землеробство: навчальний посібник. Херсон : Грінь Д.С., 2014. 448с.

**IMPROVEMENT OF TECHNOLOGY OF CROP VARIETATION OF CHICKEN
VARIETIES "QARACHA-85" IN THE CONDITIONS OF THE NAKHCHIVAN AUTONOMOUS
REPUBLIC OF AZERBAIJAN**

Fatullayev P.,

*Ph.D., Institute of Bioresources of Nakhchivan Branch of NAS of Azerbaijan,
Nakhichevan, Azerbaijan*

Pashayev T.,

*Ph.D., Institute of Bioresources of Nakhchivan Branch of NAS of Azerbaijan,
Nakhichevan, Azerbaijan*

Zeynalova G.

*Researcher Institute of Bioresources of Nakhchivan Branch of NAS of Azerbaijan
Nakhichevan, Azerbaijan*

**СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ТЕХНОЛОГИИ ВОЗДЕЛЫВАНИЯ СОРТА НУТА «QARACHA-85» В
УСЛОВИЯХ НАХЧИВАНСКОЙ АВТОНОМНОЙ РЕСПУБЛИКЕ АЗЕРБАЙДЖАНА**

Фатуллаев П.У.,

канд. с.-х. наук,

*Институт Биоресурсов Нахичеванского Отделения НАН Азербайджана,
г. Нахичевань, Азербайджан*

Пашаев Т.Ю.,

канд. биол. наук

*Институт Биоресурсов Нахичеванского Отделения НАН Азербайджана,
г. Нахичевань Азербайджан*

Зейналова Г.

*Научный сотрудник Института Биоресурсов Нахичеванского Отделения НАН Азербайджана
г. Нахичевань, Азербайджан*

Abstract

In the Nakhchivan Autonomous Republic, the most important task of agricultural production is to constantly increase grain production. Among the leguminous crops, the Autonomous Republic takes the first place among chickpeas, characterized by high adaptability, drought tolerance, stable seed production, and relatively simple manufacturability of cultivation and harvesting.

During 2019-2020, we studied the agrotechnical methods of the Qaracha-85 chickpea variety. The purpose of our research was to develop the basic technological methods for the cultivation of chickpeas as applied to soil conditions in the Autonomous Republic, to identify their influence on its productivity, sowing qualities and yield properties of seeds. It was found that the soil-climatic autonomous republic is favorable for the growth and development of the chickpea variety "Qaracha-85", and allows to obtain relatively high and stable seed yields.

Annotation

В Нахчиванской Автономной Республике важнейшей задачей сельскохозяйственного производства является постоянное увеличение производства зерна. Автономной республике среди зернобобовых культур первое место занимает нут, отличающийся высокой адаптивностью, засухоустойчивостью, устойчивым семеноводством, сравнительно простой технологичностью возделывания и уборки урожая.

Нами в течение 2019-2020 года изучено агротехнические приемы сорта нута «Qaracha-85». Цель наших исследований было разработать основные технологические приемы возделывания нута применительно к условиям почвы автономной республике, выявить их влияние на его урожайность, посевные качества и урожайные свойства семян. Было выяснено что, почвенно-климатические автономной республики благоприятны для роста и развития сорта нута «Qaracha-85», и позволяют получать относительно высокие и устойчивые урожаи семян.

Keywords: chickpeas, varieties "Qaracha-85", seeding rates, sowing dates, rate of mineral fertilizers, productivity

Ключевые слова: Нут, сорта «Qaracha-85», нормы высева, сроки высева, норма минеральных удобрений, урожайность

Нахичеванская Автономная Республика Азербайджана расположена в юго-западной части Малого Кавказа и лежит между 38°0'31" - 39°47' с. ш. и 44°0'46" - 46°10' в. д. Климат относится к типу континентального с жарким летом и сухой зимой. Средняя годовая температура равна 10-14°C, амплитуда колебания - до 30°C и более. Жарких и

засушливых месяцев бывает 4 и более. Относительная влажность воздуха в различных частях неодинакова. Колеблется от 39 до 76%. Основная масса атмосферных осадков выпадает весной. В неизменной части за год выпадает 210-308 мм осадков, в среднегорной - 365-553 мм, а высокогорной зоне - 660 мм [1, с. 5-34].

В Нахчыванской Автономной Республике важнейшей задачей сельскохозяйственного производства является постоянное увеличение производства зерна (озимой мягкой и твердой пшеницы, ячменя и т.), в т. ч. зернобобовых культур(нут, соя, овощной фасоли и т.). Без всестороннего и полного решения зерновой проблемы нельзя обеспечить меры по улучшению снабжения населения продуктами питания, быстрого подъема производства.

Значение зернобобовых культур в мировом земледелии огромно и разнообразно. Зерно этих культур, отличающееся высоким содержанием ценного по аминокислотному составу и усвоемости белка, является незаменимым продуктом в питании человека и основой сбалансированных концентрированных кормов для сельскохозяйственных животных. За счет азотфиксации бобовые культуры обогащают почву биологическим азотом, что позволяет снизить внесение дорогостоящих минеральных азотных удобрений в полевых севооборотах которой настоявшее время очень важно.

Бобовые культуры - растения порядка бобовые, которые возделываются в качестве сельскохозяйственный культур. Условно выделяют овощные и кормовые бобовые культуры. Овощные бобовые культуры предназначены для употребления в пищу: в виде зерен, или бобов (нут, горох, фасоль, соя и д.), или в виде зеленых стручков (стручковая фасоль, горох). Возделываются они чаще всего для получения продуктов питания. В них содержится больше количества растительного белка и необходимых человеку микроэлементов. Кормовые бобовые культуры предназначены для кормления сельскохозяйственных животных (люцерна, клевер, люпин и д.) [3, с. 169-218].

Основное направление деятельности лаборатории «Зерновые, бобовые и технические культуры» Института Биоресурсов Нахичеванское Отделение НАН Азербайджана - это селекция и семеноводство полевых культур, научные исследования в области растениеводства и внедрение новых технологий. Цель селекционных работ лаборатории - создание взаимно дополняющего комплекса адаптированных сортов для Нахичеванской Автономной Рес-

публики Азербайджана. Среди основных признаков, над улучшением и созданием новых сортов которых наша лаборатория постоянно работает -это засухоустойчивость, зимостойкость, адаптивность, пластичность, устойчивость к абиотическим стрессам, технологические качества и целый комплекс других количественных признаков и свойств, необходимых для соответствия современным требованиям.

Автономной республике среди зернобобовых культур первое место занимает нут, отличающийся высокой адаптивностью, засухоустойчивостью, устойчивым семеноводством, сравнительно простой технологичностью возделывания и уборки урожая.

Нут бараний, или турецкий горох (*Cicer arietinum*) травянистое растение семейств Бобовых (*Fabaceae*). Общеупотребительные названия - волжский горох, гречкий горох, бараний горох, нохут. Культура произрастает в 30 странах мира. Под посевы занято более 8,6 млн. га. Нут пищевой продукт, распространенный в странах Ближнего Востока и Средней Азии и в том числе Нахичеванской АР Азербайджана. В автономном республике основном используют в пищу белосеменные сорта нута для приготовления традиционных блюд.

Нут является наиболее питательным растением среди бобовых культур. Семена содержат много белка и 4,5% жира [3, с. 203-206]. Современные исследователи считают, что нут способствует снижению уровня холестерина в крови.

Нут - культура с высокой адаптационной способностью. Он обеспечивает хорошие показатели как в тропических странах и в странах с умеренным климатом. В нашей Республике имеются значительные возможности расширения посевов нута. Нут отличается стабильной продуктивностью и может даже в самые острозасушливые годы при хорошей агротехнике давать урожайность зерна выше всех зерновых и зернобобовых культур.

В настоящее время селекционерами Института Биоресурсов Нахчыванской Отделения НАН Азербайджана выведен новый сорт нута (рисунка 1,2) «Qaracha-85», пригодных для возделывания на семена [2, с.66-69].

Рисунок 1,2. Новый сорт нута Qaracha-85

В создавшемся положении возникла необходимость проведения исследований по возделыванию сорта нута «Qaracha-85» на основе рационального сочетания заложенного в сорте потенциала урожайности с основными технологическими приемами.

В ближайшие годы планируется значительно увеличить производство зерна нута в автономной республике. Он необходим для внешнего рынка, как ценная экспортная культура. На внутреннем рынке нут будет способствовать решению проблемы белка и сохранения плодородия почвы. В связи с этим совершенствование приемов его возделывания в Нахчыванской Автономной республике проблема, имеющая большое теоретическое и практическое значение.

Цель наших исследований - разработать основные технологические приемы возделывания нута применительно к условиям почвы автономной республике, выявить их влияние на его урожайность, посевные качества и урожайные свойства семян.

Задачи исследований было - изучить отзывчивость сорта нута «Qaracha-85» на различные минеральные удобрения; определить лучшие сроки посева; установить оптимальные нормы высева и способы посева; выявить влияние изучаемых агротехнических приемов на посевные качества и урожайные свойства семян сорта нута «Qaracha-85»

Материал и методика: Материалом исследований послужило сорта нута «Qaracha-85», научно-исследовательские работы проводились в опытном участке Института Биоресурсов НАН Азербайджана, давно орошаемых сероземных почвах. Фенологические наблюдения, учеты и анализы элементов структуры урожая проводились, руководствуясь современными методами: «Методические указания по изучению коллекции зерновых бобовых культур»[5] и «Методика полевого опыта» [4]. Качественные анализы проведено в лаборатории «Зерновые, бобовые и технические культуры» Института Биоресурсов Нахичеванского Отделения НАН Азербайджана. Для определения белка использовали Инфракрасный анализатор СПЕКТРАН-119 М.

Основные выводы:

Изучение сортов и основных агротехнических приемов возделывания сорта нута «Qaracha-85», проведенное в 2019-2020 гг. в условиях южной Нахчыванской Автономной Республики Азербайджана, позволило сделать следующие выводы:- Почвенно-климатические автономной республики благоприятны для

роста и развития сорта нута «Qaracha-85», и позволяют получать относительно высокие и устойчивые урожаи семян; В наших условиях минеральные удобрения, вносимые под основную обработку почвы, оказывают положительное влияние на урожайность сорта нута «Qaracha-85». Наибольшую прибавку 0,31 т/га урожая зерна обеспечивала доза удобрений Р₆₀ K₆₀; Оптимальным сроком посева сорта нута «Qaracha-85» в условиях автономной республике является конец февраля начало марта. Посев в более поздние сроки снижает его урожайность на 30-40 %.; Лучшим способом посева сорта нута «Qaracha-85» является обычный рядовой с междурядьями 15 см, достоверно превышающий по урожайности широкорядный (45 см) посев на 0,32 т/га.

Оптимальной нормой высева семян сорта нута «Qaracha-85», высеваемого обычным рядовым способом является 0,7-0,8 млн., широкорядным - 0,4-0,5 млн. всхожих семян на гектар. Нужно учитывать при использовании нута в качестве предшественника озимых культур. Лучшие посевные качества и урожайные свойства семян, нут формирует при посеве его на удобренном фосфорно-калийном фоне (Р₆₀K₆₀) в ранние сроки оптимальными нормами высева семян обычным рядовым или широкорядным способом. Это необходимо использовать при возделывании нута на семенных участках.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Алиев Г. А., Зейналов А. К. Почвы Нахичеванской АССР. Баку: Азернешр, 1988. 238 с.
2. Амирэв Р.В., Гаджимамедов И.М., Фатуллаев П.У., Талибов Т.Г. Новый сорт нута «Qaracha-85». Аграрный научно-информационный консультационный центр Министерства сельского хозяйства Азербайджанской Республики. Сборник научных трудов Института Земледелия. Том XXIX, посвящен 90-летию со дня рождения академика Джалаля Алиева. Учительский издательский дом, Баку, 2018, с. 66-69
3. Вавилов П. П. Растениеводство. М: Колос, 1975, 392 с.
4. Досспехов Б.А. Методика полевого опыта. М.: Агропромиздат. 1985, 351 с.
5. Методические указания по изучению коллекции зерновых бобовых культур Сос. Н. И. Корсаков, О. П. Адамова, В. И. Буданова и др. ВАСХНИЛ, Всесоюз. науч.-исслед. ин-т растениеводства им. Н. И. Вавилова. Ленинград.: ВИР, 1975, 59 с.

DESIGN IN GALICIA: PREREQUISITES FOR FORMATION**Borysenko O.,***Ukrainian Academy of Printing, Ukraine***Mygal S.***National Forestry University of Ukraine***ДИЗАЙН ГАЛИЧИНИ: ПЕРЕДУМОВИ СТАНОВЛЕННЯ****Борисенко О.,***Українська академія друкарства***Мигаль С.***Національний лісотехнічний університет України****Abstract***

In recent years, there has been an increasing interest in the formation and development of design. The objectives of this study are to determine the prerequisites for the formation of design in Galicia in the context of socio-cultural transformations, globalization trends and national-oriented research in the context of the processes of formation of art and design culture. The study is based on interdisciplinary methodology of the post-nonclassical paradigm of scientific knowledge. An analysis of political and ideological, socio-historical and socio-cultural preconditions for the development and evaluation of design objects in Ukraine, revision of civilization losses and changes in values in the context of European processes of cultural and artistic space. The results of the research support the idea that the formation of design in Galicia was influenced by various factors: among which we distinguish geopolitical, socio-cultural, socio-economic, urbanistic, and so on. The present results are significant in the importance for determining the prerequisites the formation of project culture in the Western region of Ukraine in the second half of the 19th — early 20th centuries.

Анотація

В останні роки спостерігається все більший інтерес до становлення і розвитку дизайну. Виявлення передумов становлення дизайну в Галичині в умовах соціокультурних трансформацій, глобалізаційних віянь та національно-орієнтованих пошукув в контексті процесів становлення художньо-проектної культури стало основною метою цієї статті. Дослідження базується на міжdisciplinarniй методології на положеннях постнекласичної парадигми наукового пізнання. Проведено аналіз політико-ідеологічних, суспільно-історичних та соціокультурних передумов розвитку і оцінки об'єктів дизайну, на теренах України, перегляду цивілізаційних втрат та зміни ціннісних орієнтирів в контексті європейських процесів формування культурно-мистецького простору. Результати дослідження підтримують ідею, що становлення дизайну в Галичині вплинули різноманітні чинники: серед яких вирізняємо геополітичний, соціально-культурний, соціально-економічний, урбаністичний тощо. Вагомість цих результатів у визначені передумов формування проектної культури в Західному регіоні України у другій половині XIX — початку ХХ століття.

Keywords: design, prerequisites for formation, factors of influence, Galicia.

Ключові слова: дизайн, передумови становлення, чинники впливу, Галичина.

Мета роботи: визначити передумови становлення дизайну в Галичині другої половини XIX — початку ХХ століття в контексті становлення художньо-проектної культури.

Актуальність. Розвиток дизайну як інструментарію формування візуально-інформаційного середовища життєдіяльності людини зумовив пошук його відправних від джерел на теренах Галичини, які впливали на становлення дизайну в Західному регіоні України. Значима частина цього розвитку припадає на другу половину XIX — початок ХХ століття, коли геополітичні умови та інтеграційні процеси в Галичині активізували економічні та соціокультурні зміни у художньо-проектному середовищі.

Матеріали і методи дослідження. Становлення теорії дизайну та нової естетики матеріально-

художньої культури в контексті промислових революцій XVIII—XX століть у поєднанні мистецтва і техніки після першої Всесвітньої промислової виставки у Лондоні 1851 року означували новий етап активізації художньо-проектної культури Європи. Це сприяло переходу від ремісничого до машинного виробництва, формуванню новітніх зasad архітектурної художньо-промислової освіти.

Так як геополітичне розташування Галичини віддавна сприяло інтеграційним процесам у розвитку дизайну, європейських ідей, нової естетики, вже у другій половині XIX століття Галицька митрополія Австро-Угорської імперії органічно входила до європейського культурно-мистецького простору.

Стрімкий розвиток промислового виробництва у тогочасній Європі, соціокультурні трансформації,

сприяли формуванню дизайнерського світогляду та професійного мислення, що уможливило зміни у становленні художньо-проектній культурі в регіоні.

Галицьке намісництво — адміністративний орган управління провінцією Австрійської монархії з центром у Львові (від 1867 року — Австро-Угорщина) мало право законодавчої ініціативи. Вже 1850 року у Львові на підставі розпорядження Міністерства торгівлі створено Торговельно-промислову палату (1850–1939), яка контролювала діяльність підприємств, торгівлі і транспорту, кредитних установ; виконувала функції дорадчого органу Міністерства торгівлі у галузі торгівельно-промислового законодавства, господарської політики та управління (Szematyzm Królestwa Galicyi..., 1909, s. 326–329; Skorowidz ustaw i rozporządzeń..., 1900). Усі промисловці й ремісники мусили обов'язково бути членами Палати і сплачувати податки. Згодом в Галичині діяли три торгово-промислові палати у Львові, Krakovі, Brodax (Zjanowski, W., 1865, s. 4). Для розвитку виробництва і промисловості ще в той час як Галичина була північно-східнім Крайовим губернаторством Австро-Угорщини Патентом Цісаря 20 грудня 1859 року¹, був затверджений Промисловий статут.

Створені в Галичині законодавчі умови для розвитку виробництва заклали юридичні підвалини підприємництва краю. Це активізувало роботу великих та малих підприємств і організацій. Для підтримки професійних виробничих інтересів та співпраці із Сеймом Уряду Австро-Угорщини від 1860-х років в Галичині активно почали утворюватися спілки й товариства. Серед них: Політехнічне товариство (1866), Товариство медичне (1867), Галицьке фармацевтичне товариство (1868), Польське педагогічне товариство (1868), Академічна читальня (1867), Товариство Братської допомоги студентам університету (1967), Спілка Взаємне страхування приватних працівників (1867), «Opieka Narodowa» (1868), Товариство взаємопомочі учасникам повстання 1863 року, «Сокольський Базар (1867)», Асоціація майстрів «Зоря» (1868), Товариство приятелів мистецтва (1868), Товариство народної освіти (1868), Товариство права (1868) та ін. Діяльність кожного товариства була підтверджена Статутами й установчими документами, їхні члени сплачували щорічні внески (Zbiór ustaw i rozporządzeń..., 1884, s. 13).

Задля сприяння інтеграції європейської естетики в світогляд ремісників і підприємців та з огляду на успіх представлення товарів Галичини на виставці у Відні 1873 року на теренах Галичини були започатковані крайової промислові виставки. Віденська експозиція продукції та народних промислів Галичини (виробів з дерева, глини, шкіри), привернула чимало уваги відвідувачів. Пізніше професор Екснер, радник з питань художньо-промислової освіти Австро-Угорщини, написав, що виставлені там етнографічні колекції започаткували заснування етнографічних музеїв краю (Opieka krajowych organizacji...,

1911, s. 12; Turkawski, M. A., 1880). Відтоді експозиції найкращих промислових виробів краю експонувалися у Міському промисловому музеї у Львові (1874), пізніше — у Музеї старожитностей НТШ (1895).

Успіх експозиції товарів Галичини на Паризькій виставці 1878 року, на якій Володимир Дзедушинський (Włodzimier Dzeduszycki) керував експозицією Австро-Угорської монархії, проклав шлях однічним ремісничим виробам галицьких майстрів до тиражних утилітарних промислових об'єктів/предметів. Цьому сприяв і факт відсутності функціонально якісних промислових виробів (меблі, кахлі, килими та ін.), які треба було привозити здалеку. Нерозвиненість власних підприємств, підштовхнула багатьох діячів Намісництва Галичини до дієвих справ (Opieka krajowych organizacji..., 1911, s. 4).

Задля підтримки і з метою підвищення якості й конкурентоспроможності ремісничо-промислової продукції, розвитку мануфактурного виробництва в Галичині було створено Дорадчий тимчасовий комітет для справ крайового рукодільництва, домашнього промислу та опіки, згодом перейменований у Комісію Крайову для справ промислових (1873), в подальшому — Національну комісію з промислових питань (1888), Лігу Промислової допомоги (1904) (Opieka krajowych organizacji..., 1911, s. 12). Одночасно організовуються численні товариства допомоги промисловцям, створюється бюро реклами місцевих виробів. Рекламні оголошення у пресі, виданнях, зовнішня реклама демонструють активні комунікативні характеристики у формі, способі вираження, шрифтових та візуальних засобах втілення.

Перша національна сільськогосподарська та промислова виставка в Львові в 1877 році показала відсутність промислового товаровиробництва в країні. Ale цей результат проклав шлях народним ремеслам до заводських масових виробів. Однодумці створення національної промисловості, зокрема Микола Зублікевич реорганізував (1881) Кураторіум для домашнього та малого бізнесу до компетентної Промислової комісії, створив Промисловий фонд і пролобіював в Сеймі формування Національного банку для надання фінансової підтримки промисловості (Górski, A., 1916).

Розвиток мануфактурного виробництва об'єктивно зумовив потребу у зростанні кваліфікованих кадрів. За поданням Комісії крайової для справ промислових на засіданні Сейму 16 жовтня 1883 року було ініційовано проект закладання фахових промислових шкіл у Тарнові, Перемишлі, Станіславові, Дрогобичі та розвитку науки в промисловості із подальшим впливом на напрями і розвиток тих шкіл (Opieka krajowych organizacji..., 1911).

Для створення та підтримки професійних шкіл та майстерень із метою підвищення кваліфікації

¹ Центральний державний історичний архів, м. Львів. Львів-Київ 2001. С. 127.

майстрів, Галичина отримала допомогу від Промислової комісії та уряду. Через сімнадцять років, зневіри в успіху стали поступатися, «промисли» більше не розглядаються як іграшка. Сформовані нові майстерні — показ цієї роботи відбувся на другий національний виставці у Львові (1894), підприємці представили країну в кращому світлі, ніж він був насправді, і це було розкішно обставлено. Виставка мала успіх і став поворотним моментом в індустрії Галичини. Вона візуально переконала громадськість, що менш ніж за 20 років в Галичині підняли освіту й промисловість, а промисловці зробили собі ім'я практично у всіх професійних галузях, навіть у важкій промисловості. Товаровиробники представили свою продукцію у на виставці 1894 року у 129 павільйонах (Сулим, Б., 2007).

Господарсько-промислові виставки та ярмарки, що відбувалися у Львові (1882, 1894, 1904, 1906), Станіславові (1852), Коломії (1883, 1885, 1887, 1912), Тернополі (1887), Стрию (1909) візуально переконали громадськість, що рівень ремісничої і фабричної продукції того часу в Галичині завдяки їх функціональності і естетиці не поступається кращим зразкам європейського виробництва. Це свідчить про рівень естетико-візуальної культури у проектно-художній роботі, основою якої була фахова освіта.

У становленні архітектурної та промислово-художньої освіти в Галичині важливу роль відігравало «Політехнічне товариство» (1862). Його діяльність спрямовувалася на розвиток вітчизняних промислів, відродження давніх звичаїв, проведення промислово-художніх виставок, сприяння членам товариства у навчанні та працевлаштуванні. У 1879 році воно ініціювало відкриття двох фахових комісій — інженерної та архітекторської, які брали участь у створенні художньо-промислових шкіл (Мигаль, С. П., 2000).

Вища професійна архітектурно-дизайнерська освіта у Львові започаткована в 1730 році у Львівському університеті, від 1844 року — «Технічна академія», де на спочатку на кафедрі архітектури і будівництва, а від 1873 року на кафедрі рисунку і моделювання здійснювалась підготовка фахівців, що поєднують в собі художників та інженерів, відповідно до вимог того часу (Черкес, Б., Петришин, Г., 2010).

Значну роль в організації професійної підготовки молоді Галичини та заснуванні фабричного підприємництва відіграв видатний український діяч, архітектор, професор Львівської політехніки Іван Левинський, який на власних керамічних фабриках здійснював практичне навчання учнів. При його промислових майстернях були відкриті фахові школи, які щорічно випускали висококваліфікованих майстрів. Це були найбільші навчальні заклади такого типу в Галичині (Нога, О., 1997).

Одним із провідних закладів, де здійснювалася підготовка фахівців з моделювання одягу, була Художньо-промислова школа у Львові. Досвід цього навчального закладу цікавий тим, що практичні заняття проводилися на різних фабриках Львова. Розповсюдженю художніх знань і вмінь серед молоді Галичини сприяла Перша Жіноча Промислова Спілка «Труд», заснована у 1900 р. з головним центром у Львові. Виданий тут диплом давав підставу ученицям для отримання так званої «промислової карти», тобто права самостійно відкривати салони мод (Кодлубай, І., Нога, О., 1999).

Окрім шкіл, уряд краю відповідно до інструкцій Комісії, проваджує професійні курси домашнього промислу та запроваджує стипендійних грантів для студентів промислових шкіл. В 1903 році створена Ліга Промисловців, яка організовує сотні професійних виставок, професійних курсів та майстерень, семінарів для малого бізнесу, поширює фахові видання серед усіх соціальних верств. Були започатковані конкурси і премії для кращих студентів. Окрім того кращі роботи студентів художньо-промислових навчальних закладів представлялися на щорічних звітних виставках. Для цього був організований виставковий комітет. На виставках були представлені моделі одягу, взуття, текстильних виробів, виробів з мережива тощо; вироби з металу (посуд, підсвічники, лампи, механічні пристрої, ювелірні вироби, деталі машин та механізмів), вироби з дерева, паперу і картону (меблі, музичні інструменти), різьблені та плетені предмети побуту, книжкові оправи, друковані видання, афіші, вироби зі скла, кераміки. Серед споживчих виробів — солодощі і цукерки у вигляді пірамід, млинів та ін. форм. Виданий 1905 року каталог виставки праць учнів та студентів промислових шкіл налічує 235 робіт (Katalog I. lokalnej wystawy..., 1905).

Будь який промисел, чи виробництво передбаче реалізацію продукції, тому 1897 року започатковано Промисловий базар, а вже 1898 року Торгово-промислова палата міста прийняла рішення створити Міський музей промисловості, виставкові площини якого мали б представляти промислову продукцію краю на зразок віденських виставок. Комісія промислова припинила свою діяльність у 1907 році². Але її двадцятилітня діяльність була настільки потужною, що вже на початку ХХ століття прискорився розвиток промисловості в Галичині. Фабрики в усіх галузях легкої промисловості, заводи великого машинобудівництва, обробної і видобувної промисловості виробляли продукцію, що не поступалася європейським зразкам. Такого розвитку як Галичина в цей час не зазнав жоден інший європейський край. «Навіть найефективніша допомога влади, банків та апостолов галузі не створить промисловість — промисловість творить суспільство³...», яке спираючись на діяльність Промислової спілки, Ліги промисловців,

² Sprawozdanie z czynności Komisji Krajowej dla Spraw Przemysłowych za czas od 1 stycznia 1907 do 31 maja 1908 r. z krótkim rzutem oka na ostatnie sześćolecie działalności Komisji, 1908.

³ «Przemysłu nie stworzy nawet najwydatniejsza pomoc władz, banków i apostołów przemysłu — przemysł tworzy samo społeczeństwo...» (Opieka krajowych organizacji nad przemysłem w naszym kraju (1877–1910) :

інших доброчинних товариств сприяло випуску конкурентоспроможної продукції на противагу закордонним виробам (Opieka krajowych organizacji..., 1911, s. 20).

На початку XIX ст. в Галичині проживало 4,8 млн людей. У 1880 році було 6 млн мешканців, у 1910 році — понад 7 млн. У його східній частині переважало українське населення. У 1880 році Львів як найбільш економічно розвинений і найбільший населений пункт у регіоні у той час мав понад 103 тис. мешканців, а в 1910 р. — понад 230 тис. Національна структура населення міста в 1897 р. була такою: поляки складали 72,8 %, русини — 13,4 %, німці — 11,5 %, чехи — 0,9%, євреї — 0,4%, росіяни — 0,4 %. Тут жили також румуни, угорці, італійці, французи та англійці (Szocki, J., 2009, s. 40).

Виокремлюємо основні чинники, що мали визначальний вплив на передумови формування дизайну в Галичині другої половини XIX — початку ХХ століття: суспільно-культурний, соціально-економічний, соціально-культурний чинник, промислово-технічний, урбаністичний.

Суспільний рух і розвиток національної свідомості у напрямі реалізації національних прав у сфері культури (що формально гарантувалося правом про автономію провінції), був потужною силою, яка творила культуру галицького регіону. Проникнення новітніх європейських художньо-проектних процесів у культурно-мистецьке життя Галичини сприяли соціально-культурному розвитку.

Створення матеріально-технічної бази, умови експлуатації об'єктів дизайну в соціально-інтегрованому середовищі, візуалізація експозицій товарів Галичини на європейських промислових виставках та комунікативний розвиток обміну інформацією прокладали шлях народним ремеслам до заводських масових виробів у соціально-економічній сфері.

Завдяки технологічним винаходам, що сприяли підвищенню тиражування, якості кольоровідтворення і матеріального втілення, вплив проектно-художнього формотворення на промисловість дає змогу збільшити кількісно-якісні параметри і зменшити затрати праці. Винахід хромолітографії, (Г. Егельман, 1838), фотохромолітографії (фон Рансонет, 1865), сприяли візуалізації не лише кольорових, а й значно реалістичніших зображень.

Дизайн є продуктом міської культури. Наприкінці XIX — на початку ХХ століття в Галичині налічувалося близько 600 майстерень та підприємств, відбувається розбудова міст і містечок. 1899 р. було закладено невеличкі будівельні фабрики в навколишніх містечках (Ярослав, Ряшів, Жовква, Кам'янка-Струмилова, Борщів). З'явилися різноманітні підприємства, що обслуговували будівельну галузь: проектні фірми, бюро Василя Нагірного «Пляни і коштосписи» (пл. Ринок, 36), гуртівні матеріалів (склад гіпсу Йозефа Франца), будівельні концерни

як У-БУ-С (Український будівельний союз), що виконував всі роботи під ключ. 1877 року створено ландшафт парку Кілінського (тепер — Стрийський парк). Одним із найвідоміших підприємств Галичини кінця XIX — поч. ХХ ст. стала «Фабрика І. Левинського». У цей час засновані потужні компанії з видобутку нафти, зокрема «Галицьке-Карпатське товариство», «Східниця», «Галичина», Свалявський хімічний завод, машинобудівний завод «Зеленівський Фіцнер і Гапнер», консервний завод Рукара, пивоварний, державний горілчаний Бачевського, кондитерські фабрики «Бранка», «Газет» і Гефлінгера, фабрика взуття «Га фота», скляні заводи «Львів» і «Леополіс», шкіряні заводи «Пелліс», «Дермата» і «Новость», електротехнічний завод «Контакт», фабрика металевих виробів «Арма», пожежного устаткування «Унія строжацька», низьковольтних електроламп «Люкс», приладобудівний Ромера тощо. Львівська фабрика лікерів та горілок Бачевського використовувала унікальні скляні пляшки для випуску близько 300 сортів лікерів та горілок, які експортували в Європу. В рекламі того часу часто трапляються зображення скляної тари Бачевських, які відтворювали сецесійні рослинні форми, як знакової торгової марки. Фармацевтичний комплекс «Петро Міколаш і Спілка» початку ХХ ст. у партнерстві з фармацевтичними фірмами Європи «Мерк», «Шеренг», «Баєр», «Кноль», «Ля Рош» розширив виробництво і відкрив у 1910 р. окремий відділ «Лаокоон» (сьогодні — «Галичфарм») для випуску медикаментів у великому обсязі для постачання в аптеки та шпиталі Галичини (Нога, О., 1997).

Інтенсивне промислове виробництво змінило ритмічність життя та виокремило знаково-інформаційні потреби у всіх галузях промисловості, що вплинуло на розвиток дизайну як іміджевого елементу корпоративної ідентифікації підприємств, фабрик, більших чи менших фірм. Підприємці намагалися охопити якомога більшу аудиторію, розширити коло споживачів і ринку збути, тому, задля покращення комунікативної ефективності у рекламі товарів та послуг, в періодичній продукції та в друкованих виданнях, на вивісках та банерах, пакуванні та етикетках, експозиціях вітрин, в оформленні виставок, рекламні матеріали співіснували українською, польською, німецькою мовами.

Розвиток і трансформація великих міст Галичини сприяли збільшенню кількості міського населення. Так, у 1910 році Львів налічує 206 тис. осіб, Перемишль — 54 тис., Коломия — 43 тис., Дрогобич — 35 тис., Тернопіль — 34 тис., Станіславів — 33 тис., Стрий — 31 тис. (Лозинський, Р., 2005).

Розвивається садово-паркове мистецтво, проєктується перший міський парк в Європі — парк Констюшка. Впроваджується в життя формування вертикальних садів на фасадах житлових будинків, озеленення фасадів органічно поєднувалося з архітектурою споруд.

Висновки

Передумови становлення дизайну сформовані на базі утилітарних засад і масового виробництва, розвитку промисловості й необхідності знакової ідентифікації товарів, послуг, інформаційно-візуальної насиченості навколошнього середовища. Важливу роль відіграли громадські товариства і спілки, які за допомогою уряду і промислових спілок сприяли створенню художньо-промислових шкіл, професійних курсів і семінарів для малого бізнесу, поширювали інформацію через фахові періодичні видання, запроваджували стипендії для кращих студентів промислових шкіл, організовували художньо-промислові виставки.

Становленню дизайну в Галичині передували низка причин, серед яких вплив різноманітних чинників, які перепліталися і взаємодоповнювалися. Вирізняємо геополітичний, соціально-культурний, соціально-економічний, урбаністичний, знаково-інформаційний чинники тощо.

Художньо-проектна культура Галичини із традиціями народних промислів і ремесел, увібрала в себе загальноєвропейські художні процеси; тогочасна активізація виробничо-промислового розвитку краю підсилилась науково-технічними винаходами, що сукупно уклало фундамент становлення дизайну.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Górski A. (1916), Braki krajowej produkcyi w Galicyi, N.K.N., Krakow.
2. Katalog I. lokalnej wystawy prac uczniów przemysłowo-rękodzielniczych i zabytków cechowych we Lwowie (1905), Nakładem komitetu wystawowego, Lwów, 52 s.
3. Opieka krajowych organizacji nad przemysłem w naszym kraju (1877–1910): (referat odczytany na VII Krajowym Zjeździe Ligi Pomocy Przemysłowej we Lwowie) (1911), Lwów, 20 s.
4. Skorowidz ustaw i rozporządzeń ogłoszonych w dzienniku ustaw i rozporządzeń krajowych dla Królestwa Galicyi i Lodomeryi wraz z Wielkim Księstwem Krakowskim od r. 1860 do 1899 włącznie (1900), Lwów, 240 s.
5. Szematyzm Królestwa Galicyi i Lodomeryi z wielkiem Księstwem Krakowskim na rok 1909 (1909), We Lwowie nakładem C. K. Namiestnictwa, Z drukarni Wł. Łozińskiego. Zarządcą 3. Niedopad, 1482s.
6. Szocki, J. (2009), Prasa w księgozbiorach domowych Lwowa i innych miejscowości Galicji Wschodniej okresu zaborów, Rocznik historii prasy polskiej, t. XII, z. 1 (23), s. 36–53.
7. Zjanowski, Włodzimierz (1965), Przegląd statystyczny celniejszych przemysłów krajowych w Królestwie Galicji i Lodomeryi z f ielkiem Ks. Krakowskiein i z Księstwami Oświęcimskiem, Zatorskiem i Bukowiną, W Drukarni Czasum W. Kirchmayera, Kraków, 18 s.
8. Turkawski, Marcelli Antoni (1880), Wystawa etnograficzna Pokucia w Kołomyi. Kraków, Wydawca: Redakcja «Czasu», 60 s.
9. Zbiór ustaw i rozporządzeń administracyjnych w Królestwie Galicji i Lodomeryi z Wielkiem Księstwem Krakowskim obowiązujących z wyciągiem orzeczeń c. k. Trybunału administracyjnego (1884), podręcznik dla organów c. k. Władz rzadowych i Władz autonomicznych, t. 2, wyd. 3., 972 s.
10. Борисенко, О. М. (2018), Особливості становлення і розвитку комунікативного дизайну в Галичині другої половини XIX – першої третини ХХ століть, Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Мистецтвознавство, за ред. О. Смоляка, № 1 (вип. 38), Тернопіль, с. 278–285.
11. Кодлубай, І., Нога, О. (1999), Нариси з історії Львівської моди кінця XIII — початку ХХ століть, Українські технології, Львів, 160 с.
12. Лозинський, Р. (2005), Урбанізація Галичини у часі і просторі. Часопис «Ї», № 36.
13. Мигаль, С. П. (2000), Львівська дизайнєрська школа: становлення, проблеми, перспективи, Діалог культур: Україна у світовому контексті. Художня освіта : зб. наук. пр., Вип. 5, Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України. Львів, с. 387–388.
14. Нога, О. (1997), Проект пам'ятника Івану Левинському, Українські технології, Львів, 328 с.
15. Сулим, Б. (2007), Феномен Крайової виставки у Галичині 1894 року, Поллі, Львів, с. 47–70.
16. Черкес, Б., Петришин, Г. (2010), Formuvannia dizaynu u Lviv's'kij arhitekturij shkolij, Biscnik NУ «Lviv's'ka polytehnika», № 674, Arhitektura, с. 94–108.

ECONOMIC SCIENCES

THE LOGISTIC SERVICES IN OIL AND GAS INDUSTRY

Djurayeva G.,

*Candidate of technical sciences, docent at the department "Technologic machine and equipments"
Karshi engineering-economical institute
Uzbekistan, Karshi*

Davlatov F.,

*The senior teacher at the department "Chemical technology"
Karshi engineering-economical institute
Uzbekistan, Karshi*

Ashurova Sh.,

*The master student at the department "Islamic economy and pilgrimage tourism"
Uzbekistan international Islamic academy
Uzbekistan, Tashkent*

Sadikova R.,

*Docent of the department
"Islamic economy and pilgrimage tourism"
Uzbekistan international Islamic academy
Uzbekistan, Tashkent
Tashkent, Uzbekistan*

Rustamov A.

*3rd course student at the department "Technologic machine and equipments"
Karshi engineering-economical institute
Uzbekistan, Karshi*

Abstract

Nowadays oil and gas industry has been developed throughout the world. Oil and gas industry is considered one of the leader industry fields. In recent times, there have been concerns and many have argued that the oil and gas industry may have entered an era of very scarce resources. In reality however, the resources are not the cause of supply constraints, given the enormous potential still available including, currently known and booked reserves, the increasing scope for recovery from existing fields with new technologies, further potential discoveries, and the new frontier of vast oil sands and oil shale reserves that are in the money at today's prices.

Keywords: oil and gas industry, oil producers, GDP, German logistics service, Uzbekneftegaz, pipeline, gas transmission system.

The oil and gas industry is one of the largest sectors in the world in terms of dollar value, generating an estimated \$3.3 trillion in revenue annually. Nowadays the largest oil producers in the world are the United States, Saudi Arabia, Russia, Canada and China. There are a number of ways a logistics company (such as freight forwarders, carriers, shippers, etc.) can improve customer experience. For the most part, this involves improved communication capabilities.

1. Communicate quickly

Speed is of the essence in logistics. If it's a business inquiry or a question about a client's previous order, your clients need to be able to get answers immediately. Work on facilitating an online system for customer support and information. The days of the support hotline are quickly coming to an end, and customers now prefer being able to get the information they need through chat bots or live chat support.

2. Work with a team to reduce customer touch points

When a client submits a support request, they're not too thrilled about getting passed around from representative to representative. They don't want to hear

from three or four different people-- they want to discuss their issue with one person and get the issue solved immediately. Clients should feel confident in your company.

3. Develop processes for training and learning

The world of logistics is constantly changing, growing, and going fast. Because of this, a logistics company's support and sales managers need to constantly learn new things as new solutions and trends are implemented into the industry and overall business.

4. There are a lot of communication channels out there.

Many logistics support teams are providing customer support through SMS texting, live web chat, chatbots, and social media. Some popular live support platforms include Intercom, Drift, and Zendesk. There are quite a few SMS platforms one can use for providing live support, such as Twilio and Textline.

5. Utilize the right software

Data logging and circumstance monitoring are extremely important for logistics companies. For transporters who deal with fresh food or medicine, it's important to have software on hand that can monitor the temperature, humidity, and other relevant aspects of

transport vehicles. Spoilage and waste are the biggest money-burners in the industry, and we're seeing more technology pop up that can help prevent it[3].

If we give analyze the logistic sector of Germany. Germany is a logisticians' marvel. Rightly famous for its engineering brilliance, the country is where the world finds innovative brass-tacks solutions to satisfy its logistics needs.

This is where machinery gets its logic, where technical skill is combined with a quest for methodical efficiency. These virtues characterize German engineering across-the-board.

Logistics is one of the key pilasters of Germany's competitiveness, paving the way for added industrial value, the movement of goods and cooperation between companies. German logistics industry occupies the third position in the country's GDP — weighing just behind its international trade and the automotive sector.

The logistics sector also displays far-above-average growth. Around €15 billion is invested in logistics annually in Germany.

The European logistics market totals approximately €600 billion, and Germany has a massive 30 per cent market share. German logistics service providers enjoy a lofty international reputation. The German creativity, flexibility and know-how in the improvement of value-added processes are appreciated throughout the world [3].

To maximize the efficiency of Germany's distribution infrastructure, Government agencies in cooperation with the logistics industry have set up "freight villages". Known as GVZ or Güterverkehrszentren in German, these cargo support centres act as regional nodes with optimal access to long-haul networks and local delivery points. They also provide essential services such as Customs clearance, security and vehicle maintenance.

If we pay attention to the oil and gas industry of Uzbekistan, Uzbekistan is the 3rd largest producer of natural gas in the CIS, and the 8th globally. Across Uzbekistan's five oil and gas bearing regions there are 250 open fields of raw hydrocarbon.

Uzbekneftegaz provides natural gas in volumes of around 60 billion sqm of liquid hydrocarbon - 3 million tones. According to the "Concept to Develop Uzbekistan's Oil and Gas Industry by 2030", oil deposits are expected to increase by 132.4 million tones.

From 2015-19, Uzbekneftegaz is expected to implement 54 investment projects. Uzbekistan is putting particular focus on attracting foreign investors. Among the most significant projects are those implemented jointly with foreign companies: Gazprom and Lukoil (Russia), CNOOC (China), Petrovietnam (Vietnam), KNOC (South Korea), SASOL (South Africa), the Aral Sea Project Consortium and others.

Uzbekistan is continuing to reform its fuel and energy industry to develop its energy resources. On July 9, 2019, the President of Uzbekistan signed the Resolution that provides for measures to improve the oil and gas sector (PP-4388).

The Resolution states that the current outdated and non-transparent management system, which combines

regulatory functions and commercial activities, hampers development of the oil and gas industry. As a result, despite the 8% growth in natural gas production during the last 20 years, the volume of its production by local enterprises decreased to 29%. Moreover, the average rate of natural gas reserves replacement for the past five years is only about 70%. Therefore, PP-4388 provides for a range of measures to resolve the current issues in the country's energy sector [1].

The current gas transmission system of Uzbekistan includes more than 13,000 km of main gas pipelines, more than half of which is already more than 30 years old.. Moreover, 145 gas compressor units are fully depreciated. Thus, the country needs to implement measures to modernize the gas transmission system.

Uzbekistan carries out measures to increase the efficiency of natural gas consumption in the country, but this process is very slow. One of these measures is a gradual increase in gas prices for consumers in Uzbekistan. With the rise in price of gas, its consumption is less wasteful. In addition, there was adopted a program of energy and gas saving up to 2020, when the annual consumption of natural gas by sectors of the economy in 2020 should be reduced by 5-7% compared with the level in 2013, and the consumption by the population will remain almost at the level of 2013. According to calculations, the annual export of natural gas will increase by 20% by 2020. In short, the free volumes that Uzbekistan could export in 2014 amounted to 8.9 billion cubic meters. Uzbekistan exports its natural gas to Russia, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan and China. The main partners of Uzbekistan are Russia and China. Russia is the main importer of Uzbek gas, but the trend is that the volume of supply is getting low, mainly due to the decrease in natural gas production in Uzbekistan. So, in 2013, Uzbekistan supplied to "Gazprom" only 5.65 billion cubic meters instead of the negotiated earlier 7.5 billion cubic meters of gas. For comparison, in 2009, Uzbekistan delivered 15.4 billion cubic meters to Russia [1]. As for China, this country received 6 billion cubic meters of Uzbek gas in 2013. Consumption of Uzbek gas in the other importing countries is insignificant.

The capacity of the gas transportation system of Uzbekistan is 55 billion cubic meters per year, which allows pumping transit from Turkmenistan and supplying Uzbek gas for export. In the north-west of the country, there are some parts of the trans-regional gas transport systems "Central Asia-Center" and "Bukhara-Ural". The pipeline "Central Asia-Center" was built in 1967 to transport natural gas within the Soviet Union. This pipeline passing through the territory of Turkmenistan, Uzbekistan, Kazakhstan and Russia, turned into an international transport corridor in 1991. The current capacity of the pipeline is 40-50 billion cubic meters. The transit of Turkmen gas to Russia is also carried out through this pipeline. The pipeline needs renovation and expansion of capacity. In 2002, there was completed a gas pipeline "Gazli-Kagan" with length of 67 km which connected the Ustyurt and Bukhara-Khiva oil and gas regions with export communications – gas pipelines "Central Asia-Center" and "Bukhara-Ural". Natural gas supplies to Tajikistan are carried out through the pipeline system "Kalif – Dushanbe", which

is partially filled with Turkmen gas, too, as well as through a gas pipeline "Shurtan–Sherabad" with length of 193 km, built in 2003. The pipeline helped abandon the idea of transit of Uzbek gas through Turkmenistan and meet the needs of population and industry in the south of Uzbekistan.

The pipeline's capacity is small – about 1 billion cubic meters per year. To Tajikistan, the gas is supplied on a reimbursable basis through the use of a transit pipeline in the Leninabad region. As for the gas pipeline "Bukhara–Ural", this major pipeline starts at the deposit of "Gazli" and has length of 4464 km. The pipeline was built in 1966 to transport natural gas to the industrial regions of the Urals: Magnitogorsk, Chelyabinsk, Sverdlovsk, Nizhny Tagil, Orsk. To date, this pipeline is very old, used effectively and in need of renovation. The pipeline is used only on its Uzbek, Turkmen and partially Kazakh sites. Another export route for Uzbek gas is a gas pipeline "Central Asia-China." The pipeline starts at the border between Turkmenistan and Uzbekistan, transit passes through Uzbekistan and Kazakhstan, and ends at the Chinese border crossing point of Horgos. The length of the gas pipeline on the territory of Turkmenistan is 188 km, Uzbekistan – 525 km, Kazakhstan – 1293 km, and China – more than 4.86 thousand km. Currently, there have been built three branches, and the construction of the fourth branch is expected – Turkmenistan-Uzbekistan-Tajikistan-Kyrgyzstan-China. China will finance the construction of the pipeline [2]. The main problem of the oil and gas sector of Uzbekistan is a sharp decline in oil and gas production. This trend will continue in the coming years.

To sum up, oil and gas industry is considered main industry field in Uzbekistan. The share of oil and gas in GDP has increased year by year. For example, natural gas share consisted of 6.6% in 2017. Uzbekistan, as

well as two other former Soviet republics located in Central Asia – Kazakhstan and Turkmenistan, has rich hydrocarbon resources. As in the case with its neighbors, this is a determining factor in the development of the country. The presence of oil and gas deposits is a panacea for any country for resolving economic problems and even for achieving its political goals. Uzbekistan is no exception. After gaining independence in 1991, the country began to actively look for ways to increase production of their natural resources and for the markets to sell them. Natural gas, along with cotton, is a brand of the country [2]. Oil plays a lesser role. According to the confirmed data of official Tashkent, potential oil resources in the country amount to more than 5.3 billion tonnes, gas condensate – 480 million tonnes, natural gas – about 5 billion cubic meters. Oil and natural gas are produced in the country in five oil and gas fields: "Ustyurt", "Bukhara-Khivi", "Southwestern Hissar", "Surkhandarya" and "Ferghana". Over the entire period of exploration works in Uzbekistan, there have been discovered 246 oil and gas fields. Consumption of energy resources is also high in Uzbekistan. The Uzbek economy is quite energy-intensive; the country is ranked the 10th in the consumption of gas in the world. In the oil and gas industry of Uzbekistan constitute about 16% of GDP, and its share in the revenue part of the budget is more than 20%.

REFERENCES:

1. Annual statistical report. – The state committee of the Republic of Uzbekistan on statistics. – 2019. p.9-10.
2. R.Ibragimov. – Cuurent situation and future of the oil and gas sector in Uzbekistan. – 2019. p.2-5.
3. Turkyay Yildiz. – A global analysis of logistics and business services in developed and developing countries. – 2018. p.3.

THE VIEW AND DEVELOPMENT OF SERVICE ECONOMY IN CIS COUNTRIES

Djurayeva G.,
Candidate of technical sciences, docent at the department "Technologic machine and equipments"
Karshi engineering-economical institute
Uzbekistan, Karshi

Ashurova Sh.,
The master student at the department "Islamic economy and pilgrimage tourism"
Uzbekistan international Islamic academy
Uzbekistan, Tashkent

Ashurov N.,
The master student at the department "The history and source studies of Islam"
Uzbekistan international Islamic academy
Uzbekistan, Tashkent

Ashurov F.
The master student at the department "The construction of road and aerodroms"
Tashkent institute of automobile roads
Uzbekistan, Tashkent

Abstract

Nowadays economical relations between Uzbekistan and CIS countries have been developing day by day. Russia is considered the leading investor for our Republic. Especially, Uzbekistan cooperates with Russia in the oil and gas field. For example, the Kandym gas processing complex which has begun to its activity in April 2018 and has the capacity of more than 8 billion cubic meters per year, is an important event for two countries. In this article is analyzed economical cooperation between Uzbekistan and CIS through the factual information.

Keywords: Russia, Kazakhstan, GDP, export, import, foreign trade, trade partner, oil and gas sector, tourism sector, domestic tourism, COVID-19 pandemic.

Nowadays service sector has been rapidly developed in the world's economy. Developed countries have great share in services of world gross domestic product. We are going to analyze the service sector as the sample of Uzbekistan and CIS in this article. Firstly, let's observe what is the service economy.

The service sector produces intangible goods, more precisely services instead of goods, and it comprises various service industries including warehousing and transportation services, information services, securities and other investment services, professional services, waste management, health care and social assistance and arts, entertainment and recreation. Countries with economies centered around the service sector are considered more advanced than industrial or agricultural economies [1, Jim Chappelow - Investopedia – fundamental analysis – www.investopedia.com].

What combinations of resources and technologies will be used to produce goods and services? How will the production be organized? The answer: In combinations and ways that minimize the cost per unit of output. This is true because inefficiency drives up costs and lowers profits. As a result, any firm wishing to maximize its profits will make great efforts to minimize production costs. These efforts will include using the right

mix of labor and capital, given the prices and productivity of those resources. They also mean locating production facilities optimally to hold down production and transportation expenses. Finally, it means using the most appropriate technology in producing and distributing output. Those efforts will be intensified if the firm faces competition, as consumers strongly prefer low prices and will shift their purchases over to the firms that can produce a quality product at the lowest possible price. Any firm foolish enough to use higher-cost production methods will go bankrupt as it is undersold by its more efficient competitors who can still make a profit when selling at a lower price. Simply stated: Competition eliminates high-cost producers [2, Essential of economics - I.Bru Stanley, CampBell R. McConnel].

We analyze the flow of goods and services in the following circular flow model. This circular flow diagram illustrates those flows for a simplified economy in which there is no government. We group this economy's decision makers into *businesses* and *households*. Additionally, we divide this economy's markets into the *resource market* and the *product market*.

Figure 1. The circular flow diagram
Source: Essentials of economics

If we analyze this diagram, we can see that products flow from businesses to households through the product market, and resources flow from households to businesses through the resource market. Opposite those real flows are monetary flows. Households receive income from businesses (their costs) through the resource market, and businesses receive revenue from households (their expenditures) through the product market.

Over time, people want to achieve the highest comfort which fueled by new and improved products. Only recently have people wanted iPods, Internet service, digital cameras, or camera phones because those products did not exist a few decades ago. Also, the satisfaction of people does not limit, they want more and more satisfaction. For example: The acquisition of a Ford Focus or a Honda Civic has been known to whet the appetite for a Lexus or a Mercedes. Services, as well

as goods, satisfy our wants. Car repair work, the removal of an inflamed appendix, legal and accounting advice, and haircuts all satisfy human wants. Actually, we buy many goods, such as automobiles and washing machines, for the services they render. The differences between goods and services are often smaller than they appear to be. For most people, the desires for goods and services cannot be fully satisfied. Our desires for a *particular* good or service can be satisfied; over a short period of time we can surely obtain enough toothpaste or pasta. And one appendectomy is plenty.

According to the economical review, service sector is also known as the tertiary sector and is considered the third tier in the three sector economy (the first economic sector – farming, mining and agricultural business activities; the second economic sector – manufacturing and business activities which facilitate the production of tangible goods from the raw materials produced by the first economic sector). If we give attention to the world's economy, the United States (\$11,5 trillion), the United Kingdom (\$2,1 trillion), Japan (\$3,4 trillion), China (\$6,2 trillion) have great share on service sector [1, Jim Chappelow- Investopedia – fundamental analysis – www.investopedia.com].

In the world, the most important service type is tourism industry. If we can observe statistic indicators of January-March of 2019, international arrivals grew 4% compared to the same period last year. If growth shares in continents, it is led by the Middle East (8%), Asia and Pacific (6%), Europe and Africa (4%), Americas (3%). According to the statistics of 2018, total export earnings from international tourism reached \$1,7 trillion. International tourism consists of 29% of the world's services exports and 7% of total exports of goods and services [3,UNWTO world tourism barometer and statistical annex, May 2019 №8].

In 2020, tourism industry faces decline because of COVID-19 pandemic. International tourism arrivals fall 22% in the first quarter of 2020. According to the information of United Nations, the crisis because of pandemic could lead to an annual decline of between 60% and 80% when compared with 2019. As the report of UNWTO World Tourism Barometer, arrivals dropped sharply by 57% on March of this year. The cause of this is travel restrictions and the closure of airports and national borders. We can see changes in the following figure:

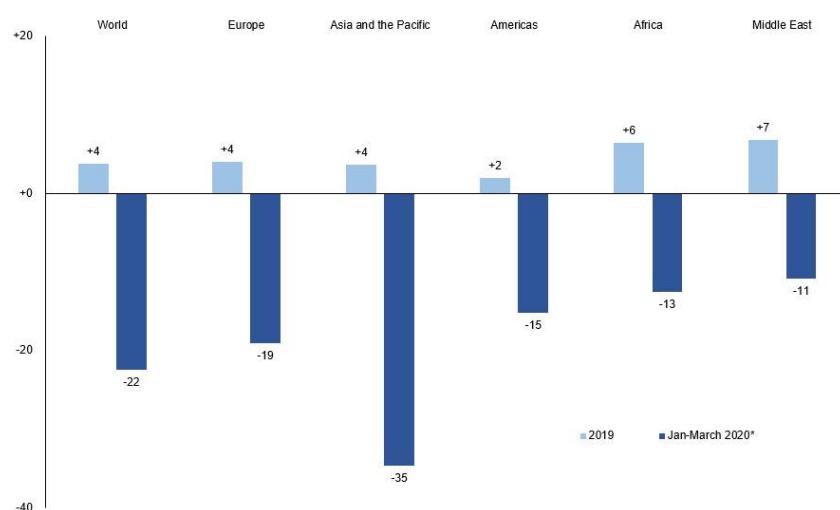

Figure 2. The change of international tourist arrivals between 2019 and the first quarter of 2020

Scientists give three scenarios for 2020 on the basis of gradual opening up of international borders.

Scenario 1: based on the gradual opening of international borders and easing of travel restrictions in early July (-58%);

Scenario 2: based on the gradual opening of international borders and easing of travel restrictions in early September (-70%);

Scenario 3: based on the gradual opening of international borders and easing of travel restrictions in early December (-78%).

The changes between three scenarios are shown in the following figure:

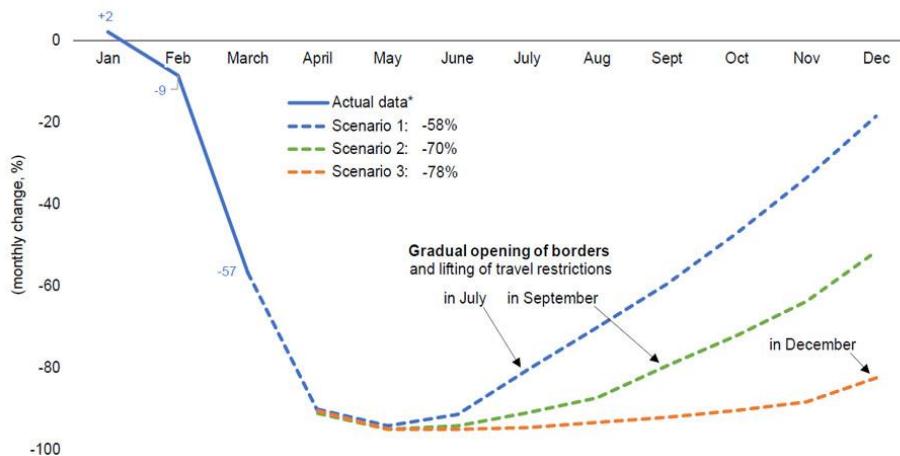

Figure 3. Three scenarios and monthly change between them.

Because of pandemic, the demand for international travel lost from 850 million to 1.1 billion international tourists, from \$US910 billion to \$US1.2 trillion export revenues from tourists. People also lost from 100 to 120 million their tourism jobs [3, UNWTO world tourism barometer and statistical annex, May 2019 №8].

The service sector is considered one of the most developed sector of the economy of Uzbekistan. If we analyze the service sector of Uzbekistan, nowadays the

companies and enterprises in service sector are 262 thousands and their shares consist of 65,8 %. If we observe this share in the section of regions, Tashkent has great share, namely, 34,3% [2]. Development of service sector is the base for achievement of society. Changes occurred in the system of social needs are considered increasing factor of service sector. We can see the compound of all types of services according to the economical activities in the following figure:

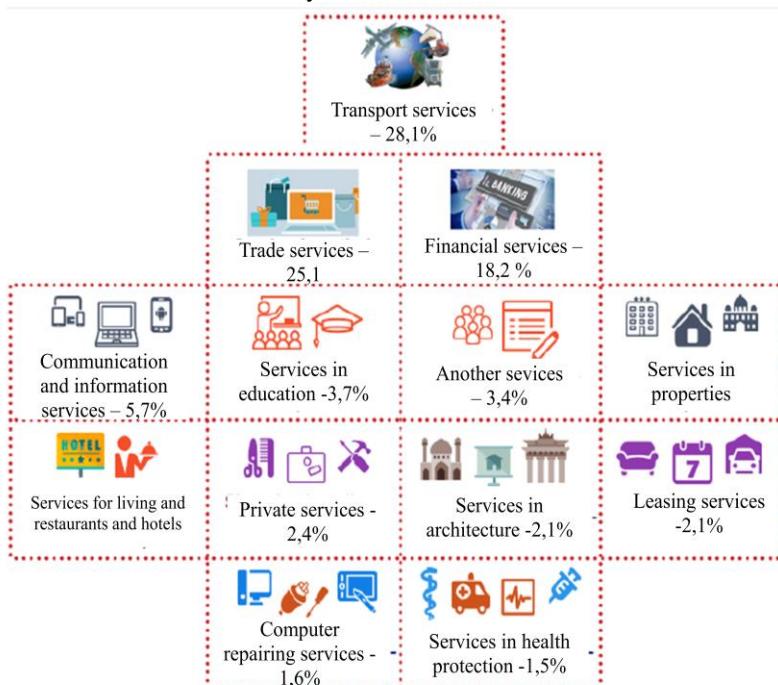

Figure 4.The compound of GDP in Uzbekistan by sectors

Source: Annual statistical report in 2019

Also, it has important significance that modern service types such as information and communication services (mobile communication, internet, digital television and others), also modern financial service types (banking services, leasing, insurance, audit, consulting and others) have been developed. Besides, tourism industry has been increased day by day; as a result, transport services have been increased.

If we can observe statistical indicators of January of 2020, the international visitors increase 23.1% than

January of 2019. But this indicator has begun to decrease from March of 2020 because of COVID-19 pandemic. Loss of budget, job, and poorness of living conditions led to set up tourism. In this case, works will be carried out in four stages. In the first stage, domestic tourism, in the second stage regional tourism and in the third stage international tourism will be set up. The first stage begins from 1st June in the “yellow” and “green” zones.

Among the CIS countries Russia has strong economical potential. Service sector has been developed recent years. For example, at the second quarter of 2018, service sub-sectors which include transport and storage, consumer services, information and communication, finance and insurance, real estate and business services were largely solid. Especially, the fastest expansions were noted by firms in transport and storage, finance and insurance. In 2018, the share of services was 54,12%, in 2017 this index was 56,26% [4, Annual statistical report of the Statistical Committee of Uzbekistan 2019].

In 2020, Russia also faced decline because of pandemic. Only first quarter, Russian tourists' demand decreased by 20 to 25 %. If we observe demand of tourists in 2019, this indicator increased a record, namely, 5.1 million foreign tourists visited to Russia. According to

the speech of Economic development minister Maxim Reshetnikov and Rostourism head Zarina Doguzova, international tourism will be begun to work gradually starting 1st July of 2020 [5, Economical review of Russia in Q1, 2020, www.themoscowtimes.com].

If we look the share of economical sector of Kazakhstan, the service share consisted of 63,75% in 2019, 63,67% in 2018. Namely, trade grew by 7,5%, transport 5,6%, communication 4,7%. The increase of service sector linked with the implementation of investment projects. Kazakhstan received an inflow of \$23 billion of foreign investment in 2018. The country's key investors are the Netherlands (30% of total foreign investment), the US (22%) and Switzerland (10%). Below, the structure of foreign investment is given: [4, Annual statistical report of the Statistical Committee of Uzbekistan 2019].

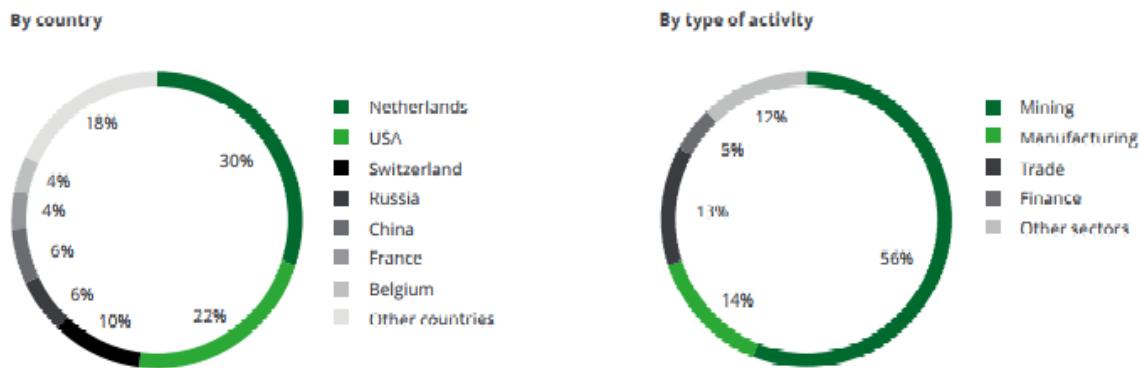
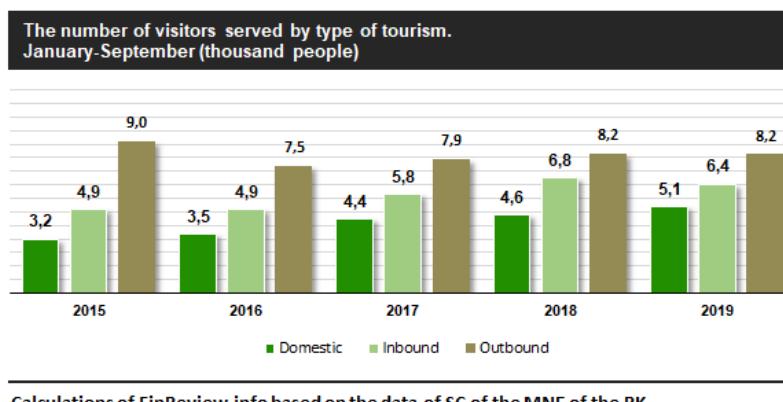

Figure 5. The structure of foreign investment in Kazakhstan in 2018
Source: Business outlook in Kazakhstan (Deloitte CIS research centre 2019)

Tourism sector has great importance in service sector of the country. In 2019, contribution of tourism

consisted of 5.6%. In the following figure we can analyze the number of tourists who visited in Kazakhstan.

Calculations of FinReview.info based on the data of SC of the MNE of the RK

Figure 6. The number of tourists in 2015-2019

Because of coronavirus, tourism of Kazakhstan also declined in 2020. During pandemic, all touristic firms closed, that's why decline of this sector reached 100%.

We give attention to the share of service sector in GDP in Armenia, it increased in 2019. According to the statistical data, growth rates are accelerated only in terms of services in the areas of tourism from 29% to 31.6%, information and communication from 7% to 7.7%. The service sector volume amounted over \$US

389.6 million. Among services in service sector tourism is also key factor for the economy of Armenia. Only, in 2019 the rate of tourists reached over 1.9 million. In January-June of 2019, tourism services increased 12.8% than 2018.

According to the report of tourism committee chief Susanna Safaryan, tourists flow decreased in the first three months of 2020, and state economy lost \$US134.750 in the first quarter of this year [6, UNWTO world tourism barometer and statistical annex, March 2020].

In conclusion, service sector has been developed in Uzbekistan. Recent years, the economists have paid attention to improve tourism potential of Uzbekistan through increasing internal touristic routes, developing restaurant and hotel business. Also, many measurements have been carried out in order to improve transport facilities for development export operations in the economic relations of CIS countries.

According to the above mentioned analyzes, service sector throughout the world has faced decline. Many experts think that the world economy, in this row, the service sector will recover only in 2021. But we think that the service sector will improve late 2020. Because many countries, together with this, Uzbekistan and CIS countries try to recover their economy. Russia, countries in Central Asia give subsidies, tax opportuni-

ties to the enterprises in the service sector. Safe guaranteed tourism project carried out and many countries began to improve tourism sphere.

REFERENCES:

1. Jim Chappelow- Investopedia – fundamental analysis – www.investopedia.com
2. I.Bru Stanley, CampBell R. McConnel. Essential of economics – third edition, 2014 – p.95-97.
3. UNWTO world tourism barometer and statistical annex, May 2019, №18. - p.8-9
4. Annual statistical report of the Statistical Committee of Uzbekistan 2019. – p.15
5. Moscow times, www.themoscowtimes.com
6. UNWTO world tourism barometer and statistical annex, March 2020, №10. - p.16

WILL THE CORONAVIRUS PANDEMY BE THE END OF GLOBALIZATION?

Shaposhnikov A.

PhD, CEO SNEGIR-SOFT LLC, Russia

СТАНЕТ ЛИ ПАНДЕМИЯ КОРОНАВИРУСА КОНЦОМ ГЛОБАЛИЗАЦИИ?

Шапошников А.М.

кандидат экономических наук, генеральный директор ООО «СНЕГИРЬ-СОФТ» (г. Москва)

Abstract

The article discusses the likely impacts of the coronavirus pandemic on the development of globalization processes. Based on the analysis of the dynamics of the globalization index KOF, which measures globalization by the economic, political and social indicators of society, it is concluded that globalization is entering a new stage of development. The forms of globalization will undergo a transformation. Nevertheless, globalization as a process of mutual influence and mutual relations between individual states, institutions, public and commercial organizations, individuals in the field of economics, politics, social life, culture, education, technology, security and other areas social life will continue its development.

Аннотация

В статье рассматриваются вероятные воздействия последствий пандемии коронавируса на развитие процессов глобализации. На основе анализа динамики индекса глобализации КОФ, который измеряет глобализацию по экономическим, политическим и социальным показателями жизни общества делается вывод о том, что глобализация вступает в новый этап развития. Формы глобализации претерпят трансформацию. Тем не менее, глобализация как процесс взаимного влияния и взаимных связей между отдельными государствами, институтами, общественными и коммерческими организациями, физическими лицами в области экономики, политики, социальной жизни, культуры, образования, технологий, безопасности и других сфер общественной жизни, продолжит свое развитие.

Keywords: globalization, globalization index, quarantine, coronavirus, pandemic

Ключевые слова: глобализация, индекс глобализации, карантин, коронавирус, пандемия

Ситуация с пандемией коронавируса оказала влияние практически на все аспекты экономических, правовых, социальных, культурных отношений. Одним из значимых явлений, которое также подверглось влиянию пандемии и связанных с нею ограничений, является глобализация. По оценкам ряда авторов, одним из последствий пандемии коронавируса станет дальнейшее ослабление процессов глобализации [3]. Другие авторы высказывают менее радикальные предположения и говорят о существенном изменении отдельных аспектов глобализации [2; 4]. Имеются также высказывания о том, что пандемия положит конец глобализационным процессам и мир уже никогда не будет единым [1].

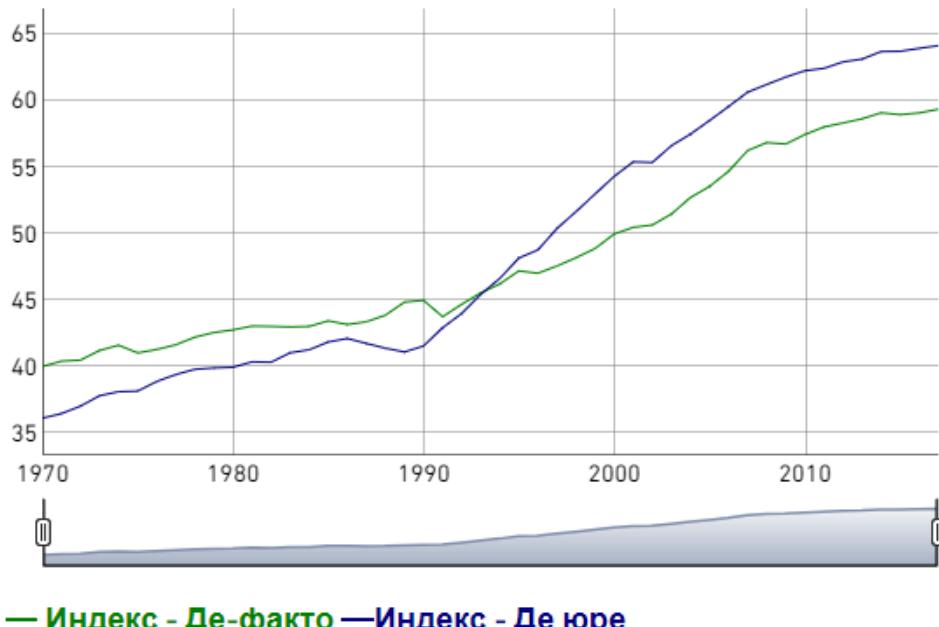
На наш взгляд, более точные прогнозы можно строить на основе объективной статистики.

Для оценки интенсивности глобализационных процессов в мире применяется индекс глобализации КОФ, который измеряет глобализацию по экономическим, политическим и социальным показателями жизни общества [7]. Система состоит из двух составных индикаторов: совпадающего барометра и опережающего барометра. Совпадающий барометр отражает текущее состояние экономической активности. Опережающий барометр дает циклический сигнал, который примерно на шесть месяцев опережает реальное экономическое развитие. Индекс был создан в 2002 году при Швейцарском экономическом институте (Swiss Economic

Institute) и Федеральным швейцарским технологическим институте (Swiss Federal Institute of Technology). Руководители проекта определяют глобализацию как процесс, который разрушает национальные границы, интегрирует национальные экономики, культуры, технологии и управления. Этот процесс также производит сложные отношения взаимозависимости и взаимосвязи, опосредованные через разнообразные потоки, включающие людей, капитал, идеи и т.д. В связи с

этим индекс включает в себя переменные, измеряющие политические, экономические и социальные аспекты глобализации, всего более 24 переменных.

Динамика индекса KOF в мире представлена на рисунке 1 [8]. Более наглядно динамику распространения процессов глобализации в мире можно увидеть на рисунках 2 и 3. Интенсивность окрашивания областей на карте коррелирует с уровнем индекса KOF. Так, в 2017 году индекс KOF в России составил 75,57, в Канаде 84,74, в США 72,54, в Норвегии 86,35, в Австралии 82,05, во Франции 87,40, в Финляндии 87,66 и т.д.

— Индекс - Де-факто — Индекс - Де юре

Рисунок 1 – Динамика индекса KOF в мире

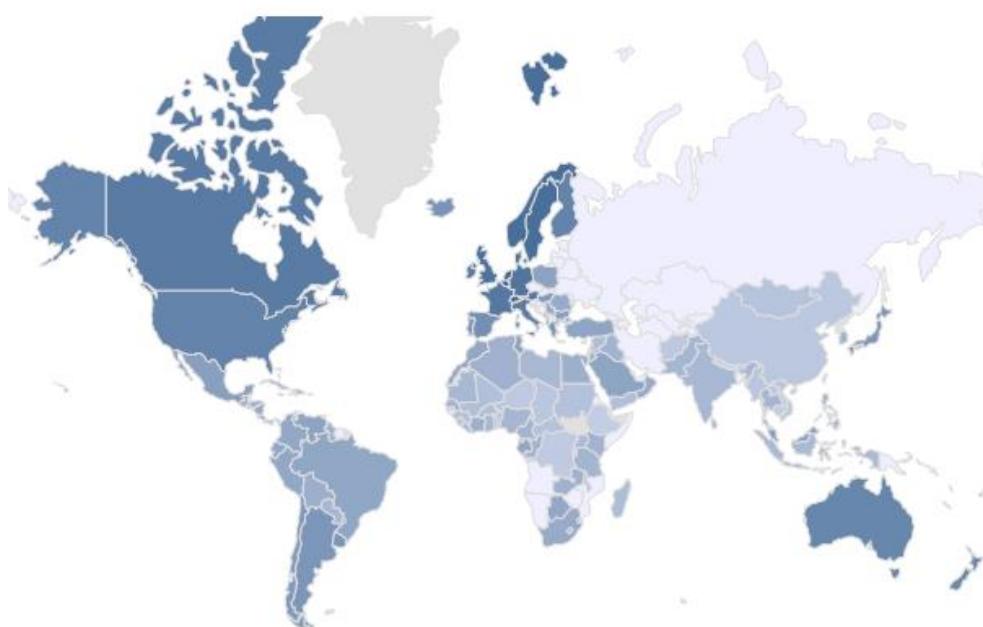

Рисунок 2 – Вовлеченность стран в процесс глобализации, 1970 г.

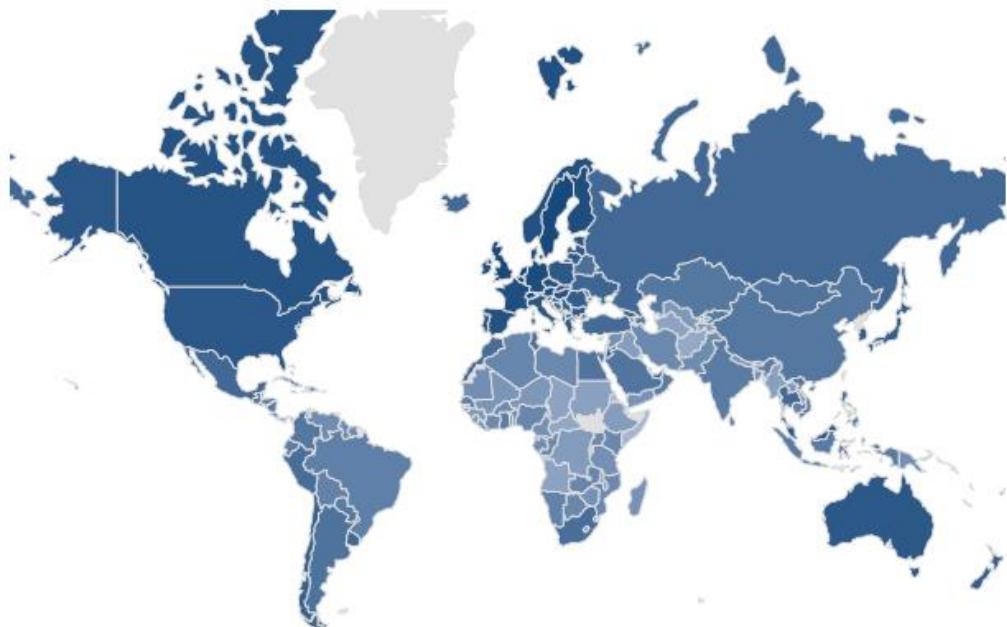

Рисунок 3 – Вовлеченность стран в процесс глобализации, 2017 г.

Таким образом, на момент начала пандемии коронавируса практически все страны мира в той или иной мере были вовлечены в процессы глобализации. Как повлияет пандемия на эту ситуацию? После того, как экономический барометр уже упал

на 10,1 пункта в марте 2020 г., он снизился до 63,5 пункта в апреле. Только в первые три месяца 2009 года значения барометра были еще немного ниже, чем в апреле 2020 г. (рисунок 4) [8].

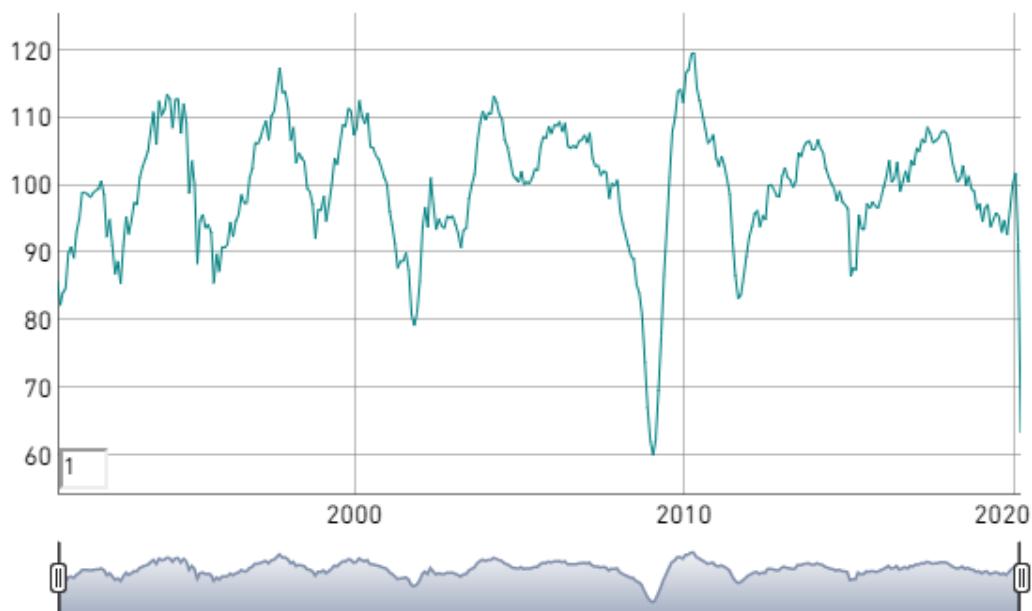

Рисунок 4 – Экономический барометр KOF (апрель 2020 г.)

В апреле экономический барометр KOF снизился на 28,2 пункта. Это ежемесячное снижение более чем в два раза значительнее, чем предыдущие очень сильные снижения. Например, в феврале 2015 года после отмены минимального курса франка барометр упал на 10,0 пункта. В ноябре 2008 года, после краха Lehman Brothers, снижение составило 7,1. Сильные спады были отмечены в экономически трудных 1990-х. В 1995 году барометр резко упал за два месяца: один раз на 10,3 пункта и один раз на 11,8 пункта.

В мае экономический барометр KOF достиг самого низкого значения в своей истории. После исключительно сильного снижения в апреле барометр продолжил падение. Быстрое снижение за последние три месяца является даже более выраженным, чем, например, во время финансового кризиса в 2008/2009 годах. Экономический барометр KOF упал на 6,5 пункта в мае с 59,7 в апреле (пересмотрено с 63,5) до 53,2 пункта. Таким образом, с начала 2020 года в мае значение индекса сократилось почти вдвое (рисунок 5) [9].

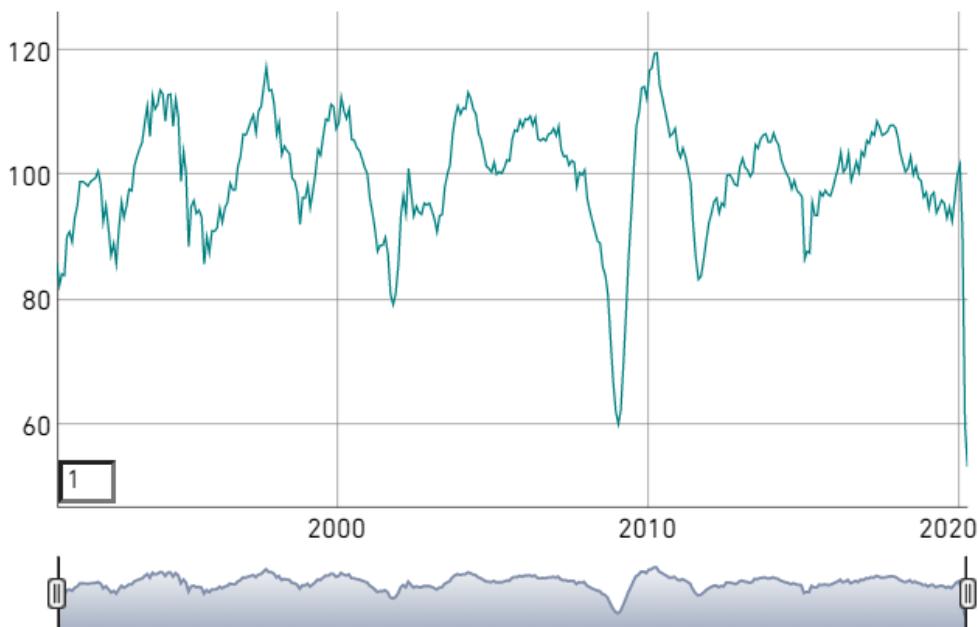

Рисунок 5 – Экономический барометр KOF (май 2020 г.)

В результате по итогам мая 2020 года экономический барометр KOF достиг самого низкого

уровня в истории наблюдений, но уже в первую декаду июня показал небольшой рост (рисунок 6) [6].

Coincident Global Economic Barometer vs. Leading Global Economic Barometer

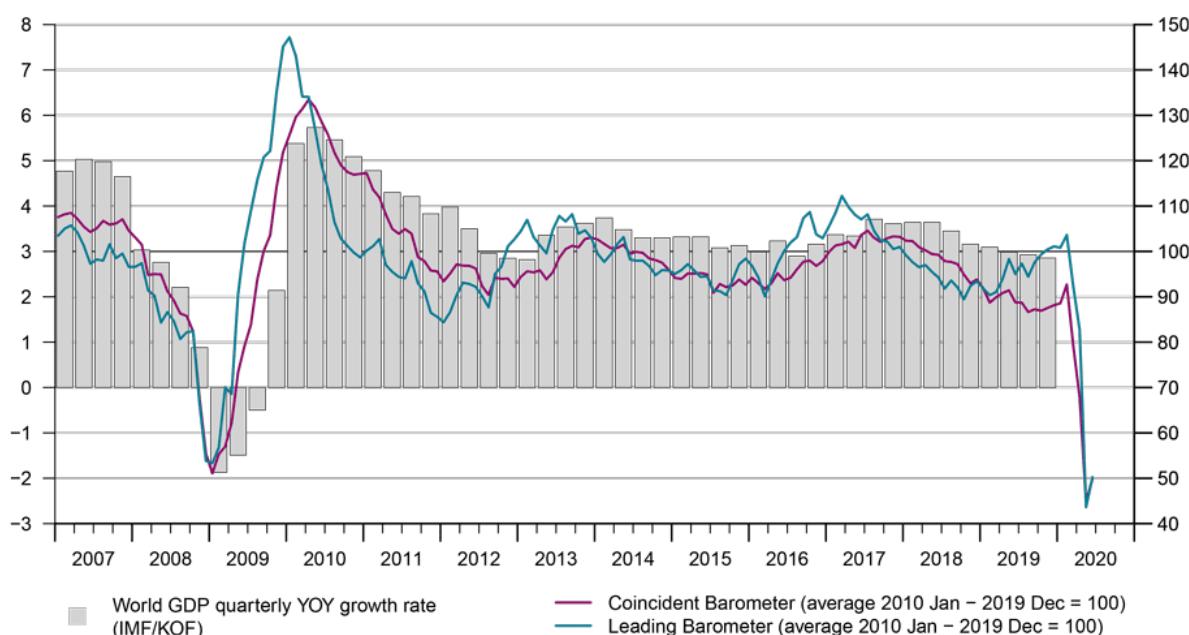

Рисунок 6 – Экономический барометр KOF (июнь 2020 г.)

Глобальный совпадающий барометр поднялся в июне на 4,8 пункта по сравнению с предыдущим месяцем, увеличившись с 45,0 до 49,8 пункта, что является вторым самым низким уровнем с начала серии в 1991 году. В Азии, Тихоокеанском регионе, Африке и Европе наблюдается рост регионов, но дальнейшее падение в совмещенном барометре Западного полушария. Глобальный опережающий барометр увеличился на 6,6 пункта, с 43,6 до 50,2 пункта, что также является вторым самым низким уровнем исторического ряда, причем три названных региона демонстрируют улучшение.

Увеличение на 4,8 пункта показателя совпадающего барометра означает восстановление всего лишь 10% потерянных в период с февраля по май 2020 года. Основным фактором июньского роста является регион Азии, Тихого океана и Африки, где совпадающий барометр поднялся на 8,7 пункта, что способствовало росту глобального барометра на 5,1 пункта. Второй по величине вклад в 0,6 балла дает Европа, чей совпадающий барометр увеличился на 2,9 балла. Западное полушарие (Северная Америка, Латинская Америка и Карибский бассейн) вносит отрицательный вклад в результат с

0,8 пункта после регионального снижения на 3,3 пункта.

В апреле 2020 г. почти все группы индикаторов резко толкали барометр вниз. Снижение обусловлено показателями обрабатывающей промышленности и других услуг. Тем не менее, показатели

по размещению и питанию, иностранному спросу, строительству, потреблению и поставщикам финансовых и страховых услуг также в значительной степени в минусе (рисунок 7).

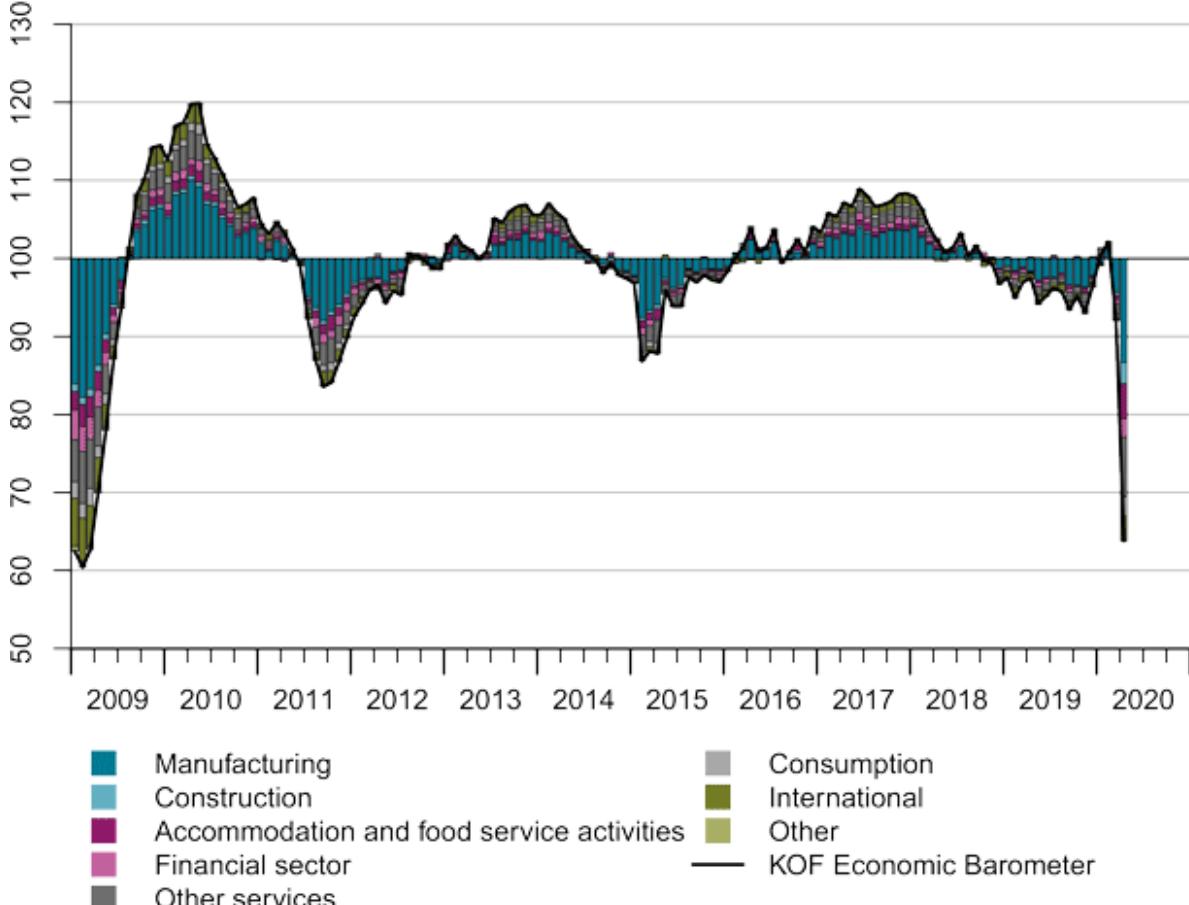

Рисунок 7 – Динамика отдельных показателей индекса KOF (апрель 2020 г.)

В секторах производства товаров (производство и строительство), в частности, показатели ситуации с заказами резко упали. Существенно снизились показатели деловой активности, развития занятости, потребления и хранения промежуточных продуктов и производства. Только показатели по конкурентной ситуации не снизились в целом.

В сфере производства также отмечена отрицательная динамика. Перспективы ухудшились особенно резко в отношении древесины, стекла, камня и земли, металлургии, электротехнической промышленности, а также других отраслей обрабатывающей промышленности. В химической, фармацевтической, пластмассовой, текстильной и швейной промышленности падение не столь велико. В секторе продуктов питания и напитков перспективы стали немного более благоприятными [8].

В мае, как и в апреле, производственный сектор продолжил оказывать самое сильное негативное влияние. Индикаторы, относящиеся к иностранному спросу, также оказывали явно отрицательное влияние на барометр. Напротив, частное

потребление и строительная отрасль показали незначительный рост.

В секторе производства товаров (производство и строительство) показатели по производственным мощностям и, в частности, барьеры для производства оказывали давление на развитие. Показатели относительно конкурентной позиции также двигались в отрицательном направлении. Пакеты индикаторов, отражающих резервы заказов, немного улучшились.

В производственном секторе показатели для металлургии, текстильной промышленности и машиностроения определяли его негативное развитие. Перспективы производителей электротоваров еще больше ускоряли этот спад в мае. Бумажная и полиграфическая промышленность, с другой стороны, продемонстрировали небольшое восстановление, будучи одним из немногих секторов в обрабатывающей промышленности с незначительно улучшающимся набором показателей (рисунок 8).

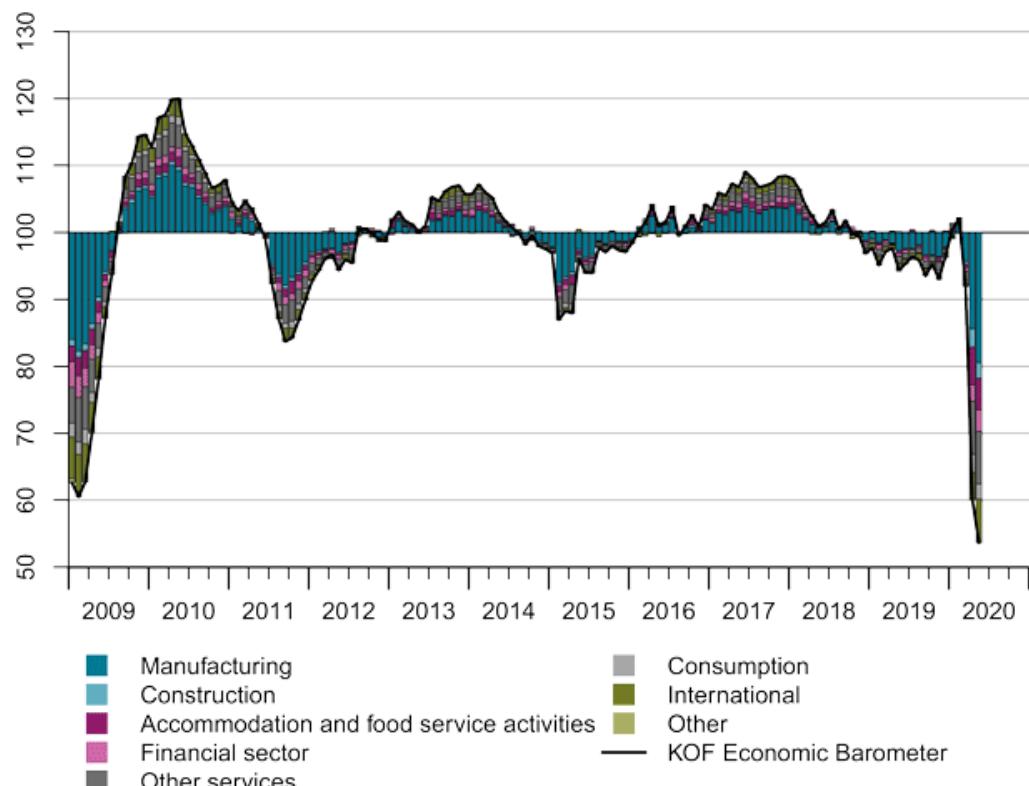

Рисунок 8 – Динамика отдельных показателей индекса KOF (май 2020 г.)

В июне в разрезе секторов экономики наибольший вклад в увеличение глобального совпадающего барометра вносит промышленность. Сектор услуг является единственной областью, которая продолжает снижение в июне 2020 г. В увеличение глобального опережающего барометра вносят вклад все сектора.

Таким образом, динамика индекса KOF в апреле – июне показывает, что несмотря на снижение вовлеченности стран в процесс глобализации в условиях пандемии, глобализация как явление не прекращает свое существование и, скорее всего, уже не прекратит. Вероятнее всего изменятся формы глобализации, изменится идеология. Такие этапы в истории развития глобализации уже были и не раз.

Так, например, на смену периода кульминации глобализационных процессов конца XIX – начала XX в., начало которому было положено вскоре после войн Наполеона, пришел период ослабления глобализации с началом Первой, а затем и Второй мировыми войнами [5]. В какой-то мере Первая мировая война явилась реакцией на глобализацию. В период между мировыми войнами было отмечено серьезное сокращение объемов международной торговли. Великая депрессия 1930-х годов привела к усилению государственного регулирования во всех странах. Идеи свободной торговли и свободного движения капиталов сменились идеями государственного национализма, отчетливо стал вопрос о необходимости формирования новой финансовой архитектуры. И только в начале 1980-х гг. вновь активизировались процессы глобализации.

Нечто подобное происходит и сейчас. Пандемия во многом стала катализатором, ускорившим многие процессы: экономический кризис, ослабление глобализации, переход на новые трудовые взаимоотношения, изменения в политическом и экономическом устройстве мира. Наметившаяся тенденция на замедление глобализации приобрела динамику во время пандемии, но по мере отмены существенных ограничений, связанных с карантином, взаимные связи между государствами налаживаются.

Итак, процесс глобализации переходит в условиях пандемии коронавируса на новый этап развития. Распространение пандемии по всему миру привело к сокращению вовлечения стран в глобализационные процессы. Изоляция стран затронула все направления: торговое сотрудничество, трудовая миграция, туризм и т.д. Но с июня 2020 г. страны постепенно снимают ограничения, связанные с пандемией, и межстрановые связи начинают восстановление. Безусловно формы глобализации претерпят трансформацию. Тем не менее, глобализация как процесс взаимного влияния и взаимных связей между отдельными государствами, институтами, общественными и коммерческими организациями, физическими лицами в области экономики, политики, социальной жизни, культуры, образования, технологий, безопасности и других сфер общественной жизни [10], продолжит свое развитие.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. В РПЦ предсказали крах глобализации после пандемии // <https://www.interfax.ru/world/706841>.
2. Глобализация после пандемии: конец или новый этап? // <http://vybornaroda.org/lentanovostey/165432-globalizacija-posle-pandemii-konec-ili-novyj-jetap.html>.
3. Евстафьев Д. Пандемия коронавируса: путь туда, но не обратно // <https://expert.ru/expert/2020/15/pandemiya-koronavirusa-put-tuda-no-ne-obratno/>.
4. Медведев спрогнозировал сохранение глобализации после пандемии // <https://www.rbc.ru/rbcfreenews/5ec65e499a7947af02d6c30b>.
5. Мошенский С.З. От глобальных дисбалансов к «Великой депрессии» (1914 – 1939). London Xlibris 2014. 222 с.
6. Global Economic Barometers: Rise After Three Consecutive Declines // <https://kof.ethz.ch/en/news-and-events/media/press-releases/2020/06/global-economic-barometers-rise-after-three-consecutive-declines.html>.
7. Gygli S., Haelg F., Potrafke N., Sturm J.-E. The KOF Globalisation Index – revisited // The Review of International Organizations. 2019. № 14. P. 543 – 574.
8. KOF Economic Barometer: Historical Decline. URL: <https://kof.ethz.ch/en/news-and-events/media/press-releases/2020/04/kof-economic-barometer-historical-decline.html/>
9. KOF Economic Barometer: Historical Low Reached // [https://kof.ethz.ch/en/news-and-events/media/press-releases/2020/05/kof-economic-barometer-historical-low-reached.html/](https://kof.ethz.ch/en/news-and-events/media/press-releases/2020/05/kof-economic-barometer-historical-low-reached.html)
10. Shaposhnikov A.M. Behavioral Economics and financial globalization: essence and basic concepts // Materials of the International Conference «Process Management and Scientific Developments». – Birmingham, United Kingdom, November 14. 2019. P. 35 – 42.

PEDAGOGICAL SCIENCES

THE ROLE OF DISTANCE LEARNING IN THE TRAINING OF MEDICAL STUDENTS

Biduchak A.

*Higher State Educational Establishment of Ukraine
«Bukovinian State Medical University», Chernivtsi*

Abstract

The article presents the practical use of information remote technologies that can improve the quality of professional training of specialists in the field of medicine in an affordable and qualified way. The development of Internet networks and various educational platforms, the use of multimedia technologies, sound, video makes distance learning complete and interesting.

Keywords: *distance learning, medical students, videoconferencing, the role of a teacher.*

Distance learning (DL) is learning in which the majority of the teaching material is provided to the student and the main part of the interaction with the teacher is carried out using modern information technologies: the Internet, computer telecommunications, national and cable television, multimedia, and training systems.

A distinctive feature of distance learning is to provide students with the opportunity to obtain the required knowledge themselves, using developed, information resources provided by modern information technologies. Information resources: databases and knowledge, computer, including multimedia, training and monitoring systems, video and audio recordings, digital libraries, together with traditional textbooks and teaching aids create a unique learning environment accessible to a wide audience. Conducting chats and forums, video and television conferences, the possibility of frequent, up to daily, consultations with teachers through computer communications make the interaction of students with teachers much more intense than with the traditional form of training.

Distance education is a special, perfect form that combines elements of full-time, part-time and part-time studies based on new information technologies and multimedia systems. Modern means of telecommunications and electronic publications can overcome the shortcomings of traditional forms of education, while preserving all their advantages.

E-mail is economically and technologically a more effective technology that can be used in the learning process to transfer training courses and provide student feedback with teachers. If students have constant access to a personal computer with a modem and a telephone channel, e-mail will allow for a flexible, intensive consultation process.

Videoconferencing using computer networks allows you to organize video communications with minimal cost. This type of video conferencing can be used for seminars in groups, individual consultations. In addition to transmitting sound and video, computer conferences provide the ability to jointly control the image on a computer: creating drawings and drawings at a distance, transmitting photographic and handwritten images.

The benefits of distance learning:

1. Despite the large distances between the tutors (teachers) and students, communication between them occurs interactively, in a intelligible and fascinating way; learning becomes mobile.

2. The learning process becomes interesting for the most lazy students; the attractive power of the computer makes them forget about the difficulties of the issues; they actively and efficiently try to cope with tasks in order to quickly get new ones;

3. The ability to become «famous» around the world makes them critically evaluate their knowledge and capabilities; they involuntarily improve, increase their knowledge, are accustomed to courage and independence in work.

4. Learning becomes comprehensive and creative. To answer the smallest question, in the general case it is not enough to use only textbooks. Often there is no ready-made answer in any sources – you have to create it yourself, straining your thought process. This is one of the great achievements of modern pedagogical methodology.

Characteristic features of distance learning are:

Flexibility. Students generally do not attend regular classes in the form of lectures and seminars, but work optimally, that is, at a convenient time for themselves in a convenient place and at a convenient pace, which is a great advantage for most students. For admission, a student usually does not need to pass any exam. The student can study as much as he personally needs to master the subject and obtain the necessary tests for the selected courses.

Modularity. The programs of DL are based on a modular principle. Each individual course creates a holistic view of a specific subject area. This allows you to form a curriculum from a set of independent module courses that meets individual or group (for example, for personnel of an individual company) needs.

Economic efficiency. An average assessment of world educational systems shows that distance learning costs 50% cheaper than traditional forms of education. The relatively low cost of training is ensured through the use of more concentrated and unified content, the focus of pre-school technologies on a large number of students, as well as through more efficient use of existing training facilities and technical facilities.

The new role of the teacher. It is entrusted with such functions as coordinating the cognitive process, adjusting the teaching course, advising in the preparation of an individual curriculum, managing educational projects, etc. He manages study groups and helps students in their professional self-determination. Asynchronous, as a rule, the interaction of students and teachers in the distance learning system involves the exchange of messages by sending them to the addresses of correspondents. This allows you to analyze the incoming information and respond to it at a convenient time for correspondents. Asynchronous communication methods are electronic voice mail or electronic computer networks.

Specialized education quality control. As forms of control in distance learning, you can use remotely organized exams, interviews, practical, term papers and design work, external studies, computer intelligent testing systems. It should be emphasized that the solution to the problem of quality control of distance learning, its compliance with educational standards is of fundamental importance for the success of the entire distance learning system. The success of its decision depends on the academic recognition and rating of distance learning courses, the possibility of offsetting their passage by traditional educational institutions. Therefore, to implement control in the distance learning system, a unified system of state testing should be created.

The advantages of distance education are becoming apparent, and the development of the distance learning system is of particular relevance to the educational system of Ukraine under the influence of the following processes:

- continuation of economic reforms putting forward new requirements for education;
- the formation of new needs of the population in the modern content and technologies of education;

METHODS OF QUALITY CONTROL OF STUDENTS' KNOWLEDGE IN DISTANCE LEARNING

Petryshen O.,

Bukovinian State Medical University, Ukraine
Department of Histology, Cytology and Embryology

Hrytsiuk M.,

Bukovinian State Medical University, Ukraine
Department of Social Medicine and Public Health

Chornenka Zh.,

Bukovinian State Medical University, Ukraine
Department of Social Medicine and Public Health

Halysh I.

Bukovinian State Medical University, Ukraine
Department of Histology, Cytology and Embryology

Abstract

The basis of the educational process in distance learning is the controlled independent activity of students to study specially designed educational materials using information and communication technologies for the interaction of all participants in the learning process. Management of any process involves the implementation of quality control, which is essential for the successful conduct of the pedagogical process.

Keywords: quality of distance education, quality of distance learning, quality control, control over educational activity.

• political changes that contribute to the growth of international relations, including in the field of education;

• the emergence and rapid development of qualitatively new technical means of information exchange between participants in the educational process;

• increased international integration in education with increased competition in the global markets for educational services.

The main component in teaching medical students using distance learning is independent activity – it is an active cognitive and research activity that requires an independent search for answers to questions that arise during everyday professional activity, advanced training, as well as analysis of one's own medical activity. And competition for global markets for educational services.

Thus, distance education is a very convenient, promising and affordable form for obtaining additional knowledge for self-development or advanced training. In this case, the student maintains a high level of professional skills and knowledge by self-discipline and self-motivation, the desire to learn new facts and gain additional knowledge.

REFERENCES:

1. Жаутикова С.Б. Опыт применения инновационных методов обучения в КГМУ. Медицина и экология, 2016. № 2. С. 106-108.
2. Рауш Л.И. Компьютер как инструмент самореализации и саморазвития человека. Среднее образование: управление, методика, инновации, 2012. № 1. С. 71-77.
3. Трайнев В.А. Дистанционное обучение и его развитие. М.: Дашков и Ко, 2012. 294 с.

In traditional teaching, the management of the educational process is often external to the student, implemented only by the teacher, to some extent coercive and disciplinary. Internal can be considered management, which arises directly in the learning process in order to invent any tools and measures that would work to improve learning activities and increase its efficiency. Only in some pedagogical technologies, which were aimed in advance at the organization of active independent activities of the student, provided a combination of external and internal management as a necessary component that should help and help the student to design such activities. Many people now understand that distance learning is not just a new form of learning caused, on the one hand, by the growing influence of communication technologies on all aspects of modern society, and, on the other hand, the need for educational organizations to respond in some way to social and personal changes taking place today. This is a deeper phenomenon, which is necessary both for the individual for his effective participation and self-realization in the life of modern society and this society for the successful functioning and development in the information space. Knowledge has become a product and commodity, in the production of which educational institutions participate on an equal footing with enterprises. At the same time, the role of such performance evaluation criteria as the quality of knowledge and their mobility is significantly increasing.

The distance learning system should be created and managed as a comprehensive multifunctional and multilevel structure. The need for a multilevel structure of educational materials and activities is due to the presence of population groups wishing to receive certain types of education.

Due to the heterogeneity of their basic training, a certain level of adaptation is provided, which is designed to level the initial knowledge. A distinctive feature of such education is the virtuality (individuality, unpredictability) of the learning trajectory, which is selected from the list proposed by the teacher or constructed independently (depending on the level of preparation of the student). Distance learning is a complex pedagogical technology of the XXI century, which is based on the use of ICT and the achievements of pedagogy, psychology, sociology and other sciences aimed at human development in society. In distance learning, two systems are controlled: the target subsystem, which is responsible for quantitative and qualitative characteristics, the set of tools of the learning process, and the subsystem of administration of the educational process, consisting of socio-pedagogical (communication with tutor, group, colleague) and general pedagogical management.

Issues of ensuring the quality of education in learning using distance learning technologies are relevant at the present stage of development of the education system. Speaking about the assessment of the quality of education, experts distinguish between the concepts of "quality of distance education" and "quality of distance learning". The quality of distance education consists of a set of consumer properties of educational

services that provide the opportunity to meet the complex needs for the comprehensive development of the student's personality.

The set of indicators of the quality of distance learning can be divided into a number of components:

- teacher qualification and student contingent;
- teaching methods and technologies that involve traditional or
- innovative educational technologies,
- conventional or computer, traditional or active teaching methods.

There are a number of main factors that determine the quality of distance learning:

- ✓ quality of educational content;
- ✓ student's ability to work independently;
- ✓ professionalism of the teaching staff;
- ✓ level of organization of the educational process;
- ✓ the level of preparation of students for distance learning;
- ✓ the quality of logistics of the educational process, including the quality of computers, telecommunications networks, etc.

In Ukrainian legislation, distance learning means an individualized process of acquiring knowledge, skills, abilities and ways of human cognitive activity, which occurs mainly through the indirect interaction of distant participants in the learning process in a specialized environment that operates on the basis of modern psychological, pedagogical and informational communication technologies. The concept of quality of distance learning can be considered as the quality of the educational process carried out from the technologies of distance learning.

Implementation of operational control over the educational activities of students is one of the most important problems of distance learning. Solving the problem of quality control of distance learning, its compliance with educational standards is of fundamental importance for the success of the entire distance learning system. The control is designed to provide external (tutor teacher control) and internal (student self-control) feedback. Quality control is aimed at obtaining information, analyzing which the teacher-tutor makes the necessary adjustments during the educational process. This may relate to changes in content, revision of approaches to the choice of forms and methods of pedagogical activity or a fundamental restructuring of the entire system of work. Quality control comes in different types and forms, and can be done using a variety of methods. Methods of quality control of educational activities should ensure systematic, complete, accurate and prompt receipt of information about the educational process.

The practice of distance learning establishes the following pedagogical requirements for the organization of control over the educational activities of students:

- ✓ individual nature of control, which requires control over the work of each student depending on his individual educational trajectory;
- ✓ regularity, regularity of control at all stages of the educational process;

- ✓ a variety of forms of conduct, which increases students' interest in its conduct and results;
- ✓ comprehensiveness, which consists in the fact that the control should cover all sections of the curriculum, provide testing of theoretical knowledge, practical skills and competencies of students;
- ✓ objectivity of control, which excludes intentional, subjective and erroneous evaluative judgments of the teacher-tutor, based on insufficient study of students, psychological and pedagogical features of their psychophysical development.

When assessing the quality of distance learning, the following considerations should be taken into account:

- ❖ Quality assessment is not limited to testing students' knowledge (although this remains one of the indicators of learning quality).
- ❖ Quality assessment is carried out comprehensively, considering learning as a process of interaction between teacher and student in all areas of their joint activities.
- ❖ Quality as a result of interaction may depend on many factors and components of the learning process.

Quality management means continuous monitoring of the process of obtaining information and the formation of the student on the basis of personal knowledge.

Next, the expediency and appropriateness of their use by students in independent activities to manage the process of developing educational and professional skills, as well as ensuring the optimal performance of each of the tasks.

The following necessary elements of the training quality control system can be identified:

- ❖ Definition of standards (availability of the provided basic level of preparation of educational materials that corresponds to logistical support of educational process and the purposes of training);
- ❖ Establishing a comprehensive criterion by which to assess the degree of achievement of standards,
- ❖ Identification of directions and means for data collection; evaluation of results,
- ❖ Application of appropriate methodological measures regarding the content and organization of the educational process, evaluation of the results of the application of these measures in accordance with the conditions of the standards.

Quality does not form suddenly. It is, in general, a systemic formation, depends on many factors, and it should be anticipated according to the possibilities of the educational process and planned. This prognostic vision of the whole course of activities in the teaching of both tutor and student, makes it necessary to create strategic flexible plans by tutors and students as one of the most important factors for the success of any distance learning course in distance learning. It should also be noted that these plans do not operate independently, but are interdependent structures that respond flexibly to any changes or improvements to each other.

The main goals of strategic planning are determined not only by the development of a general plan of activities for a certain period, but also by understanding

and reviewing the main activities that provide the course, as well as its content and organization to the demands and capabilities of students.

Knowledge control is a necessary element of the distance form of students' educational process. It is one of the tools for managing their cognitive activity. Control is an important source of information on the quality of personal knowledge, relevance and informative feedback, as well as the degree of mastery by students of the characteristics of independent activity and the ability to critical self-esteem.

Recently, along with the traditional concept of «control», in addition to the concept of «diagnosis», the concept of «monitoring» has become increasingly common. Monitoring in the system «teacher – student» is usually understood as a set of control and diagnostic measures due to the purpose of the learning process. This system of activities is designed at the level of activities provided in the study material, and provides quality control of students' assimilation of the material and the necessary adjustments. In other words, monitoring is a continuous control action in the system «teacher – student», which allows to observe (and adjust as necessary) the progress of the student from ignorance to knowledge (within the studied discipline).

Monitoring is a regular monitoring of the quality of learning and skills in the learning process. The result of the control is both a signal and a stimulus for the management of the tutor. Through the study of information on the degree of assimilation of the material by each student, the tutor can exert a pedagogically sound influence on the learning process of an individual student, help to ensure the developmental nature of the activities for the acquisition of knowledge and skills. However, depending on how objectively identified the degree of assimilation of material by students, just as reasonably and methodically correct tutor will be able to organize the learning process - because the more intensive and high-quality control, the more conditions and opportunities the tutor has for quality management cognitive process.

Since the optimal management of the learning process requires, in particular, information on how each student has acquired knowledge, it is obvious that such information in distance learning can be obtained:

- teacher when personally checking the knowledge of each student using: chat, e-mail, etc.;
- from another student who has mastered the material well and compared knowledge with their own;
- from the student himself, who compared his knowledge with the "standard", ie with what the teacher gave and what is given in the book.

The tutor monitors the students' learning activities on a daily basis by observing the discussion of problematic issues (discussions) in the course, analyzing the feedback, by evaluating the completed written tasks and works.

The evaluation results should have three qualities:

- ✓ they must be «valid» (clearly correspond to the teaching programs);
- ✓ objective and stable (ie immutable, independent of time or the nature of the teacher);

✓ «available» (ie time, scientific resources and tools for their development and implementation should be available to the teacher).

In many cases, constant control in the course is also supplemented by such forms as tests, tests, which are conducted regularly and throughout the educational process.

At different stages of distance learning, different types of control are used: preliminary, current and final.

❖ *Preliminary control* is aimed at identifying knowledge, skills and abilities of students in all sections of the subject to be studied. The results of the entrance test allow the tutor to plan joint work, diagnose gaps in knowledge, determine which topics should be allocated more time, ie to form an individual educational trajectory of the student.

❖ *Current control* is carried out in daily work in order to check the assimilation of the material. The current control of success is carried out by the method of self-control and by means of testing of students and fixing of results, and also in the course of communication of the teacher-tutor and the student. This type of control is usually associated with the completion of course topics or modules. Such control must necessarily precede the transition to a new topic, module, new type of educational activity. The teacher-tutor must take its results into account in his further work. Current control in distance learning has an important didactic meaning, as it allows to adequately assessing learning outcomes and timely correct errors and gaps in student knowledge.

❖ *Final control* is carried out at the end of the course. Its task is to determine the achieved level of student preparation.

Under the pedagogical methods of quality control of educational activities, we understand the methods of teacher-tutor and students, which determine the effectiveness of educational and cognitive activities, reveals the level of learning material.

Consider the various methods of control that can be used in distance learning. Monitoring of educational activities. In distance learning, students and teachers are separated in space and time, so traditional methods of direct observation of educational activities are replaced by methods of indirect observation.

The distance learning system «Moodle» allows you to control all learning activities. The tutor-teacher sees when and in what sequence the student passed educational materials, how much time was spent on studying of this or that section, performance of the test which made mistakes.

Testing. One of the main advantages of using testing is the ability to automate the processing of results and almost instant feedback between the student and the study material. Moreover, test control includes organizational and educational components, because the implementation of test tasks is based on a significant part of distance learning, and in the absence of discipline and a responsible approach to this work, the meaning of learning is lost. Thus, in the distance learning system, the emphasis should be on training testing, which involves the close integration of the learning process and learning control.

The distance learning system «Moodle» allows flexible organization of testing. Testing is possible in training and control modes. In the control mode, the student sees the grade for the test and the results of each task only after the test, and in the study - he can send each task for review, seeing the correct version of the task. Based on the test results, an assessment is made. Test questions are stored in a database and can be reused in one or different courses. Several attempts can be made to pass the test. It is possible to set a time limit for working with the test. In the system of distance training, the student after the test sends the work for verification receives an assessment of the correctness or incorrectness of each task and has the opportunity to see the correct answer. In tests we use different types of tasks with automated and manual checking: single or multiple choice of the answer from the list, input of the short answer, establishment of sequence or correspondence, a choice of a point on drawing, the answer in a free form.

The effectiveness of knowledge control by testing is largely determined by the quality of test tasks. Depending on the verification of a particular level of mastery of the material, test questions are used in distance education different types that characterize the quality and level of knowledge of students:

- to distinguish (questions with a choice of answers that contain both tasks and answers; the student is required to name their correspondence);
- memorization (questions with the answer in the form of numbers or phrases, testing the ability to reproduce some information from memory);
- understanding (questions with a choice of answers, questions for comparison, which require students to be able to analyze, synthesize available information, establish cause-and-effect relationships);
- to test basic skills and abilities (questions with a choice or with the introduction of answers that require the student's ability to apply the acquired knowledge to solve typical problems);
- for transfer (questions with the introduction of answers that require the student to creative, heuristic activities to solve atypical, creative tasks).

Questionnaire. It is very convenient to use various questionnaires for carrying out operative current control at distance learning. The questionnaire is a fairly flexible tool, as questions can be asked in many different ways. In distance education, after mastering each topic, it is recommended to use questionnaires in which the student can make a self-assessment of their academic achievements on the following indicators: understood / understood, I can decide for myself; understood / understood can solve with a hint; did not understand / did not understand, I cannot decide. The questionnaire performs two tasks. The first - the student's self-assessment of their academic achievements in accordance with the content of the material. The second is the correlation of the student's self-esteem and his real results by the teacher-tutor. Based on the data obtained, the tutor needs to take corrective action.

Self-control is one of the most important factors that ensure independent cognitive activity of students. Self-control is a form of activity that manifests itself in

the verification of the task, in the critical assessment of the work process, in the correction of its shortcomings.

Responsibility and maximum independence of students are decisive factors in organizing the learning process of distance learning. In distance learning, self-control is very important. Students are given the opportunity to repeatedly perform tests and self-monitoring of the results immediately after their performance, including review of incorrectly performed tasks and correct answers to them, which, of course, enhances learning and cognitive activities.

Student rating. To increase the motivation of cognitive activity, it is effective to use different rating procedures, which has a stimulating effect on improving the efficiency of students, the formation and maintenance of motivation, the development of a sense of responsibility for the result. In the system of distance training it is necessary to provide for the formation of personal ratings for individual tasks and tests, and for the course as a whole, which allows you to organize a credit rating system.

Conclusions. In the conditions of distance learning the process of control and self-control becomes more dynamic, and the feedback of students with the teacher is much more systematic and productive. Thus, the teacher plans his management activities in advance, forms so to speak information support of the educational process in terms of its compliance with the intended learning objectives, the expected quality of knowledge and activities, and the degree of mastery of students required to perform informational material and others. Pedagogical tools and methods of quality control of educational activities in the distance learning system are primarily aimed at providing feedback, establishing the level of knowledge acquisition at all stages of learning, determining the effectiveness of the educational process and adjusting the teacher tutor based on the information received.

PECULIARITIES OF TEACHING IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS IN THE CONDITIONS OF PANDEMIA

Chornenka Zh.

Bukovinian State Medical University, Ukraine

Abstract

Quarantine has made certain changes in our lives. This also affected the educational process. Students have to work more independently; lectures and consultations gave way to webinars and online conferences.

Keywords: *distance learning, higher education institutions, feedback, teacher-student*

The transition to distance learning is now happening in most cases in an emergency mode and reveals the instability of universities. There are no emergency protocols anywhere. Some universities take a break without going online; some make a temporary transition for several weeks, and some until the end of the school year. So, at the London School of Economics and Political Science, teaching will be conducted remotely for a whole semester to give teachers and students at least some certainty.

In the world, most universities operate intuitively. A number of universities provide trainings for teachers.

REFERENCES:

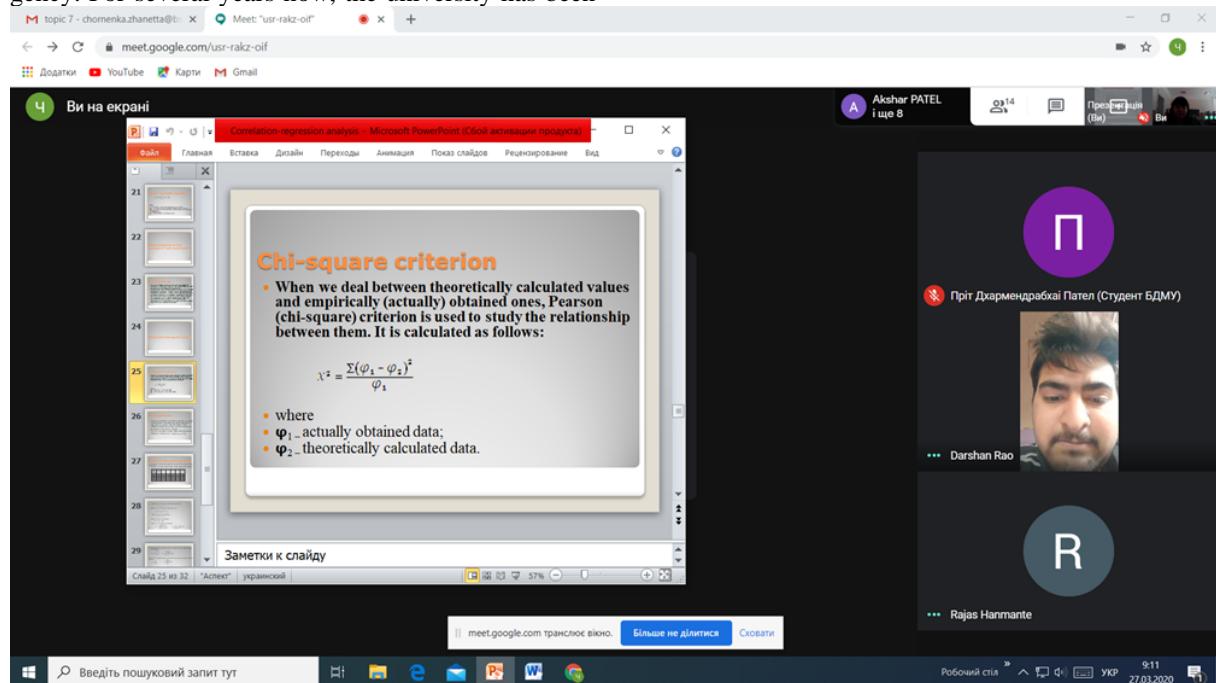
1. Polat, ES Theory and practice of distance learning: textbook. manual for higher students. textbook institutions / ES Polat, M. Yu. Bukharkin, MV Moiseeva; ed. ES Polat. - M.: Издат. Center "Academy", 2004. - 416 p.
2. Robert, IV Development of didactics in terms of informatization of education / I. W. Robert // Pedagogy. - 2012. - № 9. - P. 25–36.
3. Distance learning (experience of pedagogical experiment implementation in Poltava University of Economics and Trade) [Electronic resource]. - View access mode.: http://el.puet.edu.ua/sites/default/files/book_el.pdf
4. Kiyan, IV Evaluation of the quality of pedagogical technologies in the system of distance learning / IV Kiyan // Successes of modern science. - 2012. - № 2. - P. 76–84.
5. Romanenkova, DF Pedagogical support of distance learning / D. F. Romanenkova // Innovative information technologies: materials of the international scientific-practical conf. / Ed. S. U. Uvaisov. - M.: MIEM, 2012. - P. 142–144.
6. Babina, NG Modern distance learning: problems of quality / NG Babina // Telematics 2009: Proceedings of the XVI All-Russian scientific method conf. (St. Petersburg, June 22–25, 2009). - SPb.: SPbGU ITMO, 2009. - P. 126–128.
7. Pedagogy: textbook. manual for higher students. ped. textbook institutions / VA Slastenin, IF Isayev, EM Shiyanov; ed. VA Slastenin. - M.: Издат. Center "Academy", 2002. - 576 p.
8. Regulations on distance learning Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine 25.04.2013 № 466 [Electronic resource]. - Mode of access to vid.http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13

For example, Zhejiang University, one of the top Chinese universities, held trainings for 3670 teachers in February. In Oxford and many other universities, vacations were used to prepare for the transition.

Another destructive extreme is the complete rejection of the educational process. Universities that are not sure that all students will have good access to the Internet have finished a year earlier: for example, Berea's experimental university in the USA. At the same time, Tsinghua University even teaches physical education online, instructing students on health and physical fitness.

Bukovinian State Medical University, like other universities in Ukraine, in a pandemic continues the educational process in the form of distance learning. It is quite difficult, but at the same time there is an opportunity to show their achievements. Keeping up with the times, our university began the introduction of distance education long before the declaration of a state of emergency. For several years now, the university has been

functioning in the sector of innovative technologies, which is engaged in all kinds of innovations, such as the Moodle remote environment for students, a simulation center, an electronic journal of student performance and much more. Along with classical full-time studies, educators have the opportunity to receive education in the format of distance learning.

University professors pass their content, video lectures, webinars, tests on programs that consist of syllabus, work curriculum, lecture notes, methodological instructions for laboratory and practical tasks and students' independent work, questions and tasks for students abroad final controls, etc.

After quarantine, both teachers and students will return changed. The forced transition to distance learning will force us to revise the principles and approaches in higher education pedagogy. It will be a big mistake to teach the same material now in the same ways that were planned before, and generally perceive online classes as a standard version. They are just different, with different rules, etiquette and dynamics.

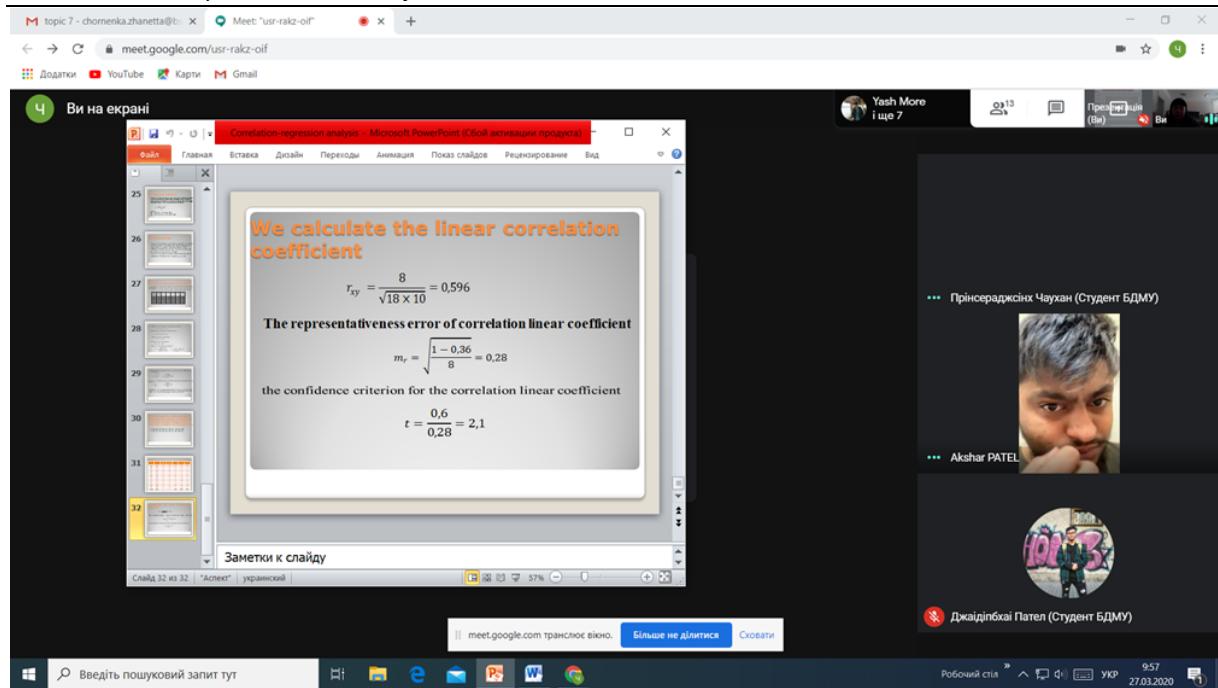
The first and most important thing is to avoid chaos and fine-tune the work. Teachers from universities in those countries that switched to distance education earlier than Ukraine advise starting with a letter with a work plan, online etiquette rules and a list of online tools that will be used. Technical means should

be minimalistic. It is best to turn to those that are already in use (for example, social networks) without creating additional barriers in the form of new platforms.

Regarding online classes, experts advise asking all students, without exception, to include a video, because the feeling of a normal meeting is preserved. The experience of Tsinghua University, which switched to distance learning in February and teaches more than 4 thousand online courses, confirms the old conclusion: the more lively contact and interactivity in the form of tests, discussions, and the easier it is to maintain concentration.

It is also good to start a video conference a few minutes before class to chat with students, and to stay online after class to answer questions for a while.

With distance learning, there is no "discipline of space" on the university campus. In addition, the more the situation escalates, the more anxious students and teachers will feel.

Universities in various countries, including China, provide their standard psychological support either in the form of mental health courses or in the form of consultations. This is usually mentioned in an official letter from the president or rector about moving remotely.

Obviously, some tasks will not be completed, teaching will be more difficult and productivity will decline, despite all efforts. For some students, the transition will be more difficult than for the rest. For tasks that seem logical, unexpected barriers will appear - for example, it will be difficult for individual students to record themselves on video. Support, respectful and serious attitude to each other may be more important for motivation and intellectual growth than attempts to maintain a quarantine learning rhythm.

The pandemic theme itself can be treated differently. You can use the situation as a guaranteed way to initiate interesting discussions: to analyze the poetics of films about epidemics in the classroom on cinema theory, hypothetical scenarios for the development of the situation in the classroom on economics, international relations, and so on. Alternatively, on the contrary, you can completely ignore the virus and consider learning as a way to escape.

The reason to rethink the educational process. Testing students' knowledge online will be much more difficult - mainly because academic integrity cannot be guaranteed. In most cases, Russian students look at higher education as an unpleasant duty, and tests will be performed collectively, and cheat sheets for oral answers will lie near the computer.

Quarantine can be taken as an excuse to look at education as what the student himself needs, and not the university. One of the steps is to experiment with learning without grades, but with enhanced feedback. In general, not only the success of the transition to online, but also the teaching in general, largely depends on the quality of feedback.

Now in the United States, many universities are switching to a set-off-set-off scheme before the end of

the current school year. The Massachusetts Institute of Technology (MIT) was one of the first, followed by Northwestern University, Carnegie Mellon University and others. MIT has an interesting approach: students will receive a test, a setoff or a mark on an unregistered course, which will not be reflected in the diploma. All grades will be marked with the letter E in order to indicate that the student did not receive the traditional grade due to emergency ("E").

A pandemic could force universities to revise the academic calendar and postpone some of the classes for the summer. For example, German universities postponed the beginning of the spring semester from April 1 to April 20 and extended it for the summer. Long summer vacations are a relic of the industrial era, when pupils and students from poor families needed to be helped on farms and fields, and the aristocracy had to travel while it was warm.

In most of the top universities in the world, education does not stop in the summer - and it's not only about summer schools, but also about standard courses. In the meantime, you need to look at quarantine as a stop and plan at this time further development or work out a skill that can be generated online. For example, programming.

And now, when all the students have switched to distance learning, we are convinced that no force majeure circumstances can be an obstacle to getting a full-fledged education. Elements of distance technologies, such as joint collective training using network technologies, teleconferences, audio chats, will significantly expand the circle of communication and the students' ability to receive a more complete education.

We also once again made sure that in any phenomenon, in addition to the minuses, there are pluses. Leaving the comfort zone, we learned to find a way out of any position. Of course, the lack of real contact between the teacher and the student, insufficient Internet speed due to overload complicate the learning process, but there are also positive aspects: the ability to study the

material at an individual pace, the availability of training regardless of time and geographic location, the speed of feedback between teachers and students, social equality, the possibility of creative expression, as well as favorable conditions for independent knowledge.

The paradigm "education through life" is more relevant than ever in our difficult conditions. We, teachers, actively master new technologies, in the process of distance learning we use such platforms as Microsoft Teams, Skype, Zoom, Hangouts meet, Classroom.google.com, which give students access to education from anywhere in the world. At the same time, it is important that students from regions who have left home for quarantine cannot interrupt the educational process, and in the absence of a permanent Internet connection or high speeds, get access to lectures at a convenient time for them.

To organize the educational process, all teachers and students will be given access to electronic platforms. As a tool will be applied video tutorials, independent online work, online courses.

Employees of the office of the registrar, server of innovative technologies of BDMU organize online conferences, webinars; give us step-by-step instructions for working with various IT platforms. And students feel the support of the university.

For the third month we have been seeing our students only from computer monitors and cell phone screens. Nevertheless, the results of these study days demonstrated the capabilities of the university and showed the willingness of teachers and students to educational activities in the new conditions.

Conclusions. Now we can say with confidence that as a result of the inclusion of students in an open

educational process using distance educational technologies, they develop the skills of working with information technologies and the prerequisites for continuing education through distance education throughout life.

REFERENCES:

1. Belozerova, EA Distance Learning in e-Health / E.A. Belozerova, B.V. Crystal, M.Ya. Natenson et al. // Information Society. - 2007. - Iss. 1-2. - S. 85–93.
2. Vladzimirsky, A.V. Telemedicine technologies based on the Internet: teleconsultation and distance learning / A.V. Vladzimirsky // Ukrainian Medical Almanac. - 2003. - T. 7, No. 2. - S. 71–74.
3. Vladzimirsky A.V. The experience of using teleconsultation in clinical practice / A.V. Vladzimirsky // Doctor and information technology. - 2004. - No. 3. - S. 54–59.
4. Vasilkov, V.G. Possibilities of using telecommunication technologies in critical state medicine / V.G. Vasilkov, V.S. Schukin // Bulletin of intensive care. -1998. - No. 2. - S. 13-17.
5. Kazakov, V.N. Distance Learning in Medicine / V.N. Kazakov, V.G. Klimovitsky, A.V. Vladzimirsky. - Donetsk: LLC Nord, 2005. - 80 p.
6. Finger, M.A. The trajectory of continuous development / M.A. Finger // Medical Academy. - 2007. - No. 9. - S. 3–8.
7. Kholopov, M.V. Distance learning in medicine. <http://www.mma.ru/article/id299005/from1> - [electronic resource].

CONTROL OF STUDENTS' KNOWLEDGE IN MEDICAL HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS, MAIN FUNCTIONS AND CRITERIA.

**Yakovets K.,
Yakovets R.,
Chornenka Zh.**

Bukovinian State Medical University, Ukraine

Abstract

In managing the learning process, the teacher must not only communicate certain information to students or organize the perception of this information from other sources, but must also have comprehensive information about how this work is performed, what is the quantity and quality of knowledge. And the more complete this information will be, the more students will be covered by it, the more sufficient and timely control, the more qualified the teacher will be able to manage the process of learning the material. Implementation of the feedback principle is an important condition for improving the quality of master's training.

Keywords: knowledge control, control functions, control criteria, quality control.

Control of students' knowledge is an integral and important part of the learning process, a responsible stage on the path from ignorance to knowledge, from incomplete knowledge to more accurate and complete. Every teacher needs to develop a system of knowledge control that, in general, it best serves all its functions. The higher education system is a multifaceted process that consists of a number of interrelated elements. Among them, an important place is occupied by the control of knowledge, ie the organization of feedback

as a means of managing the educational process. This problem is especially relevant today due to the fact that the entire system of higher education in Ukraine is subject to complete organizational restructuring.

Increased attention to the problem of control of classes is caused not only by the desire to determine the degree of readiness of students, but also the desire to improve the entire system of education. Testing and assessment of students' knowledge perform 7 main functions:

❖ **Learning function.** Testing and assessment of students' knowledge in the correct organization serve not only the purposes of control, but also the purposes of training; they always to some extent depend on the pedagogical skills of the teacher, are educational and cannot be different.

❖ **Developmental function.** The control of students' knowledge has rich opportunities for the development of the student's personality, the formation of cognitive abilities and the assimilation of methods of mental activity. The process of knowledge control effectively promotes the development of such important personality traits as independent thinking, rich and stable memory, expressive language, etc.

❖ **Organizational function.** The knowledge acquired in the process of studying a subject may seem to the student correct and quite complete, although in fact, objectively, they do not meet the requirements. And only as a result of verification and evaluation the student learns what he knows and what he does not know or does not know enough what he needs to do to improve the quality of knowledge. And this inevitably leads the student to independent conclusions about the need to learn more rational methods of educational work. The encouragement of academic work is its fair assessment, which brings satisfaction with the consciousness of the duty performed, which arouses interest in the discipline being studied, the desire to work systematically during the semester, academic year.

❖ **Repetitive function.** Repetition of the passed material is of great importance for consolidating students' knowledge. There are two types of repetition: *passive* (re-reading of texts) and *active* (reproduction). It is clear that the preparation for tests, direct self-control of students, i.e. the repetitive function of control provides conditions for consolidating knowledge and improving the quality of education.

❖ **The control function** is the most specific for the whole problem of knowledge accounting. It allows you to monitor the progress and results of students' learning. This function is performed in three aspects: control by the teacher, mutual control of students and self-control.

❖ **The management function** is based on feedback, information about the assimilation of educational material. Feedback can be provided only if, based on the received information about the degree of perception and assimilation of some educational material, the pedagogical influence, adjustment, regulation of the educational process will be carried out.

❖ **The educational function** of control is to cultivate a sense of responsibility of students for learning, the discipline of mental work, awareness of the importance of knowledge control.

Acting on the moral condition of the student, properly set test and assessment is a powerful means of forming social and value qualities of the individual: an honest attitude and discipline to work, a sense of responsibility for the results of educational activities, will, character.

Knowledge control is a serious incentive to achieve new successes. Performing control tasks, the student reports not only to the teacher, but also to the

team, which has a great moral influence on him. The whole system of control forms the public opinion of the team. Therefore, students need to develop an attitude to control as one of the most important educational and upbringing forms of educational work.

Quality control of students' educational work should be:

- *planned*, i.e. carried out in full accordance with the course of the educational process and the curriculum;

- *systematic*, i.e. to meet the schedules of intercessional control and schedule of course exams, which allows you to identify the level of mastery of students' knowledge and skills and stimulate their independent work;

- *objective*, which allows to give a scientifically sound assessment of the successes and shortcomings of students' academic work;

- *economical*, so as not to take a lot of time from teachers and students and at the same time to provide analysis of the work and its objective evaluation in a relatively short time;

- *simple*, so that its implementation does not require complex accessories, and when using technical means - special training that goes beyond the level available to each teacher-practitioner or student;

- *obvious*, so that its results are easily perceived by both teachers and students.

All these requirements constitute the organizational structure of control and accounting for the assimilation of educational material by university students. There are also didactic requirements for control, which should be guided by a high school teacher, namely:

- *regularity*: testing and assessment of students' knowledge should be carried out in direct combination with the whole learning process, conducted consistently, rhythmically, with a gradual complication of tasks, content and methods of accounting;

- *individuality*: the teacher tries to give a deep and fair assessment of the success of each student;

- *differentiation*: establishing quantitative and qualitative differences in knowledge, skills and abilities of students at the time of testing;

- *purposefulness*: inseparability of elements of the system of education of students, the purpose of which is to increase all possible measures the level of training of future professionals;

- *objectivity*: each quantitative assessment should correspond to the actual level of knowledge of students at this stage of study.

Criteria for assessing knowledge.

An important moral and psychological feature of the expediency of control of students' knowledge has always been the unity of requirements: the same level of knowledge must be assessed differently by different teachers. The basis of the unity of requirements is a certain system of general criteria for assessing the assimilation of educational material.

The first criterion requires that the teacher or examiner determine the depth of understanding of the student's knowledge, their completeness. It is known that the depth of understanding of educational material is reflected not in the detailed translation of the textbook

or synopsis, but in the correctness of the arguments of the main provisions, in the disclosure of the most important and decisive: references to primary sources recommended for reading. An experienced teacher easily determines this quality of knowledge, immediately notices the level of reasoning of the student. Quickly acquired knowledge, somehow listened to lectures, "revised" textbook never provide depth of knowledge. This is manifested in exams or tests, as well as during communication with students in practical and seminar classes.

The second criterion is closely related to the first. It is important not only to determine the depth of understanding, but also to determine the level of independence of the student's thinking. Even a novice teacher can distinguish knowledge acquired only by diligence, but perceived and mastered "by faith", from knowledge deeply understood, when the student offers his solution, approach, new proof, successful comparison.

The third criterion is related to the previous two. Knowledge of science and life are inseparable from the worldview and beliefs of the specialist. The student's worldview is developed, deepened and updated throughout the study period mainly through the conscious study of science. This is the unity of teaching and educating students. Of course, knowledge is not yet a belief and worldview, they cannot be measured with mathematical accuracy.

The fourth criterion for accounting for the knowledge acquired by students of pedagogical universities is their attitude to pedagogical practice. Knowledge is complete if it reflects real pedagogical phenomena, processes aimed at improving them. A clear pedagogical orientation of knowledge and skills of students should become an important feature of Ukrainian pedagogical educational institutions. The connection with life, of course, must direct the thoughts of the student to the tasks of society, to solve theoretical and practical problems of pedagogical science.

The fifth criterion logically follows from the fourth. It is necessary to take into account the degree of development of skills and abilities of the student. Pedagogical science contains a range of theoretical issues that must be mastered by the student, to direct a set of skills and abilities. Of course, they must be subject to monitoring and evaluation. Sometimes skills are the main object of accounting (for example, in workshops), the level of thinking skills is also tested during the accounting of theoretical knowledge (exams, colloquia, etc.).

The sixth general criterion is the communicative culture of the student. The pedagogical content of this requirement is that the quality of knowledge and the

form of their expression - are inseparable. Only grammatically correct speech, concrete speaking, oral or written, and also perception (listening or reading) can provide the necessary high level of teacher training. The term speech is used to denote either the process of speaking and perception (the act of speech) or a set of such processes (it is called speech activity), and the consequence, the result of the process of speaking - oral written text.

Conclusions. In modern higher education, the problems of general culture have become the main requirement for training and certification. This is especially true for young teachers. The student acquires the skills of pedagogical culture during his studies at the pedagogical university. The culture of the educational process, especially in laboratories, is reflected in the conduct of workshops and demonstration experiments, the use of visual aids. The consequence of this is the education of students' professional and aesthetic taste and the need for aesthetic design of pedagogical actions. However, professional and aesthetic culture, in particular the culture of speech, does not come to future teachers by itself. It needs to be implemented and educated. One of the effective methods of this work is the control and accounting of knowledge. Experience shows that the creation of an appropriate cultural environment for students contributes to the growth of their professional level.

REFERENCES:

1. Avanesov B. C. Fundamentals of scientific organization of pedagogical control in higher education. - M., 1990.
2. Chernilevsky DV, Tomchuk MI Pedagogy and psychology of higher education // Textbook for students of higher educational institutions. - Vinnytsia: Vinnytsia Socio-Economic Institute of the University "Ukraine", 2006.
3. Yagupov VV Pedagogy: Textbook. Manual. -K.: Lybid, 2002.
4. Yakimanskaya IS Personality-oriented education / Ed. Krshova NB -M., 1995.
5. Flint. D. On the organization of the educational process in higher educational institutions in 2001–2002. year /
6. VG Flint // Education. - 2001. - July 25. -P.3.
7. Nagaev VM Evaluation of educational activities of students for modular-rating learning technology / V. M. Nagaev // Pedagogy and psychology. - 2000. - № 3.C. 84–90.
8. Pitishkin-Potanich V. A. Do you need exams in high school? / VA Pytyshkin-Potanych // Soviet school. – 1990. – №3 .-. P.90–92.

PSYCHOLOGICAL SCIENCES

PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF CROSS-CULTURAL ADAPTATION OF BEING

Yerkinbekova M.,
Perlenbetov M.,
Iskhakova E.,
Taimanova A.

Kainar Academy, Kazakhstan, Kazakhstan, Almaty

Abstract

Emigration or external migration of the population of Kazakhstan is a complex process, raised diverse economic, legal, social and psychological factors. The transformation of the socio-economic system, integration of Kazakhstan into the European and world economic community, as well as the economic crisis in the world and the living standards of the majority of the population in the world involved in Kazakhstan the influx of emigrants, which had resulted in considerable difficulties. Therefore considerable interest is the psychological aspect of personality ready to change her look in another country, as well as the problems of cross-cultural adaptation.

Keywords: psychological characteristics, the problems of cross-cultural adaptation, emigration or external migration, symptoms of cultural shock.

Many researchers have focused on factors that influence the process of adapting to a new culture, on the problems of psychological acculturation people travelling abroad. Certainly, this process can be made more comfortable for the person it is psychologically, if the training of individuals in intercultural communication, enhance their intercultural sensitivity.

Interest in the problems of cross-cultural adaptation appeared in psychological science in the early 20th century. For example, R. Redfield, R. Linton, M. Herskovic define acculturation, which is interpreted as the result of prolonged direct contact groups with different cultures, changing patterns of culture of these groups. Note that a disease like homesickness, a Swiss doctor named Hofer, explored more nostalgia in the 17th century. Modern researchers, notably T. Stefanenko, N. Lebedev, L. Orban-Lembrik, Pyrenees, N. Enikolopov, A. Slagina, Yu. V. Platonov, V. Krisko and other psychological acculturation as mainly a listing of the individual in the new culture, accompanied by changing its value orientations, attitudes, behaviour and role.

In ethnopsychological literature identified three categories of people, going abroad: displaced persons fleeing their homeland forever-visitors-longer living in a foreign country (diplomats, business people, students) and the third category are tourists.

It is clear that the process of cross-cultural adaptation is difficult for displaced persons who need to be fully integrated into other cultures, become full citizens of a certain country and even transform their social identity.

American anthropologist K. Aberg, examining the issue of cross-cultural adaptation, introduces the concept of "culture shock". It is personality, hitting to a new culture. The author identifies the following symptoms of cultural shock: permanent anxiety, irritability, rejection of local dishes, fear of contact with other people, lack of self-confidence, insomnia, alcohol, drugs, psychosomatic diseases, depression, suicidal intent, aggressiveness, hostility to the representatives of the host country.

The reverse side of the problem is the process of reintegration, which mainly relates to visitors and tourists. We are talking about "shock return". Homecoming also can be accompanied by discomfort, frustration, frustration and depression.

G. Triandis identifies five stages of adapting visitors. The first phase of a researcher named "honeymoon". It is characterized by enthusiasm and high expectations. In the second stage adaptation condition of temporary euphoria passes, and the man begins to feel "outsider, trying to get away from reality, dealing only with compatriots. The climax comes in the third phase, when individuals are unable to adapt to a new culture, losing control of the situation, feel the helplessness and frustration. It may be even so that people would return home without waiting for the end of the period of stay in another country. In the fourth stage the depression gradually changing optimism, confidence and fun. The fifth stage is characterized by the full adaptation of personality to the new culture [3, p. 284].

However, the stages of adaptation and rehabilitation are not required for people entering into a new cultural environment. It depends on many factors. In particular, T. Stefanenko, N. Freinkman-Khrustaleva, A. Novikov provides individual and group factors influencing the adaptation process. Individual factors researchers include demographic and personal characteristics of the individual. They argue that adaptation is affected by the age of a person: quickly adapt young children, which are not the case, for which the process can become oppressive.

According to many psychologists, medical doctors, psychotherapists, the elderly don't necessarily learn a foreign culture and language, if not in these internal needs, since it might increase the feeling of nostalgia, they are harder to handle than young people.

Research Methods: In this regard, in his research, we have attempted to identify and determine the level of social adaptation of some representatives of the ethnic groups. For this we used the profile measurement of social adaptation ".

The answers of the respondents were processed according to the following positions: 1) by age features; 2) for ethnic features; 3) on education levels; 4) satisfaction of social adaptation.

When an experiment involving 350 participants: of these 200 men and 150 women.

In first position, i.e. the age characteristics identified three groups: the first group from 18 to 29 years (35%); the second group (the Group): from 30 to 45 years (46%); and senior team – from 46 and above (19%).

Empirical studies suggest that a significant impact on the process of adaptation is the level of education of the individual. Studies show that successfully adapt young 18 to 29 years (35%); and the average group – from 30 to 45 years (46%) for the reliability of these data were processed using statistical methodology Fisher (φ) for comparing two samples, measured on an accrual basis (1-18 of 46 years before and 2-ot46 and above). φ_1 (81%) = 2.242 φ_2 (19%) = 0.905. On the basis of calculations empirical values of φ^* , 5.24. This result is at the level of $p = 3.14$; i.e. $\varphi_{emp} > p$. Is the answer that a very high impact on the process of adaptation is of age.

Certainly a weighty impact on the process of adaptation and situational factors-level political and economic stability in the country, the crime rate, social policy of the State, etc. in this regard, the important educated migrants. For this reason, in the next step we've analyzed this data: 2.8% of all respondents have higher

education, 57.1% of people with secondary education and 40% of respondents have medium education.

Also, the study found a correlation between the degree of gravity of the cultural shock and cultural distance. Index of cultural distance includes language, religion, family structure, education, material comfort, climate, clothing etc. Study all these indicators give grounds to assert that the process of adapting to a new culture can be less painful if the new culture has much in common with the mother.

It is an objective of cultural distance s. assigns and other factors influencing the process of adapting to a new culture. For example, there were no conflicts in the history of relations between the two peoples (war, genocide), knowledge of the culture of the country in which people, language, there is no overall objective or the intercultural contacts.

T. Stefanenko, N. Lebedeva, N. Freinkman-Khrustaleva, A. Novikov argued that cross-cultural adaptation is not considered a complete assimilation with a foreign culture. This is the process of entering a new culture, the gradual assimilation of its norms, values, and traditions. The identity, socially and psychologically to integrate itself with a foreign culture, should remember about native culture, traditions and customs of their people. Only in such a case, emphasize academics, you can talk about adequate cross-cultural adaptation.

Ethnic characteristics of Kazakhs, Russians, Turkish, Germans, as well as on the issue of cross-cultural adaptation have grouped the following groups:

Nº	Group	The reasons for separation	The number of	%
1	Turkish-Kazakh	See themselves as Turks, but are ethnic Kazakhs. Who are already more than 25 years, the Kazakhs live there.	15	4,2
2	German-Kazakh	See themselves as Kazakhs, but are ethnic Germans.	16	4,6
3	Kazakh-Germans	Consider themselves to be Germans, but are ethnic Kazakhs.	33	9,5
4	Turkish-Germans	Consider themselves to be Germans, but are ethnic Turks.	54	15,4
5	Russian-Kazakh	Identify themselves as Russians, but are ethnic Kazakhs.	12	3,5
6	Russian-Germans	Consider themselves to be Germans, but are ethnic Russians.	29	8,3
7	Kazakh	Associating themselves with their ethnic nationality	34	9,7
8	Russian		52	14,8
9	Turkish		63	18
10	Germans		42	12

Regarding the above, Canadian psychologist J. Berry highlights strategy of acculturation that individuals may experience as a result of cross-cultural contacts. Namely: integration-each of the interacting groups and its representatives retain their culture, but at the same time establish close contact between them; assimilation-group and its members lose their culture but maintain contacts with other cultures; separation, the Group and its members retain their culture, but reject contacts with others; marginalization of the band and its members lose their culture, but also do not support contacts with other [3, p. 291].

Findings: An equally important factor in the process of adapting to a new culture is the willingness of the individual to change her look, formation motivation

to adapt. Psychologically better experience change people who knowingly, voluntarily seek to be included in someone else's group. Individuality that are ready to change, appearing in a multicultural society, tend to come into contact with the local population, which reduces their level of cultural shock.

For example, on the issue of satisfaction of social adaptation of 340 people (97.4%) replied that are pleased by the life in Germany, 5 people (1.4%) responded that not enough are pleased by the social adaptation in Germany and 5 (1.4%) not satisfied with life in Germany.

Social psychologists, ethnopsychology believe that the problem of intercultural adaptation would be facilitated if the train an individual to intercultural in-

teraction. In this regard, to identify employee satisfaction survey respondents were asked "how satisfied are you with the communication?" and the following results: a very high customer satisfaction – 68.5%; average customer satisfaction – 28.5% and low customer satisfaction-2.8%. On the question of the return of the ethnic motherland, Kazakhstan 20 (5.7%) of the respondents answered that they would like to return, and the remaining 310 (88.5%) unwilling to return to their homeland; and another 20 (5.7%) respondents are difficult to answer.

Researcher in such situations must take into account mutual stereotypes, role expectations, traditions, particularly non-verbal behavior, etc. in multinational communities or collaborate with foreign partners, as well as to train staff of the multinational organizations.

Conclusions: It is obvious that the task of a specialist practitioner-facilitate cross-cultural adaptation

of the individual. Problems with adaptation should not be seen as pathological symptoms and, in many cases, a lack of knowledge about the customs, norms, values, attitudes of another culture.

Further, in our opinion, an important point: the need to develop and train a person who wants to go abroad, the motivation to adapt, contribute to the success of the process of acculturation.

REFERENCES:

1. Pyrene M. Basis the ethnic. -K., 1998. -436s.
2. Sukharev, Sukharev M. Psychology of peoples and Nations. -J.: Stalker, 1997. -400 s.
3. Stefanenko T. G. Ethnopsychology. -M.: Institute of psychology of the RUSSIAN ACADEMY of SCIENCES, the Academic project ", 1999. -C. 279-300.

SEXUAL HUMAN BEHAVIOR AND CULTURE: GOALS AND MOTIVES

Yerkinbekova M.,
Turniyazova Zh.,
Komekbaeva L.,
Bektursyn M.

Kainar Academy, Kazakhstan

СЕКСУАЛЬНОЕ ПОВЕДЕНИЯ И КУЛЬТУРА ЧЕЛОВЕКА: ЦЕЛИ И МОТИВЫ

Еркинбекова М.А.,
Турниязова Ж.,
Комекбаева Л.К.,
Бектурсын М.

Академия Кайнар, Казахстан

Abstract

The article considers human sexual behavior as a leading factor in sexual culture. The term "sexual behavior", in many respects synonymous with the concept of "sex life", we will use to emphasize the social, active, subjective-active beginning of a person's sexual life, to place the latter in a sociological coordinate system, to emphasize those aspects that reflect its goal setting, internal, value and installation-motivational side.

Annotation

С статье рассматривается сексуальное поведение человека как ведущий фактор сексуальной культуры. Термин "сексуальное поведение", во многом синонимичный понятию "половая жизнь", мы будем употреблять, чтобы подчеркнуть социальное, активное, субъективно-деятельное начало половой жизни человека, чтобы поместить последнюю в социологическую систему координат, акцентировать те ее аспекты, которые отражают ее целеполагание, внутреннюю, ценностную и установочно-мотивационную сторону.

Keywords: sexual behavior, sexual life, reproductive behavior, sexual culture.

Ключевые слова: сексуальное поведение, половая жизнь, репродуктивное поведение, половая культура.

Ведущим фактором сексуальной культуры, определяющим ее особенности, является половой фактор. В данном случае речь идет о природных характеристиках пола, определяющих, в конечном счете, все те социальные предписания, которые исторически характеризовали специфику мужского и женского поведения.

Термин "сексуальное поведение", как и "репродуктивное поведение", заимствован из биологии. В этой науке они употребляются как синонимы.

Что же такое сексуальное поведение? Согласно современным представлениям, сексуальное поведение - это система действий и отношений, которые опосредуют удовлетворение полового влечения (сексуальной потребности).

Сексуальное поведение, и это надо постоянно иметь в виду, - это социальное, человеческое поведение, в котором человек преследует определенные цели, стремится к реализации определенных интересов, но на основе использования биологических механизмов. В сексуальном поведении соединены

физиологические, психологические и социокультурные процессы, но соединены таким образом, что первые оказываются подчинены, включены в контекст последних. В сексуальном поведении проявляется совместное действие как биологических (в том числе и генетически заданных), так и социальных, социокультурных сил (аскриптивный, т.е. определяемый при рождении пол, полоролевая структура общества, егоовая и сексуальная культура и мораль и т.д.).

Характерной чертой сексуального поведения человека является множественность, неоднородность целей, достижению которых служит вступление в сексуальные отношения. Сексуальное поведение может удовлетворять целый ряд других (кроме сексуальной) потребностей, радикально меняя свой личностный смысл для человека и его мотивацию, свое, следовательно, символическое значение для индивида. Надо иметь в виду, однако, что в этой множественности целей сексуального поведения, в его отрыве от целей рождения детей может таиться опасность их (целей) отчуждения, дегуманизации, ориентации сексуального поведения на девиантные, отклоняющиеся формы (гомосексуализм, групповой секс, порнография и т.д. и т.п.). Масштабы, которые в современных условиях приняли подобные аномичные формы сексуального поведения, приобретение некоторыми из них квазинормативного статуса служат одним из выражений кризиса семьи, симптомом и предвестником ее возможного и весьма вероятного краха в будущем.

Согласно современным представлениям, целями сексуального поведения могут быть:

- релаксация, снятие полового напряжения;
- деторождение, удовлетворение потребности в зачатии и в акте рождения;
- чувственное наслаждение как самоцель (гедонизм);
- познание, удовлетворение полового любопытства. Эта цель особенно значима для начинающих половую жизнь, в первую очередь подростков;
- коммуникация, обретение чувства психологической личностной интимности, полного слияния с другим человеком. По мнению И.С. Кона, эта цель является своего рода надцелью и сверхмотивом для всего вышеперечисленного, входящего в нее в качестве подчиненных компонентов (подцелей);
- сексуальное самоутверждение, получение наглядных и убедительных доказательств собственной сексуальной состоятельности, потенции. Эта цель также является исключительно значимой для подростков, хотя и не только для них. Мотивирующая сила стремления к сексуальному самоутверждению чрезвычайно высока;
- внесексуальные цели, т.е. цели, внешние по отношению к собственно сексуальному поведению. Таковыми могут быть какие-либо материальные блага и выгоды, а также любые в принципе безличные социальные ценности, к приобретению которых может стремиться человек. Сюда же относится и поддержание определенного ритуала или привычки. Например, сексуальные отношения в браке могут одновременно и поддерживать стабильность

супружеских взаимоотношений и символизировать ее;

- компенсация, замена, возмещение каких-то иных, дефицитных для индивида в силу каких-то причин, видов и форм деятельности или способов эмоционального удовлетворения.

Этот плюрализм целей и мотивов сексуального поведения отражает его сложность и комплексный характер, соединение в нем индивидуального и социального, биологической основы и "научения", социализации, того, что привнесено в индивидуальное сексуальное поведение социальной системой, обществом.

Классификация половой жизни (по Г.С. Васильченко)

- A. Экстрагенитальные формы.
 - Платоническая любовь.
 - Танцы.
 - Гейшизм.
 - B. Генитальные формы.
 - I. Суррогатные и викарные (заместительные).
Поллюции.
 - Мастурбация.
 - Петтинг.
 - II. Суррогатные формы коитуса.
Вестибулярный коитус.
Coitus intra femora.
 - Нарвасадата (*coitus intra mammae*), подмышечный коитус и др.
 - Coitus per anum:*
 - а) гетеросексуальный;
 - б) гомосексуальный.
 - III. Нормативный гетеросексуальный коитус.
 - IV. Орогенитальные (лабиогенитальные) контакты (кейра, фелляция, куннилингус).
 - V. Сексуальные действия с животными [1].
- Важнейшими понятиями, раскрывающими содержание сексуального поведения как социокультурного феномена, являются понятия "половая роль", "половая культура", "сексуальный сценарий".
- Понятие "половая культура" характеризует совокупность знаний, верований, социальных норм и ценностей, запретов и предписаний, имеющих отношение к различиям между полами и их взаимоотношениям. Взятое в более узком, специальном смысле, это понятие характеризует ту часть совокупности, о которой речь шла выше, которая выполняет регулирующую и нормативную роль по отношению к собственно половой жизни и сексуальному поведению человека. Половую культуру в этом, узком значении слова, часто называют также сексуальной культурой.

Следовательно, когда мы говорим о половой (сексуальной) культуре, мы хотим тем самым подчеркнуть социокультурное содержание сексуальных отношений, хотим акцентировать то, что привнесено в них обществом, культурой и что отличает половую жизнь человека от сексуального поведения животных.

Сексуальная культура регулирует сексуальное поведение человека, формирует систему ценно-

стей, запретов и правил, а также образцов поведения, которая, будучи усвоенной в процессе социализации, определяет сексуальный сценарий индивида, стиль его взаимоотношения с партнером, вводит половую жизнь в социально приемлемые рамки на благо общества, семьи, брака. Разумеется, при этом степень усвоения сексуальной культуры общества индивидом может быть совершенно различной, характеризуя индивидуальную сексуальную культуру.

Понятие "половая (сексуальная) культура" тесно связано с понятием "половая (сексуальная) роль". Под половой ролью обычно понимают совокупность социокультурных норм, определяющих то, какими должны или не должны быть мужчины или женщины, как они должны или не должны себя вести.

Как видно из этого определения, половая роль является конкретизацией понятия "социальная роль", предложенного американским социологом Дж.Мидом, который под социальной ролью понимал отвечающий принятым социокультурным нормам способ поведения людей в системе межличностных отношений, который зависит от их места и позиции в обществе, т.е. от статуса.

Доминирующим типом у мундугуморов были свирепые стяжатели - мужчины и женщины; нежные же и ласковые мужчины и женщины оказывались париями этой культуры. Женщина; которая проявила бы великодушие, накормив грудью ребенка другой женщины, овдовев, просто не нашла бы себе нового супруга. Как от мужчин, так и от женщин ожидалось, что они должны быть открыто сексуальными и агрессивными. Как правило, оба пола не любили детей, а в тех случаях, когда детям позволяли остаться на свете, родители сильно тяготели к детям противоположного пола. У арапешей женщин стремились отстранить от работы в огородах, защищая эти огороды, ямсу не нравилось иметь дело с женщинами. У мундугуморов пары совокуплялись в чужих огородах, чтобы испортить ямс владельцам. Как у арапешей, так и у мундугуморов я обнаружила сильную унификацию личностной культуры, причем и у мундугуморов считалось, что мужчины и женщины должны воплощать единый тип личности. Идея поведенческих стилей, отличающих мужчин и женщин, была чужда обоим народам [2].

Соответственно под половой ролью обычно понимают совокупность норм, порождаемых культурой и обращенных к индивиду, которые говорят ему, какое поведение ожидается от него другими, что он должен и может делать как мужчина или как женщина. Сексуальной же ролью называют тот аспект роли половой, который относится к сексуальным отношениям и который характеризует (и предписывает) ожидания-требования к индивиду со стороны других, общества в сфере половой жизни.

Понятие же "сексуальный сценарий" характеризует, как сказано выше, ту часть сексуальной культуры, которая усвоена индивидом, стала частью его личности и потому управляет его сексу-

альным поведением "изнутри", будучи частью системы его диспозиций. Это понятие введено американскими исследователями У.Саймоном и Дж. Ганьоном в 1967 г. Это понятие, смысл которого близок к смыслу таких слов, как "план", "программа поведения", и т.п., "обозначает достаточно широкую когнитивную структуру, соединяющую многообразные символические и невербальные элементы в организованный и хронологически последовательный ряд, на основе которого люди могут одновременно предвосхищать свое поведение и оценивать его в данный момент. Нормативные компоненты сексуального сценария - кто, что, с кем, где, когда, как и почему должен, может или не должен и не может делать в сексуальном плане - в общих чертах задаются соответствующей культурой" [3].

Разумеется, наличие у индивидов общих для всех элементов сексуального сценария (общей, совпадающей части воспринятой от общества сексуальной культуры) не означает отсутствия тех или иных индивидуальных вариаций, обусловленных различиями происхождения и индивидуальной истории.

Сексуальный сценарий, будучи частью диспозиционной системы, имеет трехкомпонентную структуру, включающую в себя как когнитивные (понятия, представления, оценочные суждения), так и эмоциональные и побудительные элементы, совместное действие которых определяет особенности индивидуального сексуального поведения - его цели, время начала половой жизни, частоту половых сношений, принимаемые и отвергаемые их формы, сексуальную направленность и т.д.

Для характеристики индивидуального сексуального сценария и соответственно поведения чрезвычайно важным является также знание того, какая именно - более либеральная, пермиссивная, терпимая или более строгая, репрессивная - система сексуальных ценностей (половая мораль) усвоена индивидом.

В действительности в мире существует широкий спектр культур и субкультур, различающихся по степени пермиссивности (терпимости) в отношении сексуального поведения и отражающих преобладание тех или иных систем сексуальных ценностей.

Эти системы современных сексуальных ценностей некоторые авторы подразделяют на следующие основные типы: легализм, ситуационная этика, гедонизм, аскетизм и рационализм.

Легализм как этическая сексуальная система связан с принятием или отвержением, одобрением или осуждением сексуальных отношений на основе господствующей в обществе половой морали, репрессивной по преимуществу и признающей сексуальные отношения только с целью деторождения и на основе легально признанных брачных союзов. Приведенный выше пример ирландской общины Ивис Бит является крайним, экстремистским выражением легализма, свойственного иудео-христианской половой морали. В ее рамках половые сношения, рассматриваемые как дар божий, допустимы

только в браке и только для рождения детей. В рамках легализма осуждаются также все формы половой жизни, кроме нормативного гетеросексуального контуса.

Ситуационная этика является одной из наиболее распространенных в настоящее время разновидностей половой морали. Как следует из самого термина "ситуационная этика", в основе ее убеждение в том, что сексуальное поведение должно определяться актуальным ситуационным контекстом, т.е. конкретной ситуацией. Человек должен, согласно этому взгляду, руководствоваться только любовью, доброй волей и уверенностью в том, что последствия будут хорошими. Следование правилам и нормам сторонник ситуационной этики обуславливает характером ответа на вопрос о том, имеет ли место в том или ином случае взаимная симпатия и любовь. Если да, то принимаются и признаются любые сексуальные отношения.

Гедонизм как этическая система исходит из того, что единственным основанием сексуальных отношений являются не моральные нормы и не ситуационный контекст, а исключительно наслаждение, удовольствие. "Делай то, что приятно!" - вот девиз гедониста, считающего, что половое влечение, подобно голоду и жажде, не должно быть объектом моральных ограничений. В своей крайней форме гедонистическая этика может оправдывать даже сексуальное насилие, а приверженец гедонизма может превратиться в своего рода "сексолога" или "сексомана".

Аскетизм связан с отказом от сексуальных отношений, как и от других "мирских удовольствий",

с убеждением, что наибольшее удовлетворение человека получает не от чувственных наслаждений, а от духовного самосовершенствования, удовлетворения так называемых "высших" потребностей. К счастью, аскетическая мораль не имеет широкого распространения (особенно в своих крайних формах).

И, наконец, рационализм как одна из современных этических систем (в том числе и систем сексуальных ценностей) исходит из приоритета разума, из необходимости выявить рациональные основания для выбора стратегии сексуального поведения, оценить баланс возможных издержек и позитивных и негативных последствий вступления в половье отношения с тем или иным партнером. Говоря о сексуальной морали и ценностях, связанных с половой жизнью, необходимо также отметить, что во всем, что касается сексуальных отношений, в современном обществе продолжает сохраняться (в той или иной степени) половая, или, как теперь модно говорить, гендерная асимметрия, различия в том, что могут или не могут, должны или не должны делать мужчины или женщины.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Общая сексопатология / Под ред. Г.С.Васильченко. М., 1977. С. 179.
2. Мид М. Иней на цветущей ежевике // Мид М. Культура и мир детства. М., 1988. С. 57.
3. Сексуальное поведение. https://lawbooks.news/sotsiologiya_910_912/seksualnoe-povedenie-40896.html

SPECIFICITY OF PSYCHOLOGICAL READINESS FOR CHANGES AND PERSONALITY'S TRAITS IN THE EMPLOYEES OF THE STATE CRIMINAL-EXECUTIVE SERVICE OF UKRAINE

Mitroshkina O.

Kharkiv National University of Internal Affairs, Ukraine

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ДО ЗМІН ТА ОСОБИСТІСНИХ РИС У ПРАЦІВНИКІВ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Мітрошкіна О.

Харківський національний університет внутрішніх справ, Україна

Abstract

The work focuses on the study of psychological readiness for change and personal traits among employees of the State Criminal Executive Service of Ukraine. It is shown that in the conditions of reforming, readiness for changes is a psychological condition for successful professional activity and personal self-realization of the staff of the criminal executive service. It is proved that the groups of employees of the Criminal-Executive Service with different levels of psychological readiness for change show differences in the structure of interrelationships between the components of psychological readiness for change and personal traits. In both groups, the growth of personality traits is accompanied by a facilitation of psychological readiness for change. The results obtained in the study can be used to develop programs for psychological support of the professional activities of the staff of the Criminal-Executive Service at the stage of its reformation.

Anotaciya

У роботі представлено результати дослідження особистісних рис працівників кримінально-виконавчої служби з різним рівнем психологічної готовності до змін. Зазначено актуальність вивчення цієї проблеми в контексті професійної діяльності працівників кримінально-виконавчої служби на сучасному етапі її реформування. Емпірично доведено, що досліджувані з різним рівнем психологічної готовності до змін

демонструють відмінності як у показниках особистісних рис, так і у структурі взаємозв'язків між компонентами психологічної готовності до змін та особистісними рисами. Отримані результати можуть бути використані у підготовці та перепідготовці персоналу кримінально-виконавчої служби.

Keywords: personality's traits, employees of the Criminal-Executive Service, professional activity, psychological readiness, psychological readiness for change.

Ключові слова: особистісні риси, працівники кримінально-виконавчої служби, професійна діяльність, психологічна готовність, психологічна готовність до змін

У сучасних умовах здійснюваних модернізацій кримінально-виконавчої системи важливим є звернути увагу на ресурси особистості, на які варто спиратися для підготовки та перепідготовки працівників, які тільки приймаються або вже працують у кримінально-виконавчій службі. Найвагомішим чинником успішності реформування системи ДКВС виступає психологічна готовність її працівників до змін.

Зарубіжний досвід, який висвітлено науковими О.О. Євдокімою та І.В. Ламаш, вказує на необхідність створення сучасної моделі поліцейської освіти, що буде мати чіткі цілі, громадськоорієнтований зміст навчальних програм, психологічно доцільний і психологічно відпрацьований метод [1, с.80].

В.О. Аніщенко зазначає, що формування та становлення особистісних та професійних компетентностей майбутніх офіцерів ДКВС України є складним ступеневим освітнім процесом, який зокрема враховує змінні умови соціально-економічного середовища, інтереси і здібності тих, хто навчається. Досягти якості отримання майбутніми офіцерами ДКВС України гідної освіти та сформованих професійних компетентностей, що будуть змінюватися протягом життя, готовності їх, як особистостей, до вдосконалення набутих компетентностей можливо за рахунок використання інтерактивних технологій навчання, а саме тренінгів [2, с.49].

Т.В. Жванія важливим показником готовності студентів до майбутньої професійної діяльності вважає не тільки процес набуття професійної самостійності під час навчання у закладі вищої освіти (ЗВО), а ще й процес адаптації їх як випускників до професійної діяльності [3, с.400].

Як вказує Н.В. Гресь, професійна адаптація відбувається за рахунок певного функціонального стану, який допомагає в екстремальних умовах адекватно виконувати професійну діяльність [4, с.255]. Тобто саме адаптованість та стан психологічної готовності до професійної діяльності дає змогу ефективно виконувати трудові завдання.

Відносно перепідготовки діючих працівників на теперішній час, як вказують О.М. Звенигородський та В.В. Карелін, проходить процес подальшого становлення системи підвищення кваліфікації персоналу ДКВС України на основі запровадження європейських стандартів та вимог до персоналу пенітенціарної системи, визначення пріоритетів підвищення кваліфікації за посадами, змістового поєднання досягнень науки та практики в навчальному процесі [5, с.69].

Готовність особистості до перетворень обов'язково потребує психологічної готовності до

змін, які відбуваються протягом реформування. Також, з погляду на актуальність дослідження здатності суб'єкта не тільки адаптуватися, а й всебічно гармонійно розвиватися у таких умовах змін, які сьогодні є невід'ємною частиною нашого життя, у сучасній психологічній науці зазначена проблема недостатньо висвітлена. Актуальним завданням, на нашу думку, є дослідження не тільки психологічної сутності феномену психологічної готовності до змін у працівників Державної кримінально-виконавчої служби України, але й визначення специфіки особистісних чинників такої готовності.

Психологічна готовність – психічний стан, який характеризується мобілізацією ресурсів суб'єкта праці на оперативне або довгострокове виконання конкретної діяльності або трудової задачі. Цей психічний стан дозволяє успішно виконувати свої обов'язки, правильно використовувати знання, досвід, якості особистості, зберігати самоконтроль та змінювати діяльність за умов виникнення непередбачених перешкод її здійснення [3, с.400].

О.А. Поканевич розуміє під психологічною готовністю до професійної діяльності складне цілісне утворення психіки людини, що інтегрує в собі низку психологічних феноменів, які знаходяться в тісному взаємозв'язку, має складну динамічну структуру, між компонентами якої існують функціональні зв'язки. Науковиця вважає, що залежно від того, яке функціональне навантаження виконують змістові характеристики даного феномену в процесі професійної діяльності, їх можна співвіднести до певних «блоків», а саме компонентів психологічної готовності до професійної діяльності [6, с.57].

С. В. Стриха у своєму дослідженні визначає необхідність вивчення індивідуально-психологічних рис майбутніх офіцерів-психологів пенітенціарних установ [7, с.183]. Однак, проблема особистісних рис у працівників кримінально-виконавчої служби у контексті готовності до змін розглянуто не було.

Метою дослідження є виявлення особливостей особистісних рис у контексті психологічної готовності до змін у працівників Державної кримінально-виконавчої служби України.

Для досягнення цієї мети було реалізовано такі завдання:

- на ґрунті теоретичного аналізу розкрити зміст понять «психологічна готовність» та «психологічна готовність до змін» та обґрунтувати зв'язок цих феноменів з особистісними рисами;

- встановити особливості особистісних рис у працівників Державної кримінально-виконавчої служби Україні з низьким та високим рівнем психологічної готовності до змін;

- висвітлити особливості взаємозв'язків психологічної готовності до змін та особистісних рис у зазначених групах.

Наукова новизна дослідження визначається тим, що в роботі вперше встановлено особливості особистісних рис працівників кримінально-виконавчої служби України в контексті психологічної готовності до змін, удосконалено наукові уявлення щодо психологічних характеристик, котрі підсилюють або пригнічують її функціонування.

В якості психодіагностичного інструментарію було використано наступні методики:

- методика PCRS (Change Personal Readiness Survey), створена A. Rolnic, S. Heather, M. Gold, C. Hull, яка спрямована на діагностику особистісної готовності до змін. Методика являє собою опитувальник з 35 питань, складається з семи шкал: пристрасність; винахідливість; оптимізм; сміливість, заповзятливість; адаптивність; впевненість; толерантність до двозначності. Переклад і первинна апробація даного варіанту методики PCRS були проведені Н. А. Бажановою та Г. Л. Бардієр [8, с. 322 - 324];

- багатофакторний особистісний опитувальник 16PF (Sixteen Personaflity Factor Questionnaire, 16PF), форма А, авторами якого є R. B. Cattell, M. Tatsuoka та H. Eber, що вміщує 187 питань та дозволяє виявити відносно незалежних 16 факторів (первинних рис) особистості. Методика адаптована В.І. Покілько, О.Г. Шмельовим та А.С. Соловейчиком [9, с.8-34].

Для математико-статистичної обробки результатів було застосовано t-критерій Ст'юдента для незалежних груп та коефіцієнт рангової кореляції Ч. Спірмена.

В якості досліджуваних виступили працівники кримінально-виконавчої служби України, які були розподілені на дві групи. Першу групу склали 137 осіб з низьким рівнем готовності до змін, другу – 139 осіб з високим її рівнем.

Результати дослідження. Нами було проведено дослідження особистісних рис працівників кримінально-виконавчої служби з різним рівнем психологічної готовності до змін, результати якого наведені у таблиці 1.

Таблиця 1

Показники особистісних рис працівників КВС з різним рівнем готовності до змін (M±m)

Особистісні фактори	1 група низький рівень	2 група високий рівень	t	p
Фактор А - "комунікабельність"	6,84±0,39	7,31±0,81	0,52	-
Фактор В - "інтелект"	5,95±0,67	7,69±0,99	1,46	-
Фактор С - "емоційна стійкість"	6,56±0,48	7,00±0,98	0,40	-
Фактор Е - "домінантність"	5,66±0,24	6,24±0,67	0,81	-
Фактор F - "безтурботність"	4,18±0,30	4,38±0,55	0,32	-
Фактор G - "моральна нормативність"	6,58±0,24	8,31±0,45	3,39	0,05
Фактор H - "сміливість у соціальних контактах"	5,58±0,31	8,00±0,63	3,45	0,05
Фактор I - "чутливість"	4,37±0,32	3,99±0,75	0,45	-
Фактор L - "підозріливість"	6,63±0,43	6,85±0,84	0,23	-
Фактор М - "мрійливість"	4,03±0,31	3,23±0,55	1,27	-
Фактор N - "дипломатичність"	2,84±0,14	4,55±0,13	8,95	0,001
Фактор О - "тривожність"	5,61±0,40	5,38±0,36	0,43	-
Фактор Q1 - "сприйнятливість до нового"	6,39±0,20	8,08±0,32	5,68	0,01
Фактор Q2 - "самостійність"	4,61±0,33	7,71±0,45	5,56	0,01
Фактор Q3 - "самодисципліна"	6,92±0,18	8,46±0,15	6,57	0,01
Фактор Q4 - "напруженість"	5,40±0,32	5,31±0,57	0,14	-
F1 - "тривога"	7,24±0,36	5,23±0,79	2,31	0,05
F2 - "інроверсія - екстраверсія"	4,47±0,48	5,89±1,01	1,27	-
F3 - "чутливість"	5,29±0,26	6,20±0,43	1,81	-
F4 - "конформність"	5,80±0,23	6,08±0,75	0,36	-

Дані, наведені у таблиці 1, свідчать, що у першій групі виявлені вірогідно більші показники за шкалою «F1» ($t=2,31$, $p\leq 0,05$).

У другій групі встановлені вірогідно більші показники за шкалами «Фактор G» ($t=3,39$, $p\leq 0,05$), «Фактор H» ($t=3,45$, $p\leq 0,05$), «Фактор N» ($t=8,95$, $p\leq 0,001$), «Фактор Q1» ($t=5,68$, $p\leq 0,01$), «Фактор Q2» ($t=5,56$, $p\leq 0,01$), «Фактор Q3» ($t=6,57$, $p\leq 0,01$).

Відсутність вірогідних відмінностей між групами з різним рівнем психологічної готовності до змін за шкалами «Фактор А», «Фактор В», «Фактор С», «Фактор Е», «Фактор F», «Фактор І», «Фактор L», «Фактор М», «Фактор О», «Фактор Q4», «F2»,

«F3» та «F4» дозволяє стверджувати, що у представників обох груп рівною мірою виражені ці особистісні риси.

Застосування кореляційного аналізу вказує на те, що у другій групі шкала «Пристрасність» має додатний взаємозв'язок з «Фактор А» ($r=0,238$, $p\leq 0,01$), «Фактор Q1» ($r=0,226$, $p\leq 0,01$), а також встановлено від'ємну кореляцію з «F1» ($r=-0,179$, $p\leq 0,05$). У першій групі не було встановлено жодної значущої кореляції.

Шкала «Винахідливість» виявляє додатні взаємозв'язки з «Фактор Н» у першій ($r=0,278$, $p\leq 0,01$) і у другій групі ($r=0,286$, $p\leq 0,01$). Але у другій групі

є додані взаємозв'язки ще з «Фактор Q1» ($r=0,351$, $p\leq 0,001$), «Фактор Q2» ($r=0,255$, $p\leq 0,01$), «Фактор Q3» ($r=0,187$, $p\leq 0,01$).

Шкала «Оптимізм» у першій групі виявляє додатні взаємозв'язки з «Фактор Е» ($r=0,256$, $p\leq 0,01$) та «F2» ($r=0,285$, $p\leq 0,001$); а у другій – виявляє від'ємний зв'язок з «Фактор О» ($r=-0,237$, $p\leq 0,01$) та додатний зв'язок з «Фактор Q2» ($r=0,333$, $p\leq 0,001$).

Шкала «Сміливість» у другій групі виявляє додатні взаємозв'язки з «Фактор Q1» ($r=0,219$, $p\leq 0,01$) та «Фактор Q2» ($r=0,302$, $p\leq 0,001$). У першій групі не було встановлено жодної значущої кореляції.

Шкала «Адаптивність» виявляє у першій групі від'ємні взаємозв'язки з «Фактор Н» ($r=-0,269$, $p\leq 0,01$), «Фактор О» ($r=-0,443$, $p\leq 0,001$) та «Фактор Q4» ($r=-0,359$, $p\leq 0,001$); у другій групі виявлено додатні взаємозв'язки з показниками «Фактор С» ($r=0,352$, $p\leq 0,001$), «Фактор G» ($r=0,324$, $p\leq 0,001$), «Фактор N» ($r=0,229$, $p\leq 0,01$), «F3» ($r=0,326$, $p\leq 0,001$).

Шкала «Впевненість» виявляє додатні взаємозв'язки у другій групі з «Фактор В» ($r=0,238$, $p\leq 0,01$), «Фактор Н» ($r=0,323$, $p\leq 0,001$) та «Фактор Q3» ($r=0,271$, $p\leq 0,01$) та виявлено від'ємні взаємозв'язки з «Фактор О» ($r=-0,252$, $p\leq 0,01$). У першій групі не виявлено значущих взаємозв'язків.

Шкала «Тolerантність до двозначності» у першій групі виявляє від'ємні взаємозв'язки з «Фактор Е» ($r=-0,220$, $p\leq 0,01$), «Фактор G» ($r=-0,319$, $p\leq 0,001$), «F1» ($r=-0,339$, $p\leq 0,001$); у другій групі виявляє додатні взаємозв'язки з «Фактор С» ($r=0,219$, $p\leq 0,01$), «Фактор N» ($r=0,396$, $p\leq 0,001$).

Обговорення результатів. Отже, результати, які були отримані, вказують на те, що групи працівників кримінально-виконавчої служби з різним рівнем психологічної готовності до змін демонструють відмінності у структурі взаємозв'язків між компонентами психологічної готовності до змін та особистісними рисами.

Слід звернути увагу на те, що у групі працівників кримінально-виконавчої служби з високим рівнем психологічної готовності було виявлено двадцять одну значущу кореляцію, у групі працівників кримінально-виконавчої служби з низьким рівнем психологічної готовності – лише дев'ять. Треба зазначити, що від'ємний характер кореляційних взаємозв'язків частіше простежується у групі з низьким рівнем психологічної готовності, а саме шість. В той же час, у групі з високим рівнем психологічної готовності від'ємних кореляційних взаємозв'язків всього три.

Таким чином, незважаючи на те, що в обох групах разом з удосконаленням окремих особистісних рис відбувається зростання психологічної готовності до змін, взаємодія означених феноменів у групі з високим рівнем психологічної готовності до змін відбувається більш активно на відміну від групи з низьким рівнем, у якій ця взаємодія має доволі обмежений характер.

Висновки. Психологічна готовність є важливою складовою будь-якої цілеспрямованої діяльності та слугує підґрунтам загальної професійної готовності, її структура обумовлена специфікою тієї

діяльності, по відношенню до якої вона виникає. Одним з видів психологічної готовності у професійній діяльності є готовність до змін. Психологічна сутність цих категорій обумовлює значущість особистісних рис суб'єкта цієї готовності.

Було встановлено, що працівники кримінально-виконавчої служби з високим рівнем психологічної готовності до змін відрізняються більшою вираженістю таких особистісних рис як моральна нормативність, сміливість у соціальних контактах, дипломатичність, сприйнятливість до нового, самостійність, самодисципліна та тривога. Доведено, що групи працівників кримінально-виконавчої служби з різним рівнем психологічної готовності до змін демонструють відмінності у структурі взаємозв'язків між компонентами психологічної готовності до змін та особистісними рисами.

В обох групах зростання вираженості деяких особистісних рис супроводжується фасілітацією психологічної готовності до змін. Разом з цим, у групі досліджуваних з високим рівнем психологічної готовності до змін встановлено приблизно вдвічі більшу кількість взаємозв'язків між цими феноменами, що свідчить про активну взаємодію між ними у цій групі на відміну від групи з низьким рівнем, в якій ця взаємодія є досить обмеженою.

Однак, загострення деяких особистісних рис веде до зниження психологічної готовності до змін. Так, тривога та тривожність піддає інгібіції психологічну готовність до змін, але різні її компоненти в залежності від рівня психологічної готовності до змін. Треба зауважити, що в групі з високим рівнем психологічної готовності до змін виявлено вдвічі меншу кількість від'ємних взаємозв'язків між цими феноменами.

Проведене дослідження не дає вичерпної відповіді щодо взаємозв'язків психологічної готовності до змін з усім спектром особистісних рис у працівників Державної кримінально-виконавчої служби України.

Подальші роботи в обраній сфері мають актуалітети в збагаченні досліджень в обраному напрямку за рахунок вивчення більш широкого кола особистісних складових в контексті психологічної готовності до змін персоналу ДКБС України та допоможуть у розробці тренінгу для розвинення психологічної готовності до змін з урахуванням особистісних рис працівників кримінально-виконавчої служби на етапі її вдосконалення.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Евдокимова Е.А., Ламаш И.В. Полицейское образование и образованность полицейских: зарубежный опыт. Научный журнал «РЕМ: Psychology. Educology. Medicine». 2019. № 2. С.64-89. URL:<http://rem.esrae.ru/pdf/2019/2/244.pdf> (дата звернення: 10.04.2020)
2. Анищенко В.А. Ступенчатая профессиональная подготовка будущих офицеров пенитенциарной службы в свете интерактивного обучения. *Virtus scientific journal.* 2019. № 31, ч. 2. С.48–52.

3. Жванія Т.В. Розвиток емоційної готовності майбутніх психологів до професійної діяльності. // Особистість у кризових умовах та критичних ситуаціях життя: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (Суми, 28 лют. – 1 бер. 2019 р.) / Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка. Суми : СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2019. С. 400-403.
4. Греса Н.В. Специфіка адаптивних можливостей особистості в контексті психологічної ресурсності поліцейських на різних етапах професійного становлення. // Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України: тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 5 квіт. 2019 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків: Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2019. С.252-256.
5. Звенигородський О. М., Карелін В. В. Порівняльні аспекти підготовки персоналу пенітенціарної системи на прикладі України та Федеративної Республіки Німеччини. Науковий вісник Сіверщини. Серія: Освіта. Соціальні та поведінкові науки. 2019. № 1 (2). С.61-71.
6. Поканевич О. А. Аспекти формування психологічної готовності пожежних-рятувальників до екстремального виду діяльності. Психологічний часопис. 2019. Т.5, №7. С. 50-63.
7. Стриха С. В. Апробація тренінгового курсу впевненості в собі "для розвитку індивідуально-психологічних рис майбутніх офіцерів-психологів пенітенціарних установ. Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Психологічні науки. 2017. № 3. С. 179-193.
8. Чикер В.А., Капустина А.Н., Захарова А.М. 18 программ тренингов: Руководство для профессионалов / Ред. В.А. Чикер. СПб.: Речь, 2007. 368 с.
9. Выбойщик И.В Шакуров З.А. Личностный многофакторный опросник Р. Кэттелла. Челябинск: Издательство ЮУрГУ, 2000. 54 с.

SOCIAL SCIENCES

HISTORICAL ROLE OF LANGUAGE AND ALPHABET IN SOCIAL-CULTURAL COMMUNICATION

Kazimi P.,
Associate Professor, Doctor of Philosophy

Baku State University

Hasanova A.
Lecturer
Azerbaijan State University of Culture and Art

Abstract

The article considers the historical role of language and alphabet in socio-cultural communication.

Keywords: language and culture, language and alphabet, culture and communication, social communication.

INTRODUCTION

Language is an ordinary system that belongs only to people and has the same content and the same pronunciation rules (and writing). This is not only a means of communication, but also a natural intellectual system that creates the image of the world. Each language is a separate means of cognition of the world, a tool of social communication to see and understand the world.

Linguistics studies languages, symbols in a language are the subject of semiotics, and psycholinguistics studies the influence of language on human thinking and activity. Let us pay attention to some errors in the study of the communicative function of the language in the example of the Azerbaijani language as a folk in the historical development of the language and comparative history.

1. Errors in the appeal about the transition of Azerbaijan to the Latin alphabet.
2. Features of the Azerbaijani (Turkish) as a folk language and the mistakes made in the comparative analysis.

THEORETICAL ANALYSIS

The Germanic tribes, the Anglo-Saxons (Germanic language group), who laid the foundations of European culture, united after a long war on the basis of national, cultural, linguistic and religious unity and became the center of power. According to scientists, between 3,000 and 6,000 languages are in danger of extinction in the last 100 years. Eighty percent of the world's population speaks only 80 of the 7,000 languages. The remaining languages are spoken by 20% of the population. 3,500 languages belong to 0.2% of the population. As Azerbaijani Turks, we are 80 percent.

The fundamental difference between Turkish and Indo-European languages is that Turkish is an agglutinative language. According to 2007 statistics, the Indo-European family of languages includes 140 languages and is spoken by 2 billion people, most of whom are English-speaking and are considered *flektiv* languages.

HISTORY OF THE PROBLEM ANALYSIS

At the beginning of the 19th century, mainly German scientists began to engage in the typology of world languages. The study of this problem develops comparative linguistics, and as such research begins, the question arises, "Which language is better?". Researchers begin to act with more personal-national interests than scientific analysis. all unanimously agree that the typological structure and grammatical norms of the language are related to people's thinking, and the comparative assessment is incorrect. This idea is clearly expressed in a statement by the American scientist Edward Sepir. "When we switch from Latin to Russian, we feel that the horizons we are accustomed to limit our vision. When we switch to English, the hills around us are falling dramatically, and when we switch to Chinese, it seems to us that the sky above us shines in a completely different way." (7.52.)

The preservation and natural development of the language in the historical process could be possible either by spreading it to the masses by being its vernacular, or by the purposeful activity of various institutions (especially religious organizations) in this direction. The history of the formation of many languages is a successful example of the latter. In addition, the Persian language had to go through similar stages (in the Iranian language group). The Persian language has been divided into 3 stages in the last 2500 years: -The Achaemenid period (example Bisitun inscriptions: -Sassanid period (example Zoroastrian inscriptions): -Islamic period (examples after Firdosi).

At these stages, the language changes to the impossible. Many experts believe that different peoples speak these languages. Unlike the natural development of the language, religious institutions can have a serious impact on the language. In the 3rd and 4th centuries AD, Manichaeism and Mithraism developed and quickly spread far from Persian geography.

It is known that Mani, who had close ties with India, lived in India in 270 and wrote a book there. Mani, who came to Iran during the time of Shapur, has supporters in great geography (from western Rome to China), and these priests form a literary language rich in mysticism. The Persians, as the patrons of

Mithraism, Mandei and Manichaeism, were still at the center of the process of interfaith synthesis after the adoption of Islam. In these religions, along with Christianity and Zoroastrianism, there are a number of signs of Tengrianism.

An analysis of the environment shows that during this historical period, the period of the development of the Persian language in Pahlavi was preserved and developed by the clergy and priests, new words and concepts were introduced, and it was not a common folk language. For example, linguists believe that at the first stage of the ancient Persian language in this language there were three kinds of indicators. Modern Persian is the only Indo-European language that does not indicate gender. At the first stage, the written expression of the Persian language is reflected in the cuneiform alphabet, known as the cuneiform script of the Sumerians. In the second stage, the Pahlavi alphabet was based on the 22-letter Aramaic alphabet, and in the third stage, in the Arabic alphabet, after the Firdosi period. Ibn Mukafa, a seventh-century Arab scholar, writes about the writings of the Sassanids: "They (the Persians) have a special writing system called Zevarish. If someone wants to write "gush" (meat), he writes a bead. But when he reads, he reads like a gosh. If someone wants to write bread, he writes naxma, but he reads (nan) bread. The Persians have a thousand such words."(1. 176.)

The search for the perfect alphabet gave rise to different views in different parts of the world. The Japanese (who had an agglutinative language) today use three alphabets as a result of this process. Although Koreans (whose agglutinative language) were influenced by Chinese characters for a long historical period, they transformed their alphabets in the 15th century, adapting the Chinese hieroglyphic system to their national languages. The Chinese, on the other hand, did not accept the square alphabet, which Hublai Khan transformed in the 13th century and introduced into circulation throughout China. In multinational China, hieroglyphic writing served as a means of international communication. For example, one character meaning "mountain" was "shan" in Chinese, "yama" in Japanese, and "san" in Korean.

Turkic, Finno-Ugric languages are considered agglutinative languages. For these languages, word formation and word change with suffixes are systemic, and suffixes have the same functionality with a single classification and solution function. The most ancient example of these languages is the Sumerian language.

Historical sources prove that writing speeches in ancient times was a sacred event. By the way, in ancient written sources, a religious theme is mentioned. In Azerbaijan, the concept of "inscription on the forehead" means that the letter has even mystical meaning. That is why not everyone can read and write, and everyone who can read and write is not like everyone else.

HISTORICAL SOLUTION PROBLEMS

The transition of the Sumerians from pictography to cuneiform, and then the Akkadians, Assyrians, Babylonians and all the peoples of Mesopotamia began to write on the basis of this alphabet, the Phoenicians

created the phonetic alphabet on the basis of this alphabet. The derivative shows that two conceptual concepts were historically manifested in the formation of the writing system.

**I - creation of a perfect writing system,
II - Acquisition of opportunities for national
(tribal) self-isolation.**

If the first feature is the culture of the Sumerians, Greeks and those who seek to integrate into the perfection of the alphabet, then the second feature is manifested in the Jews, Armenians, Russians and a number of dead languages. Hebrew belongs to the Smithite languages, that is, to the languages of Northern Africa, in which there were many carriers of the language, who created many different alphabets, derived from each other.

As you can see, the fundamental differences between the Turkic languages and the Indo-European, Smithic languages were included in the fact that when transcribing the language he had to express its peculiarities (agglutinative exceptions). It should be noted that modern Chinese scholars say in advance that a hieroglyphic letter is a heavy burden, and rationally changes it. Hebrew scholars believe that it is wrong to write right, not to mention that the Hebrew alphabet has changed dramatically historically. It is known that the Chinese did not create a special alphabet, and the hieroglyphic letter was gradually formed on the basis of strange pictures. The Jews admit that they adopted the ancient Aramaic alphabet with a number of modifications. Although between the alphabets there are essential differences and inconsistencies. When the Greeks developed the alphabet on the basis of the Phoenician and Latin alphabets on the basis of the Greek system, the definite logic was based on the evolution of the original alphabet.

It is believed that the symbols (seals) of the Turkic peoples were used in the structure of the Orkhon-Yenisei (runic) alphabet. Although the Scandinavians did not know the origin of the runic alphabet, which they possessed, they always remembered its mystical character. Even after the adoption of Christianity, this alphabet was used for a long time (until the end of the XIX century). Although the Russian nineteenth century did not adopt the Latin alphabet, they acquired the alphabet with the same graphic structure, but underwent significant structural changes. The legend of "Cyril and Methodius" is not confirmed by historical facts. It is known that the first version of the alphabet was the syllabic alphabet, which as a result was corrected by the Russian Orthodox Church. The last reforms were carried out by Peter the Great in the 18th century. Although it is specifically called the Russian alphabet, it is based on the Latin alphabet, which is the product of development. Neither the logical form nor the results of evolution are reflected in the structure of a series of alphabets that can be considered more cryptographic or isolated.

These problems were also encountered in many alphabets historically adopted by the Turkic peoples. The idea of reforming the Arabic alphabet, which has been used for over a thousand years, was put forward by M.F.Akhundov in the middle of the XIX century.

While the Uyghur alphabet was used during the first Elhanids, the grandson of Khulagu (grandson of Genghis Khan) Kazan Khan not only converted to Islam in Azerbaijan, but also became the patron of Islamic education and culture.

In the autumn of 1779, on the request of Catherine II, the personal library of Voltaire was brought to St. Petersburg in Russia. It is known that these books are stored in a special warehouse and their use is prohibited. Pushkin, who wrote a book about Peter, received the right to use these books with the special permission of the emperor. Translation and distribution of the works of European scholars and writers was prohibited. The church was exposed and subjected to censorship of a large number of banned Christian books. Works on Nestorianism, Catholicism, Manichaeism, and many other world religions and denominations were banned. Russia continued its censorship activities during the Soviet era, and in modern Russia, harsh censorship continues.(9. 16.)

Purposeful activity of the Russian Orthodox Church in the direction of assimilation of Siberian Turks since the XIX century, creation of national alphabets based on Cyrillic, violent adoption of Orthodoxy, persecution of Tengriism. e. was an expression of the interests of the Russian Empire.

CONCLUSION

On March 21, 1919, by decision of the Government of the Azerbaijan Democratic Republic, the Ministry of Education was instructed to create a special government commission for the reform of the Arabic alphabet and submit proposals prepared by the commission for consideration by the Council of Ministers. In accordance with this decision, a special commission on the reform of the Arabic alphabet was created at the Ministry of Public Education, chaired by a member of the Government of the Azerbaijan Democratic Republic, Hudadat Bek Malik-Aslanov. The reform of the alphabet, first of all, was to directly serve the fulfillment of the tasks facing the government in the field of education, nationalization of public education. The Commission, acting with the attention and care of the Government of the Azerbaijan Republic, soon prepared and submitted several alphabetical projects to the Government.(1. 146)

Among these projects, the version prepared by teacher Abdullah Bey Efendizade was approved and adopted as the basis for the new alphabet. A. Afendizadeh also published the textbook "Turkish alphabet" in Baku in 1919. The first practical steps taken by the Government of the Azerbaijan Democratic Republic in the field of alphabet reform were halted as a result of the April occupation of the country.

In 1921, the idea of reforming the alphabet, which had already reached the threshold of realization during the time of the Azerbaijan Democratic Republic, was restored during the time of Soviet Azerbaijan. After an urgent discussion of this issue by a special decree signed by Nariman Narimanov (the main country), a Committee on the New Turkish Alphabet for the Reform of the Alphabet in Azerbaijan was established. The project of the Azerbaijani alphabet, prepared by the

Committee on the basis of the Latin alphabet, was published in the newspaper "Eni Yol" for public discussion.(1.141)

In 1926, the 1st Turkological Congress was held in Baku. At this congress, the transition of the Turkic peoples to the Latin alphabet was considered and a decision was made. For the first time, this congress became a platform that clearly expressed the integration aspirations of the Turkish peoples. It was pointed out that the Latin alphabet can express the features of Turkic languages and is a hope for the historical integration of peoples living in a large geographical territory.(6. 35.)

After tense and long discussions in 1929, Azerbaijan moved completely to the Latin alphabet. Thus, one of the tasks assigned to the Democratic Republic of Azerbaijan was fulfilled.

In the Turkish Republic from November 1, 1928, the "Law on the adoption and application of the new Turkish alphabet" № 1353, the process of introduction of the new alphabet began. With the adoption of the law came into force the Turkish alphabet, based on the Latin alphabet, in place of the Arabic alphabet, used until this day. This process was headed by the great Ataturk.(7. 68.)

The transition to the Latin alphabet did not occur, because the Turkish Republic adopted this alphabet, and other Turkic peoples also adopted this alphabet. On the contrary, this alphabet was adopted because it responded to the historical search and wide integration of the Turkic peoples.

The essence of the established Soviet government was changed in the 1930s. This country was no longer a Union of Soviet Socialist Republics, but a model of an authoritarian state governed by Moscow. The Latin alphabet, adopted by the Turkic peoples, was changed to Cyrillic according to the order of Moscow, and began to create adventurous "Soviet people".

In 1991, after the collapse of the USSR, five independent Turkic states were created: Azerbaijan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Uzbekistan and Turkmenistan. Among them, Azerbaijan, Uzbekistan and Turkmenistan again switched to the Latin alphabet, while Kazakhstan and Kyrgyzstan took some time to switch to the Latin alphabet. In the republics of the Russian Federation, such as Bashkortostan, Chuvashia, Tatarstan, Yakut, Khakassia and Tuva, continued to use the Cyrillic alphabet. Thus, the Azerbaijani language chose the path of integration with the Latin alphabet, putting an end to the complex and complex historical search in the group of Turkic languages, and this path was adopted as a common choice of the Turkic-speaking peoples. As a result of this historical choice, it is now necessary to quickly industrialize the language.

REFERENCES:

1. Xələfov A.A. Kitabxana və cəmiyyət. Bakı, azərnəşr, 2013, 360 s.
2. Kramer S. Tarix şumerdən başlanır. Bakı, Mütərcim, 2009. 280 s.
3. Kazimi P.F. İnformasiya mühəndisliyi. Bakı, mütərcim, 2018, 260 s.

4. Kazimi P.F. Səfəvilər dövründə Azərbaycanda Kitabxana işi. Bakı, 2008. 180 s.
5. Kazimi P.F. Türk xalqlarının kitab və kitabxana mədəniyyəti. Bakı, 2012. 314 s.
6. Kazimi P.F. Türk xalqlarının kitab və kitabxana mədəniyyətinin mənbəşünlüyü. Bakı, 2014. 136 s.
7. Xələfov A.A., Kazimi P.F. Türk dünyası milli kitabxanaları. Bakı, 2016. 210 s.
8. Kazimi P.F. İnfəmasiya məhəndisliyi. Bakı, 2017, 210 s.
9. Volter. Türkler və başqaları. Bakı, 2017. 260s.
10. <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%86%D0%B8%D0%B7%D0%BC>
11. <https://w.histrf.ru/articles/article/show/mitraizm>
12. <https://az.wikipedia.org/wiki/Manixeizm>
13. <https://www.youtube.com/watch?v=nrHBC1OibYs>

SOCIO-PEDAGOGICAL THEORIES OF GIFTEDNESS

Wallis I.

Psy.D, homeschool specialist

СОЦИАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ТЕОРИИ ОДАРЕННОСТИ

Валлис И.

Доктор психологии, специалист по домашнему обучению

Abstract

The article discusses pedagogical approaches to the theory of giftedness developed in Soviet pedagogy, reveals the reasons for the ineffective socialization of gifted children, gives recommendations for improving the efficiency of work with gifted children.

Аннотация

В статье рассмотрены педагогические подходы к теории одаренности, разработанные в советской педагогике, вскрыты причины неэффективной социализации одаренных детей, даны рекомендации по повышению эффективности работы с одаренными детьми.

Keywords: gifted children, socialization, education. **Key words:** gifted children, socialization, education.

Ключевые слова: одаренные дети, социализация, воспитание.

Проблема одаренности, а в особенности, развитие детской одаренности, привлекала внимание многих ученых, педагогов и управленцев. Она содержит в себе целый ряд аспектов: психолого-педагогический, методический, организационный, философский, социальный и другие. Каждый из аспектов одаренности изучается с позиции разных наук, каждая из которых интересует определенный предмет многомерного явления одаренной личности. Так, психологию интересуют психологические особенности одаренных детей, особенности их мировосприятия, а также пути психологической помощи и поддержки одаренных детей, педагогов- выявление и развитие одаренности, критерии отнесения тех или иных детей к категории «одаренный», социальный аспект акцентирует внимание на социализацию одаренных детей, философский- развитие комплексной теории одаренности. В настоящей статье мы акцентируем внимание на педагогических теориях одаренности, их специфике в решении вопросов категории одаренности, критериях выделения одаренности, формирования условий для развития одаренных детей. Зависимость развития одаренности от условий окружающей среды находит свое подтверждение в положениях социально-педагогической виктиологии- составной части социальной педагогики, изучающей влияние среды на развитие личности. Одаренные дети часто

становятся жертвами неблагоприятных условий социализации. В результате их изначальная одаренность не реализуется. Среди большого количества одаренных детей социальной реализации достигают единицы. Во многом это проблема той среды, в которой воспитывается одаренный ребенок. При этом под средой понимается в данном случае совокупность воздействия социальных институтов, которые оказывают влияние на процесс социализации. Среди них следует выделить семью, школу, социальное окружение. С конца 80-х годов XX века на кафедре социальной педагогики и социальной психологии МПГУ данная проблема была исследована школой «Социализация и воспитание А.В. Мудрика» [1]. Под социализацией как важном социально-педагогическом процессе в данной школе понимается «развитие и самоизменение человека в процессе усвоения усвоения культуры, что происходит во взаимодействии человека со **стихийными, относительно** направляемыми и целенаправленно создаваемыми условиями жизни на всех возрастных этапах» [2, с.8]. Исходя из данного определения видно, что специфика подхода данной школы- феномен относительной управляемости социализации. На данном основании ученый разделил понятие социализации и воспитание, поскольку социализация- во многом непрерывный стихийный процесс, поскольку человек постоянно находится

во взаимодействии с обществом, а воспитание отличается от социализации тем, что в его основе лежит социальный действие, субъективное осмысление возможных вариантов поведения людей, с которыми человек вступает во взаимодействие. Воспитание, в отличии от социализации- процесс дискретный (прерывный), ибо осуществляется в определенном месте, времени, организации. Поэтому педагогическая проблема одаренности кроется в том, что в социализации одаренных детей не выявляется и не развивается их одаренность, отсутствуют организации и наставники, способные раскрыть и организовать социализацию одаренных детей. Потому для социализации одаренных детей необходимо в первую очередь создание социализирующей среды [1]. Данная идея раскрыта А.В. Мудриком в понятии социальное воспитание- «врашивание человека в специально созданных воспитательных организациях в процессе планомерного создания условий для его относительно целенаправленного позитивного развития, ценностной ориентации и созидания». [3, с. 10].

Однако идея врашивания одаренных детей в специальных учреждениях противостоит проблема мотивации педагогов, работающих с одаренными детьми, ведь одаренные дети требуют дополнительного времени, внимания со стороны педагогов. Данное противоречие между мотивацией одаренных детей на дополнительную работу и отсутствие мотивации у учителей говорит Н.Н. Журба: “Проблема заключается в том, готовы ли современные педагоги к овладению психологопедагогическими основами этой сложнейшей проблемы, ведь самоценность работы с одаренными детьми заключается еще и в том, что она стимулирует инновационную активность в педагогической среде, положительно оказывается на развитии образования. Опыт свидетельствует, что значительная часть учителей, особенно работающих с «обычными» классами, скептически относятся к проблеме одаренности, считая, что им не придется столкнуться на практике с одаренными детьми («у нас одни троеки!»). В таком подходе очевидна традиционная ориентация учителей лишь на самый распространенный вид одаренности – интеллектуальный; непонимание (или незнание!) важности и значимости выявления и развития всех видов одаренности у детей и подростков, что важно не только для общества, но и для личности каждого ребенка. Ведь именно крушение надежд, связанных с тем, что человек не сумел претворить в жизнь свои мечты, планы, ведет к инфантильности, апатии, агрессивности и отклоняющемуся поведению, на что обращают внимание многие исследователи проблемы одаренности детей и подростков.” [3].

Помимо педагогических теорий в советской и зарубежной педагогике разрабатывались эффективные педагогические практики организации работы с одаренными детьми. Каждая из них делала акцент на определенные техники выявления и развития одаренности.

В истории советской педагогики эффективно использовала игру Н. Попова. В созданной ею

«Школе жизни» активно практиковалась учебная деятельность, выделялись следующие виды игр:

-свободная игра, игра, в которой нет ограничений. Ребенок мог свободно раскрыть свою индивидуальность, продемонстрировать навыки общения с детьми.

-подвижные игры, сочетающие свободу и руководство со стороны учителя

-драматизация, постановка спектакля.

По мнению, Н. Поповой игровая деятельность должна использоваться как можно шире в обучении, в организации детской жизнедеятельности. Чем больше игры в действиях ребенка, тем больше игра сливаются с жизнью. Использование и апробацию игр продолжил В.Н. Сорока-Росинский в республике ШКИД «Школа коммуна им. Достоевского» для трудных подростков. В ШКИД активно применялся метод длительных игр, включающий соревнования, постановки, инсценировки, проведение журналистских расследований. Игра использовалась в данной методике с целью стимулирования положительного эмоционального отношения воспитанников к процессу обучения. Помимо организации игровой деятельности школа Н. Поповой акцентировала внимание на привлечение одаренных детей к проектной деятельности:

1) в качестве ведущего элемента технологии использовалась исследовательская деятельность. Ребенок становится исследователем окружающего мира. В зависимости от возраста задания усложнялись. Если изначально нужно было провести экскурсию в почтовом отделении, хлебопекарне и т.д., то затем школьник и водили экскурсии на вокзалы, заводы, мастерские. Ученики старшей школы исследовали окрестные деревни, где изучали особенности местного быта, обычай. При исследовании ученики придерживались схемы: сбор материала посредством исследовательской работы-изучение и анализ полученного материала- оформление результатов.

2) К эффективным методикам организации инновационной педагогической работы является диалог. В ходе диалогового обучения учащиеся учатся критически мыслить, решать сложные проблемы на основе анализа обстоятельств и соответствующей информации, взвешивать альтернативные мнения, принимать продуманные решения, участвовать в дискуссиях, общаться с другими людьми. Для этого на занятиях организуется парная и групповая работа, применяются исследовательские проекты, ролевые игры, используются творческие работы. При организации диалога обучающийся становится полноправным участником учебного процесса, его опыт является источником учебного познания.

Деятельностный подход к выявлению и социализации развивал в своей школе «республика ШКИД» А.С. Макаренко. Практика Макаренко исходит из того, что содержание социализации определяется социальным заказом общества [4]. Методом диагностики индивидуальных особенностей воспитанников и корректировки социализации Макаренко отмечал метод составления индивидуаль-

ных карточек, куда вносились наблюдения педагогов за деятельностью воспитанников. Школа Макаренко была организована как община, основанная на равенстве, взаимопомощи, эффективном труде каждого воспитанника. В трудовой деятельности раскрывались особенности личности, ее способности, таланты, зачатки одаренности. Коллективный труд при этом рассматривался как средство создания и развития коллектива, как средство связи воспитания и школы с жизнью. При этом физический и интеллектуальный труд выступают как неразделимые понятия. Ценность идеи Макаренко не только в мониторинге социализации детей, наблюдения над ними в деятельности, но и в раскрытии личности человека, его потенциальной одаренности в различных видах деятельности, в восприятии совместной деятельности как значимого начала командоформирования.

Исследовательская деятельность ребенка, основанная на постановке исследовательской задачи [5]. Учебная задача - построение нового способа действия, которое является ощутимым для ребенка приращением мышления и понимания. Поэтому ребенок движется от постановки учебной задачи к ее разрешению. Ребенок в начальной школе пользуется тем способом, который он сконструировал с классом. При этом одаренность проявляется в том, как осуществляет поисковую деятельность по решению учебной задачи учащийся. Особенно это актуально в средней школе, где осуществляется выбор путей решения задачи. В условиях данного выбора осуществляется разработка, опробование и критика разных моделей. "Подростковая школа-мастерская по изготовлению моделей. Специальное создание и построение таких моделей и есть основное учебное действие подростковой школы" [5, с. 8].

Таким образом, советский опыт работы с одаренными детьми строился на основе деятельностного подхода, исследовательского и игрового подхода, исследовательского и экспериментального подхода. Реализация данных подходов позволяла выявить и организовать социализацию одаренных детей.

Зарубежный опыт организации работы с одаренными детьми строился вокруг вальдорфских школ. Основополагающая идея вальдорфской педагогики состоит в том, что учитель собственным примером должен показать своим ученикам естественную возможность ориентироваться в разных отраслях знаний. В качестве методов обучения и воспитания активно используется пример, подражание, учет индивидуальной природы ребенка. В данной ситуации проявляется определенная роль учителя, который должен быть авторитетом для ребенка. Учитель должен быть не просто педагогом, он должен хорошо знать природу ребенка. От того, как дети относятся к учителю, какой пример он им показывает, зависит эффективность обучения и

воспитания. По мнению Р. Шайнера, основоположника школы, "учитель должен быть в постоянном взаимодействии с детьми, он должен срастаться с классом, становиться единым целым и это целое должно стать основой для дальнейшего развития детей". При этом учитель не должен меняться в процессе обучения детей. В этой связи Р. Штайнер писал, что "в педагогическом искусстве мы все силы своей души обязаны прилагать к тому, чтобы а период от смены зубов до наступления половой зрелости оставаться для ребенка действительным авторитетом". Популярность школы способствовала распространению ее за территорию Германии, в России существует 25 вальдорфских школ и около 60 детских садов.

В интересах повышения эффективности работы с одаренными детьми на основе анализа существующих педагогических концепций социализации необходимо:

1. Создание специальных учреждений (клубов, творческих объединений) по отбору и организации социализации одаренных детей.

2. Проведение всероссийских творческих конкурсов, олимпиад по выявлению одаренных детей в разных областях знаний с целью мониторинга их развития и оказания необходимой помощи.

3. Изучения опыта педагогов, эффективно занимающихся выявлением одаренных детей, организацией их социального воспитания

3. Проведение курсов повышения квалификации для педагогов по работе с одаренными детьми

4. Материальное и нематериальное стимулирование педагогов, показывающих высокие результаты по работе с одаренными детьми.

5. Организация специальных служб, консультативных центров по организации работы и сопровождению одаренных детей.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Валлис И., Волосков И.В., Суковатый В.Г., Ткаченко А.С. Особенности социализации одаренных детей// The Unit of Science. December 2019- January 2020.- Vien,2020.- с.36-38 (0,1)
2. Журба Н.Н. Функции и роль классных руководителей по социально-педагогической поддержке одаренного ребенка// Современная школа. Научно-практический журнал. -2012, №1.
3. Кирпичник А.Л. Научная школа члена-корреспондента А.В. Мудрика «Социализация и воспитание// Вестник КГУ им. Н.А. Некрасова.-2016.-T.22
4. Мусина В.Е. Нестареющее педагогическое наследие А.С. Макаренко и современная школа// Казанский педагогический журнал.-2015.
5. Эльконин Д.Б., Воронцов А.Б., Чудинова Е.В. Подростковый этап школьного образования в системе Эльконина-Давыдовской// Содержание образования.-М., 2016

Averina I.,
 Russian State
 Social university, Russia
 Demidova T.
 Russian State
 Social university, Russia

О ПРОБЛЕМЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ВЫГОРАНИЯ РАБОТНИКОВ СОЦИАЛЬНОЙ СФЕРЫ

Аверина И.Г.,
 Российский государственный
 социальный университет, Россия
 Демидова Т.Е.
 Российский государственный
 социальный университет, Россия

Abstract

This article discusses the syndrome of professional burnout of social workers, identifies its main symptoms and manifestations. The author examines the characteristics of the psychological state of social workers, identifies problems and offers recommendations aimed at preventing professional burnout

Annotation

В данной статье рассматривается синдром профессионального выгорания работников социальной сферы, обозначены его основные симптомы и проявления. Автор рассматривает характеристики психологического состояния работников социальной сферы, выделяет проблемы и предлагает рекомендации, направленные на профилактику профессионального выгорания.

Keywords: professional burnout, social sphere, social worker, emotional burnout, motivation.

Ключевые слова: профессиональное выгорание, социальная сфера, социальный работник, эмоциональное выгорание, мотивация.

Введение. Социальная работа является довольно сложной, особенно в психологическом плане. Она представляет собой эмоционально нагруженную деятельность и работники социальной сферы должны соответствовать определенным требованиям: обладать эмпатией, ответственностью, терпимостью, сдержанностью и умением координировать деятельность при возникновении различных трудностей.

Специалисты социальной сферы в своей работе постоянно сталкиваются с людьми, которые находятся в трудных жизненных ситуациях. Постоянное изучение и проникновение в проблемы клиента, напряжение, стрессы и другие морально-психологические факторы часто негативным образом могут сказываться на здоровье работника социальной сферы.

Помимо этого, существуют трудности и проблемы в социальной сфере, которые усугубляются российскими особенностями. Так, например, социальная работа в России является довольно молодой отраслью. В связи с этим, до сих пор нет четко обозначенных границ профессиональной компетенции социальных работников, нет достаточного количества опыта, методов и технологий решения профессиональных задач, критериев оценки работы и т.д.

«Актуальность апробации инновационных технологий в социальной сфере, в частности технологий профилактики профессионального

выгорания обусловлена рядом причин. К ним относятся:

- обострение большинства социальных проблем, требующее выработки новых подходов к их решению;
- тенденция ужесточения требований к качеству образовательных услуг и как следствие увеличение требований к профессионализму социального работника[4, с. 42]. А это, в свою очередь, приводит к накоплению отрицательных эмоций без соответствующей «разрядки» .

В своей работе специалисты социальной сферы используют не только свои профессиональные знания, умения и навыки, но и свою личность, свои внутренние ресурсы.

Таким образом, проблема профессионального выгорания работников социальной сферы является весьма актуальной.

Методы. Сравнительный анализ подходов к выявлению профессионального выгорания позволяет проанализировать сам феномен, выявить его признаки и симптомы, выделить стадии. Профессиональное выгорание представляет собой состояние, которое развивается на фоне стрессовых ситуаций на работе и постоянного внутреннего накопления отрицательных эмоций без соответствующей «разрядки». Все это ведет к истощению психологических, эмоциональных и личностных ресурсов человека.

Впервые, термин профессионального выгорания применил американский психиатр Герберт Фрейденбергер в 1974 году. Он обозначил его как «синдром выгорания личности» (burnout) и использовал для обозначения состояния людей, работа которых была связана с общением с людьми и постоянным эмоциональным напряжением, стрессами.

Затем в 1981 г. другой американский психолог Э. Морроу сравнил профессиональное выгорание с запахом горящей психологической проводки [6].

Симптомы профессионального выгорания могут по-разному проявляться у разных людей. Они зависят как и от характера каждого конкретного человека, так и от особенностей его работы.

Выделяют три основные группы симптомов профессионального выгорания:

1) психофизические:

- постоянная усталость;
- ощущение слабости и снижение активности;
- физическое и моральное истощение;
- бессонница;
- отсутствие любопытства и/или страха;
- головные боли;
- резкая потеря или увеличение веса.

2) социально-психологические:

- депрессия и апатия;
- повышенная тревожность;
- повышенная раздражительность;
- нервные срывы;
- постоянное чувство страха.

3) поведенческие симптомы:

- чувство бесполезности, безразличие к результатам;
- выполнять работу становится все труднее;
- работник меняет рабочий режим;

- появление вредных привычек;
- игнорирование рабочих задач и зацикливание на мелких деталях [2].

Американские психологи К.Маслач и С.Джексон считают, что профессиональное выгорание проявляется в результате реакции человека в ответ на продолжительные стрессы и выделяют три основных компонента [1]:

- эмоциональное истощение - проявляется в уменьшении эмоций, появлении усталости и депрессии, утрате интереса к окружающему, вспышках агрессии и гнева;

- деперсонализация проявляется либо в сильной зависимости человека от людей, либо, наоборот, отстранения от общения, также присутствуют различные негативные установки;

- принижение себя и личных достижений - низкая самооценка, негативное отношение к себе, уход от ответственности или обязанностей.

К факторам, влияющих на возникновение профессионального выгорания, можно отнести следующие [5]:

1) индивидуальные – основные характеристики каждого работника социальной сферы: пол, возраст, образование, самооценка, уровень тревожности, выносливость, локус контроля и т.п.

2) профессиональные - условия работы, перегрузки, содержание труда, количество клиентов и взаимодействие с ними, обратная связь, мотивация и стимулирование.

3) психологические – помощи и поддержка семьи, друзей, коллег и руководства и пр.

Профессиональное выгорание затрагивает все сферы развития личности и, соответственно, развивается по стадиям, представленным в таблице 1.

Таблица 1.

Стадии профессионального выгорания

Стадии профессионального выгорания	Основные характеристики
1 стадия - «напряжения»	У человека появляется тревожность, апатия, депрессия и подавленное настроение
2 стадия – «сопротивления»	На данной стадии появляется напряжение. Человек избегает всех эмоциональных контактов, начинает ограничивать свои ощущения и эмоции на различные стрессовые ситуации, все держит в себе
3 стадия - «истощения»	Появляется непосредственно само эмоциональное истощение. Человек эмоционально опустошен, ощущает постоянную апатию и усталость от своей работы

Результаты. В процессе работы невозможно полностью исключить влияние различных вредных и негативных факторов. Но в деятельность социальных работников можно разработать и внедрить профилактику профессионального выгорания. Такая профилактика может предотвратить последствия выгорания и помочь сотрудникам социальной сферы в своей деятельности [3, 4].

Со стороны руководства организаций социальной сферы можно предложить следующие рекомендации для профилактики профессионального выгорания своих работников:

- разработка и внедрение эффективной системы материальной и нематериальной мотивации;
- улучшение условий труда и организация рабочего места;
- обучение и развитие сотрудников;
- проведение различных психологических тренингов;
- карьерное планирование сотрудников, их ротация;
- оптимизация рабочих обязанностей, правильное делегирование полномочий;

- предотвращение конфликтных ситуаций в коллективе и налаживание дружеской атмосферы.

Непосредственно самому работнику для предупреждения и профилактики профессионального выгорания можно порекомендовать нижеуказанные способы саморегуляции:

- продолжительный сон, прогулки на свежем воздухе;
- занятия спортом и овладение аутогенными техниками и медитацией;
- внесение разнообразия в свою работу, участие в новых проектах, различных тренингах;
- участие в социальной жизни;
- адекватная самооценка;
- открытость всему новому;
- участие в различных семинарах и конференциях, где можно познакомиться с новыми людьми и обменяться опытом;
- хобби, приносящее радость и удовольствие.

Также социальная и профессиональная поддержка помогают в профилактике профессионального выгорания. Поэтому социальным работникам важно общаться со своей семьей, друзьями, коллегами и видеть от них понимание и поддержку.

Социальная работа сопровождается переживанием различных психоэмоциональных состояний, которые оказывают влияние на уровень эффективности и вероятность развития выгорания у работников данной сферы. Кроме этого, в появлении профессионального выгорания работников социальной сферы играют условия труда, отношения с руководством и коллективом, а также личностные особенности и характеристики [7].

Заключение. Таким образом, к основным средствам, которые могут помочь в профилактике профессионального выгорания относятся не только способы саморегуляции самого работника, но и улучшение условий труда и создание эффективной системы мотивации, различные психологические тренинги и консультации, создание дружеской и гармоничной атмосферы в коллективе, присутствие профессиональной и дружеской поддержки работника социальной сферы, а также полноценное

информирование о синдроме выгорания, которое включало бы в себя конкретные методики и способы улучшения психологического состояния.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Акулинина, Ю. Н. Профилактика профессионального "выгорания" специалистов социальной сферы / Ю. Н. Акулинина // Социальная педагогика. – 2018. – № 5. – С. 94–96.
2. Беляева О. В. Формирование стрессоустойчивости у сотрудников социальной службы: (программа семинара-тренинга) / О. В. Беляева // Работник социальной службы. – 2017. – N 7. – С. 104–107.
3. Евсеев, В. Диалектика взаимосвязи характеристик карьерных предпочтений и характеристик профессионального выгорания специалистов социальной сферы / В. Евсеев // Социальная политика и социальное партнерство. – 2019. – № 8. – С. 39–42.
4. Жариков, П. Н. Борьба с синдромом "профессионального выгорания" социальных работников / П. Н. Жариков // Работник социальной службы. – 2018. – N 4. – С. 91–94.
5. Полуэктова, Н. М. Профессиональное выгорание и его профилактика у специалистов по социальной работе / Н. М. Полуэктова // Отечественный журнал социальной работы. – 2017. – № 3. – С. 97–105.
6. Профилактика эмоционального выгорания у специалистов организаций социального обслуживания: метод. пособие [Электронный ресурс] / сост. Е.В. Суворова; под ред. Л.И. Ачекуловой. – Красноярск, 2017. URL: <http://files.rmc24.ru/region/pdf/prevention.pdf> (дата обращения: 10.04.2020).
7. Синдром профессионального выгорания[Электронный ресурс] / Help-Patient.ru, 2020. URL: http://www.help-patient.ru/psychological_help/doctors/professional_burnring/ (дата обращения: 11.04.2020).
8. Демидова Т. Е. Экспериментальная апробация инновационных технологий социальной работы// СОЦИАЛЬНАЯ ПОЛИТИКА И СОЦИОЛОГИЯ № 3, Том 1, 2013, с. 42- 51.

Nº17 2020
International independent scientific journal

ISSN 3547-2340

VOL.2

Frequency: 12 times a year – every month.

The journal is intended for researches, teachers, students and other members of the scientific community. The journal has formed a competent audience that is constantly growing.

All articles are independently reviewed by leading experts, and then a decision is made on publication of articles or the need to revise them considering comments made by reviewers.

Editor in chief – Jacob Skovronsky (The Jagiellonian University, Poland)

- Teresa Skwirowska - Wroclaw University of Technology
- Szymon Janowski - Medical University of Gdansk
- Tanja Swosiński – University of Lodz
- Agnieszka Trpeska - Medical University in Lublin
- María Caste - Politecnico di Milano
- Nicolas Stadelmann - Vienna University of Technology
- Kristian Kiepmann - University of Twente
- Nina Haile - Stockholm University
- Marlen Knüppel - Universitat Jena
- Christina Nielsen - Aalborg University
- Ramon Moreno - Universidad de Zaragoza
- Joshua Anderson - University of Oklahoma and other independent experts

Częstotliwość: 12 razy w roku – co miesiąc.

Czasopismo skierowane jest do pracowników instytucji naukowo-badawczych, nauczycieli i studentów, zainteresowanych działaczy naukowych. Czasopismo ma wzrastającą kompetentną publiczność.

Artykuły podlegają niezależnym recenzjom z udziałem czołowych ekspertów, na podstawie których podejmowana jest decyzja o publikacji artykułów lub konieczności ich dopracowania z uwzględnieniem uwag recenzentów.

Redaktor naczelny – Jacob Skovronsky (Uniwersytet Jagielloński, Poland)

- Teresa Skwirowska - Politechnika Wrocławskiego
- Szymon Janowski - Gdańskie Uniwersytet Medyczny
- Tanja Swosiński – Uniwersytet Łódzki
- Agnieszka Trpeska - Uniwersytet Medyczny w Lublinie
- María Caste - Politecnico di Milano
- Nicolas Stadelmann - Uniwersytet Techniczny w Wiedniu
- Kristian Kiepmann - Uniwersytet Twente
- Nina Haile - Uniwersytet Sztokholmski
- Marlen Knüppel - Jena University
- Christina Nielsen - Uniwersytet Aalborg
- Ramon Moreno - Uniwersytet w Saragossie
- Joshua Anderson - University of Oklahoma i inni niezależni eksperci

1000 copies

International independent scientific journal

Kazimierza Wielkiego 34, Kraków, Rzeczpospolita Polska, 30-074

email: info@iis-journal.com

site: <http://www.iis-journal.com>